

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pomníky a památníky obětí 2. světové války na Pardubicku

Memorials to the victims of World War II in Pardubice district

David Kučera

Vedoucí práce: PhDr. Jan Šindelář
Studijní program: Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání se sdruženým studiem základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

2024

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Pomníky a památníky obětí 2. světové války na Pardubicku potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 5. července 2024

Rád bych poděkoval vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Janu Šindelářovi za cenné rady, ochotu a hlavně čas, který mně a mé práci věnoval. Dále pak Petře Vašíčkové, zaměstnancům obecních a městských úřadů a pracovníkům archivu v Pardubicích, kteří mi ochotně pomáhali. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat svým rodičům za zapůjčení auta, díky kterému jsem mohl cestovat po pomnících.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se detailně zabývá pomníky, památníky, pamětními deskami a vybranými válečnými hroby, které připomínají oběti a události související s druhou světovou válkou na území dnešního okresu Pardubice. Hlavním cílem této práce je systematicky zařadit tyto vybrané památky do stanovených tematických kategorií na základě společných kritérií, která jsou blíže definována v textu. Relevantní kategorie, které jsem pro tuto práci zvolil jsou: památky obětí náletů, památky obětí květnového povstání, památky partyzánů a rudoarmějců, památky obětí transportů smrti, památky obětí holokaustu, památky související s činností výsadkové skupiny SILVER A, památky parašutistů a památky československých letců. Dalším podstatným cílem této práce je zjištění celkového počtu těchto památek ve vybrané oblasti a posouzení, zda je jejich současný stav uspokojivý či nikoli. Práce se také snaží zjistit, zda počet památek obětí druhé světové války na Pardubicku vykazuje trend klesající či stoupající. Dalším cílem této práce je nastínit historické pozadí vzniku jednotlivých pomníků a památníků a přiblížit osudy osob, které tyto památky přímo či nepřímo připomínají. Významným aspektem mého výzkumu je terénní činnost, která zahrnuje přímé návštěvy a dokumentaci památek a práce s dobovými prameny, jako jsou obecní kroniky, pamětní knihy apod. Dále využívám vzpomínky pamětníků a informace získané od zaměstnanců obecních a městských úřadů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Památníky, pomníky, Pardubicko, druhá světová válka

ABSTRACT

This bachelor's thesis deals in detail with monuments, memorials, commemorative plaques and selected war graves that commemorate the victims and events related to the Second World War in the territory of today's Pardubice district. The main aim of this work is to systematically classify these selected monuments into defined thematic categories based on common criteria, which are defined in more detail in the text. The relevant categories that I have chosen for this work are: memorials of the victims of air raids, memorials of the victims of the May Uprising, memorials of partisans and Red Army soldiers, memorials of the victims of death transports, memorials of the victims of the Holocaust, memorials related to the activities of the SILVER A airborne group, memorials of paratroopers and memorials of Czechoslovak airmen. Another essential aim of this work is to determine the total number of these monuments in the selected area and to assess whether their current condition is satisfactory or not. The thesis also tries to find out whether the number of memorials of the victims of the Second World War in Pardubice district shows a decreasing or increasing trend. Another aim of this thesis is to outline the historical background of the creation of individual memorials and monuments and to present the fate of the persons who are directly or indirectly commemorated by these monuments. An important aspect of my research is fieldwork, which includes direct visits and documentation of monuments and work with contemporary sources such as municipal chronicles, commemorative books, etc. In addition, I use the recollections of witnesses and information gathered from municipal and town hall staff.

KEYWORDS

Memorials, monument, Pardubice district, World War II

Obsah

Úvod.....	1
1 Pomníky a památníky.....	4
2 Nálety na území protektorátu	8
2.1 Pomníky obětem náletu.....	10
3 Květnové povstání.....	22
3.1 Pomníky obětem květnového povstání	23
4 Pomníky Rudé armády a partyzánů	41
4.1 Pochody smrti.....	41
4.1.1 Hroby sovětských zajatců z pochodů smrti.....	42
4.2 Partyzáni a rudoarmějci v Českých zemích	47
4.2.1 Pomníky partyzánů a rudoarmějců.....	48
4.3 Pomníky osvobození Rudou armádou.....	57
4.3.1 Památník osvobození v Pardubicích.....	58
4.3.2 Přeloučský tank	60
5 Transporty smrti	61
5.1 Hroby neznámých vězňů z transportů smrti.....	61
6 Oběti holokaustu	67
6.1 Židovské pomníky.....	67
6.2 Pomníky obětí německé perzekuce	70
7 Desant SILVER A a jeho spolupracovníci.....	87
7.1 Pomníky Alfréda Bartoše	87
7.2 Lesopark Jiřího Potůčka	90

7.3 Pomníky Spolupracovníků skupiny SILVER A.....	92
7.4 Památník Zámeček	105
7.5 Další pomníky parašutistů.....	108
8 Pomníky letců.....	110
Závěr.....	112
Seznam zkratk	115
Seznam pramenů a literatury	116
Prameny.....	116
Literatura	118
Periodika.....	120
Internetové zdroje.....	121
Obrázky dostupné online.....	124
Mapa lokalit.....	125
Obrázková Příloha.....	126

Úvod

Je běžné, že téměř v každé malé vesnici v Čechách i na Moravě nalezneme nějaký pomník nebo památník, věnovaný obětem první či druhé světové války. V běžném slova smyslu si mnozí lidé představí takovou památku jako obyčejnou strohou sochu nebo sousoší vztyčené na náměstí, návsi či jiném významném místě. Avšak problematika památných míst je mnohem složitější, než by se na první pohled mohla zdát.

Tématem, kterým se tato bakalářská práce zabývá, jsou pomníky a památníky obětem druhé světové války na území současného okresu Pardubice.¹ Hlavním cílem této práce je provést tematické rozdělení těchto památek do specifických kategorií podle toho, komu či čemu jsou věnovány. Kategorie, které jsem pro tuto práci definoval jsou: pomníky obětem náletů, pomníky obětem květnového povstání, pomníky Rudé armády a partyzánů, pomníky obětem transportů smrti, pomníky obětem holokaustu, pomníky související s činností SILVER A, pomníky dalších parašutistů a pomníky československých letců.²

Tyto kategorie jsem vybral, protože je považuji za relevantní v kontextu událostí druhé světové války na Pardubicku.³ U vybraných pomníků a památníků se pokusím zjistit bližší informace o jejich vzniku a dalším osudu. Dále se pokusím nastínit události, kterým je památka dedikována. V této práci se budu zajímat o četnost, podobu a stav daného typu památek. Dále chci zjistit jaká dnes převládá tendence ohledně pomníků, zda pomníky obětí druhé světové války ubývají nebo přibývají.

Hlavní metodou použitou v této práci je terénní výzkum, během kterého osobně navštěvuji jednotlivé pomníky a památníky. Zde zkoumám výše uvedená kritéria a sbírám relevantní informace. Další metodou, kterou jsem využil k získávání informací pro tuto práci, byla badatelská činnost ve státním okresním archivu v Pardubicích. Zde jsem se zaměřil na zkoumání pamětních knih, obecních kronik, místních periodik a fondu Českého svazu

¹ V textu této bakalářské práce jsou pojmy *pomník* a *památník* v některých případech souhrnně označeny jako *památky*. Tímto termínem se budu v textu odkazovat i na pamětní desky a válečné hroby, pokud nebude explicitně uvedeno jinak.

² Názvy kapitol sice obsahují pouze slovo *pomníky*, ale kapitoly se zabývají také dalšími památkami, jako jsou pamětní desky, válečné hroby a památníky.

³ Mnoho pomníků a památníků se tematicky prolíná, protože připomínají více obětí. Z tohoto důvodu jsou některé pomníky zařazeny do více kategorií.

bojovníku za svobodu.⁴ V těchto pramenech jsem pátral po informacích jako je jméno autora pomníku, náklady spojené s vytvořením pomníku, datum odhalení pomníku a podrobnosti o události nebo osobě, kterou pomník připomíná. Během své práce jsem často konzultoval s kronikáři, pracovníky obecních a městských úřadů, pracovníky Ústavu památkové péče, správci památníků a pamětníky, od nichž jsem získával informace a další kontakty. Další poznatky jsem čerpal z článků, odborné literatury a webových stránek obcí, které se zabývají daným tématem.

Toto téma nebylo pro danou oblast dosud souhrnně zpracováno. Existují odborné publikace, věnující se vybraným pomníkům a pamětním místům ve Východních Čechách. Tomuto tématu se věnuje například Jiří Kozák ve své monografii Památná místa protifašistického boje Východočeského kraje z roku 1980, kde se autor věnuje místům spojeným s protifašistickým bojem v jednotlivých okresech bývalého Východočeského kraje. Vybraným pamětním deskám v Pardubicích se v souvislosti s činností skupiny SILVER A věnuje publikace SILVER A a Heydrichiáda na Pardubicku z roku 2012. Podobnému tématu se také věnuje publikace Pamětní desky a jiné pamětní nápisy na Pardubicku od Miloslava Huňáčka z roku 2005. Kromě výjimek, není k jednotlivým pomníkům dostupná žádná literatura. Většina informací pochází z obecních kronik, terénního zkoumání památek nebo článků v místních nebo odborných periodikách, jako jsou například Zprávy klubu přátel Pardubicka nebo Východočeský sborník historický.

Rozsah mého zkoumání se zaměří na pomníky a památníky nacházející se na území pardubického okresu, který vznikl jako územní správní celek v roce 1960, kdy došlo ke sloučení čtyř zaniklých okresů: Holice, Pardubice-město, Pardubice-okolí a Přelouč.⁵ Součástí nově vytvořeného okresu se stalo několik obcí, mezi nimiž jsou například obce Litošice a Krasnice.⁶ Poslední změny hranic proběhly 1. ledna 2007, čímž se počet obcí v okrese ustálil na počtu 112, z toho osm měst a jeden městys. Do své práce zahrnuji i obce a lokality, které se během druhé světové války nacházely mimo hranice tehdejšího Pardubicka.⁷

⁴ Úryvky z kronik a pamětních knih jsou doslovnou citací, a proto mohou obsahovat gramatické a pravopisné chyby. Pro autenticitu jsem se rozhodl tyto chyby v textu ponechat.

⁵ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD: KRAJSKÁ SPRÁVA ČSÚ V PARDUBICÍCH. *Charakteristika okresu Pardubice*. [online]. 2023 [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xe/charakteristika_okresu_pardubice.

⁶ JELÍNEK, Zdeněk. *Vzpomínky na okupaci: Kolín a Kolíňané v době nacistické okupace, protinacistické rezistence a boje za národní svobodu v letech 1939–1945 II. díl*. Kolín: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1987, s. 232

⁷ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD: KRAJSKÁ SPRÁVA ČSÚ V PARDUBICÍCH, 2023.

Práce se věnuje pomníkům a památníkům, které vznikly po druhé světové válce a nějakým způsobem připomínají osoby, které zemřely přímo či nepřímo v důsledku války nebo nacistické perzekuce. Zajímám se tedy o pomníky, pamětní desky, vybrané válečné hroby⁸ a památníky. Nenašel jsem žádný kompletní seznam, který by zahrnoval a tematicky rozděloval druhoválečné pomníky, památníky, pamětní desky a válečné hroby na Pardubicku. Z tohoto důvodu jsem musel vycházet z různých zdrojů, včetně mé vlastní znalosti obcí v regionu, Centrální evidence válečných hrobů spravované Ministerstvem obrany, databáze Spolku pro vojenská pietní místa a informací získaných od zaměstnanců obecních a městských úřadů. V důsledku neúplnosti informací je pravděpodobné, že mnou vytvořený seznam těchto památek není kompletní. Dalším důvodem nedokonalosti seznamu je i fakt, že nové památky neustále vznikají, ale i zanikají.

První kapitola práce se zaměřuje na komplexní problematiku pomníků a památníků, zahrnující jejich význam, definici, formy a hlavní aspekty. Struktura práce je rozdělena do kapitol podle tematických kategorií, které jsem výše specifikoval. Tyto kapitoly dále dělím na část, kde se zaměřuji na přiblížení historického kontextu událostí souvisejících s danými pomníky a památníky a na část, která se věnuje samotným památkám.

⁸ V této práci jsou uvedeny pouze hroby, které patří neznámým vězňům z transportů smrti, sovětským vojákům a partyzánům.

1 Pomníky a památníky

V úvodu této kapitoly budu definovat rozdíl mezi pomníkem a památníkem. Podle klasické definice Ottova slovníku naučného, která je dle mého názoru stále aktuální, je pomník definován v širším slova smyslu takto: „...každá význačná stavba nebo význačné dílo umělecké – malířské nebo sochařské – jest pomníkem uměleckým nebo historickým, kterým zachována jest příštím věkům meta, k níž v té které době se dospělo a jakou zdatnost a vyspělost prokázalo lidstvo v tom neb onom odvětví. Literatura, hudba i jiné duševní tvorby mohou po sobě zanechat v určitých dobách své pomníky.“⁹ Tato širší definice není vhodná pro zkoumání druhoválečných pomníků. Přesnější je užší význam tohoto slova: „V užším smysle slova bývá pomníkem vyrozumíváno viditelné znamení vztahující se buď k jistým osobám nebo celým národům po případě k osobitému ruchu, k důležitým příběhům nebo válečným událostem – vítězstvím nebo porážkám a. t. pod.“¹⁰

Památníkem je podle slovníku to, co jest pořízeno na památku.¹¹ Tato definice nám v případě této práce stačit nemůže. Podle Mileny Bartlové je památník zvláštní v tom, že zpravidla připomíná událost přímo na místě, kde se odehrála, a je tak vázán na konkrétní místo. Památník, narozdíl od samotného pomníku, bývá obvykle rozsáhlejší a často se vyvíjí do celé instituce a komplexu, který může zahrnovat vlastní muzea, knihovny a další zařízení.¹² Mezi takové památníky v České republice patří například Památník Ležáky, Památník Terezín nebo Památník Zámeček v Pardubicích.

Zvláštní kategorií pomníků jsou pak válečné hroby, které jsou definovány dle §2 zákona číslo 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech, ve znění pozdějších předpisů takto: „Válečným hrobem je pro účely tohoto zákona místo, kde jsou pohřbeny ostatky osob, které zahynuly v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo ostatky osob, které zahynuly v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války. Válečným hrobem může být hrob jednotlivce, hrob hromadný nebo osárium, včetně náhrobků a ostatního hrobového zařízení. Válečným hrobem je rovněž evidované místo s nevyzvednutými ostatky osob zemřelých v souvislosti s válečnou událostí, anebo jiný objekt, který je za válečný hrob považován v souladu s mezinárodní smlouvou, již je Česká republika

⁹ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl dvacátý. Praha: J. Otto, 1903, s. 196.

¹⁰ Tamtéž, s. 196.

¹¹ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl devatenáctý. Praha: J. Otto, 1902, s. 128.

¹² BARTLOVÁ, Milena. Pomník: paměť, moc, komunikace a hlavně umění. In: BARTLOVÁ, Anežka. *Manuál Monumentu*. Praha: UMPRUM, 2016, s. 45.

vázána.¹³ Druhý odstavec §2 pokračuje: „*Válečným hrobem je pro účely tohoto zákona i pietní místo, kterým se rozumí pamětní deska, pomník, památník nebo obdobný symbol připomínající válečné události a oběti, které zahynuly v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo oběti osob, které zahynuly v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války.*“¹⁴

Podle Ottovy definice mohou mít pomníky mnoho podob. Nejstarším a nejjednodušším typem pomníku mohla být jednoduchá hromada kamenů a hlíny navršená nad hrobem významného muže nebo pouze jediný kámen, na kterém mohl být vytesaný nápis, vztahující se k dané osobě či události. Kameny se časem urovnávaly do podoby obelisků, sloupů apod. Pomníky mohou mít také podobu figurální sochy nebo busty.¹⁵ V dnešní době se objevují i pomníky, které dostávají zcela abstraktní podobu, kdy se autor rozhodne zcela opustit konvenční figurální koncept.¹⁶ Druhoválečné pomníky v České republice nabývají různých forem, jako jsou pamětní desky, menší památné kameny, válečné hroby na místních hřbitovech nebo velké figurální pomníky.

Jedna z nejdůležitějších rolí pomníku se skrývá už v samotném názvu. Slovo pomník je odvozeno od slova pamatování. Staročeské slovo pomnit znamená mít na mysli, připomínat si, vzpomínat, rozpomínat se a pamatovat. Stejně tak původní latinský název monumentum je odvozeno od slova moneo, což znamená pamatovat.¹⁷ Stavění pomníků tedy slouží k ustálení kolektivní paměti a zároveň nám mají napomáhat vytvářet vlastenecké a národní cítění. Festivita a tradice spojené s pomníky, jako je například výroční kladení věnců a další pietní akce, mají významný podíl na udržování a případně i konstrukci paměti národa. Je to místo, kam lidé chodí vzpomínat a prokazovat úctu. Pomníky mají lidem připomínat, že ideály, za něž mnozí obětovali své životy, jsou stále živé, smysluplné, a že nás zavazují k solidaritě s mrtvými.¹⁸

Ve středověku byly pomníky zřizovány k připomínání zesnulých, aby ti, kdo se na ně dívali v sakrálním prostředí kostela, se mohli připojit k modlitbě za duše zesnulých, které se nacházely v očistci. Tento motiv vedl bohatší členy středověké společnosti k tomu, že si

¹³ Zákon č. 122/2004 Sb. Zákon o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, §2, odst. 1

¹⁴ Tamtéž, §2, odst. 2

¹⁵ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Díl dvacátý. Praha: J. Otto, 1903, s. 196.

¹⁶ BARTLOVÁ, 2016, s. 45.

¹⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁸ GALANDAUER, Jan. Hrob neznámého vojína v proměnách času. *Historie a vojenství: časopis vojenského historického ústavu*. 1999, roč. 48, č. 2, s. 251.

pořizovali epitaf nebo náhrobek s figurálním zobrazením. Toto křesťanské pojetí se postupem času vytratilo a od 16. století se objevuje návrat starší antické tradice, kdy pomníky a náhrobky sloužily jako symbol slávy a zachování světské slávy. Moderní pomníky postupně ztratily funerální funkci a začaly se stavět živým vladařům, ideálům a událostem.¹⁹

Dalším významným aspektem pomníku je jeho politická a agitační funkce. Pomník reflektuje dobu, místo a politický systém, ve kterém vzniká. Slavnostní odhalení pomníků může vést k manifestaci politických názorů obyvatelstva. Lidé mohou u pomníků vyjádřit nesouhlas s osobou, která je pomníkem připomínána, nebo s osobou, či režimem, který dal pomník vybudovat.²⁰ Konají se zde státní oslavy, průvody nebo demonstrace. Politici tak mají možnost při slavnostech, týkajících se pomníků, upevnit svoji mocenskou pozici. Proslovy a průvody dávají prostor pro politickou sebe prezentaci. Osoba může vyjádřit svůj politický názor tím, že se na slavnost dostaví, nebo naopak i tím, že se akce demonstrativně nezúčastní.²¹ Důkazem politického a ideového vlivu, jaký pomníky nepochybně mají, je i jev demolic a strhávání pomníků se změnou režimu nebo společenské nálady. Zahraniční orientace země je dalším faktorem ovlivňujícím stavbu pomníků. Tento jev můžeme vidět během období první republiky, kdy Československo orientovalo svoji zahraniční politiku především na Francii. To mělo za následek to, že počet pomníků francouzských legionářů byl mnohem vyšší než počet pomníků legionářů z Ruska, kterých bylo početně mnohem více.²² Podobnou tendenci spatřuji i u pomníků druhoválečných, kde naopak byly upřednostňovány pomníky členů komunistického odboje, před členy odboje západního. Právě během 70. let byly budovány četné pomníky protifašistického komunistického odboje. Dále přibývala pamětní místa spojená s perzekucí a pronásledováním lidu za německé okupace, obětní koncentračních táborů, pochodů smrti, památníky popravišť apod.²³

V neposlední řadě je důležité vybrat vhodné místo pro pomník. Umístění pomníků nebývá náhodné, ale pečlivě promyšlené s ohledem na jejich symbolický význam, hlubší účel a společenskou důležitost. Pomníky, které nesou politickou a agitační funkci najdeme obvykle na náměstích, hlavních ulicích nebo na jiných rušných místech, kde probíhá výrazná sociální interakce.²⁴ Pomníky připomínající bitvu bývají umístěny na symbolickém místě, které je spojené s onou bitvou, obvykle na nějakém kopci nebo návrší, aby byly již z dálky dobře

¹⁹ BARTLOVÁ, 2016, s. 44.

²⁰ HOJDA, Zdeněk, POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 1997, s. 18.

²¹ KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017, s. 42.

²² HOJDA, POKORNÝ, 1997, s. 170-171.

²³ HEROUT, Jaroslav. *Jak poznávat kulturní památky. Jak (Mladá fronta)*. Praha: Mladá fronta, 1986, s. 31-32.

²⁴ KESSLER, 2017, s. 37.

vidět a panovaly krajině. Může se jednat o místo velitelského stanu nebo místa hlavního střetu apod.²⁵ Tento typ pomníků reprezentuje například Mohyla míru, která se vypíná na vrcholu Prateckého návrší²⁶, monumentální Žižkův památník na Vítkově nebo památník na Dukle. Protipólem těchto „slavnostních“ pomníků jsou pomníky pietní, které mají být spíše tichou a pokornou připomínkou zesnulých. Pro tyto pomníky jsou vybírána tichá, klidná a odlehlá místa.²⁷ Taková místa můžeme najít například v parku, v lesíku za městem, u polní cesty nebo na místním hřbitově. Pomník s pietní tematikou může být doplněn o uměle vysazený porost, který dodá celkovému vzezření místa jistý klid. Téměř v každé české vesnici najdeme podobný pomník. Mezi tyto pomníky bych zařadil četné hroby neznámých vojáků, kdy ostatky jediného padlého reprezentují statisíce dalších padlých vojáků.²⁸ Další skupina pomníků je pevně vázána na konkrétní místo, které souvisí s připomínanou osobou nebo událostí, takže nenechávají přílišnou volnost ve výběru lokality. Tyto pomníky označují místa, kde se někdo narodil, žil nebo padl.²⁹ Tato místa bývají obvykle označena pamětní deskou, připomínající onu osobu nebo událost. Tyto pamětní desky, na rozdíl od výše zmíněných pomníků, jsou spíše nenápadnou součástí města.

²⁵ Tamtéž, s. 37.

²⁶ Tamtéž, s. 114.

²⁷ Tamtéž, s. 37.

²⁸ GALANDAUER, 1999, s. 253.

²⁹ KESSLER, 2017, s. 38.

2 Nálety na území protektorátu

Nejprve, než se začnu věnovat památkám připomínající oběti náletu na Pardubicku, je potřeba ve stručnosti přiblížit okolnosti spojeneckých náletů na území protektorátu a jednotlivé nálety na Pardubice a jejich okolí.

Během druhé světové války se na území protektorátu nacházelo mnoho podniků, jež měly pro nacistické Německo významnou strategickou hodnotu. Mezi ně patřily například plzeňské Škodovy závody, pražská ČKD ve Vysočanech a brněnská zbrojovka. Tyto závody dodávaly suroviny pro německý zbrojní průmysl. Pro německou říši byly cenné i palivové rafinerie nalézající se například v Záluží u Mostu, Kolíně, Kralupech nad Vltavou, Neratovicích, Ostravě a také v Pardubicích.³⁰

Domácí odboj kladl požadavky na bombardování těchto strategických vojenských cílů už od roku 1940, avšak první spojenecké nálety začaly až na podzim roku 1941.³¹ V roce 1944 byla v plném proudu spojenecká ofenzíva proti Německu, což vedlo k častějšímu výskytu britských a amerických letadel nad územím protektorátu. V této době byla aktivní protiletectká obrana na území protektorátu Čechy a Morava relativně slabá a nedostatečná, protože hlavní stíhací jednotky a protivzdušné baterie byly soustředěny na území Německa.³² V letních měsících roku 1944 vrcholila první fáze leteckých útoků, které cílily hlavně na průmysl pohonných hmot.³³ Tato fáze se projevila už během květnového bombardování závodu v Záluží u Mostu, které si vyžádalo životy téměř šesti set civilistů a členů protivzdušné obrany.³⁴

Následujícím cílem náletů se staly Pardubice, na které byl 22. června 1944 britským letectvem proveden první nálet. Pardubice byly v této době významným železničním uzlem a zároveň byly pro Německo cenným dodavatelem asfaltu, parafínu, mazacích olejů a hlavně benzínu. Hlavním cílem náletů se stala Pardubická rafinerie minerálních olejů Davida Fanta, která stála západně od města na trati Praha-Pardubice ve Svítkově. V důsledku navigační chyby a nepříznivých povětrnostních podmínek byl celý pumový náklad svržen východněji, než bylo původně plánováno. Bomby tak dopadly na východní okraj města, kde zasáhly Vinici, domy

³⁰ KYNCL, Vojtěch. Bombardování protektorátu. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 69.

³¹ Tamtéž, s. 69.

³² BÍČÍK, Zdeněk. Letecké nálety na Pardubice v roce 1944 (souhrnný přehled). *Východočeský sborník historický Pardubice*: Východočeské muzeum Pardubice, 1991, č. 1, s. 188.

³³ Tamtéž, s. 187

³⁴ KYNCL, 2017, s. 70.

na rohu Karlovy a Jindřišské ulice a louky podél Labe. Bylo zničeno 23 domů a desítky dalších bylo poškozeno. Při náletu zemřelo 43 lidí a dalších 32 bylo zraněno.³⁵

První nálet nedosáhl očekávaného úspěchu, a proto bylo rozhodnuto, že se nálet zopakuje. Dne 24. srpna byl 15. leteckou armádou USA proveden druhý nálet s cílem vyřadit Fantovu rafinérii. Téměř tři sta amerických letounů vzlétlo z jihoitalských základen směrem na sever svým cílem v Pardubicích. Ve 12.18 hodin ohlásila pozorovatelná na Zelené bráně blížící se větší množství letadel. V následujících okamžicích na rafinérii začaly dopadat bomby, které okamžitě vyvolaly požáry doprovázené explozemi. Bomby byly svrženy ve čtyřech vlnách, z nichž dvě zasáhly rafinérii, jedna okolí Skřivánku u starého nádraží a poslední bombardovala cukrovar. Část bomb byla svržena i nad Svítkovem. Další vlna útoku se zaměřila na letiště, na které bylo svrženo na 380,86 tun výbušnin. Při bombardování letiště byly zasaženy i okolní vesnice, jako jsou Svítkov, Popkovice a Nové Jesničanky. Letiště bylo i přes poškození brzy navráčeno do provozu.³⁶

Nálet z 24. srpna byl pro místní obyvatele znatelně ničivější. Během náletu zemřelo 213 lidí, včetně 19 německých vojáků. Podle statistik bylo 52 lidí těžce zraněno a dalších 124 osob bylo zraněno lehce. Německých vojáků bylo zraněno 110. Materiální škody byly také mnohem větší než při prvním náletu. Těžce poškozeno bylo nádraží, vyhořel cukrovar, 83 domů bylo zničeno a dalších 683 budov bylo lehce až těžce poškozeno. Ve městě vypuklo několik požárů a přes pět set lidí zůstalo bez střechy nad hlavou. Samotná Fantova rafinerie byla značně poškozena a provoz v ní musel být dočasně pozastaven. V rafinérii pracovalo tisíce totálně nasazených občanů, aby pomohli provoz zase obnovit. To se povedlo v prosinci, kdy byl zahájen zkušební provoz.³⁷

Pamětní kniha Rosic nad Labem nám podává krátké svědectví o těchto totálně nasazených občanech: *„Na odklizení trosek posláno „totálně nasazeno“ 6 000 učitelů, profesorů a četníků, hlavně z ostravska, jižní Moravy a jižních Čech. (...) Ač tolik rukou tu bylo zaměstnáno, práce sabotována na každém kroku, což řada nasazených draze zaplatila odvečením do koncentračních táborů, kde někteří utýráni, zabity. Všichni nasazení byli si*

³⁵ BIČÍK, 1991. s. 188-189.

³⁶ Tamtéž, s. 189-190.

³⁷ Tamtéž, s. 190.

*vědomi, že jakmile podnik začne zpracovávat surovinu, bude v zápatí následovat nové bombardování.*³⁸

Na obnovení provozu rafinerie zareagovala 15. letecká armáda USA dne 28. prosince dalším náletem. Letouny úspěšně zasáhly rafinerii, kde propuklo mnoho požárů. Nálety splnily svůj cíl a rafinerie byla do konce války vyřazena z provozu.³⁹

2.1 Pomníky obětem náletu

V této kapitole zmíním pomníky a pamětní desky, připomínající oběti tří náletu na Pardubice, které se odehrály v roce 1944. Tyto památky obvykle připomínají oběti světové války, z nichž pouze část zahynula v důsledku náletů.

V důsledku nedokonalé navigační techniky, špatného počasí a chyb způsobených lidským faktorem, zahynulo velké množství civilního obyvatelstva. Na Pardubicku, a hlavně v bezprostřední blízkosti Pardubic, je množství pomníků a pamětních desek, které tyto oběti připomínají.

Příklad takového pomníku najdeme v Dubanech. První válečný pomník byl zbudován na dubanské návsi v roce 1922 na památku místních občanů, kteří padli v první světové válce [29]⁴⁰. Vedle prvoválečného pomníku byl v roce 1946 umístěn druhý pomník, který byl věnován obětem náletů na Pardubice z roku 1944 [30].

Odhalení prvního pomníku je v obecní kronice popsáno následovně: *„11. června 1922 se konala v Dubanech slavnost odhalení pomníku padlým za první světové války. Pomník byl postaven podle návrhu pana Zahálky z Pardubic, kámen dovezen ze Škrovádu, plot zakoupen u p. Štěpánka v Chrudimi. Celkový náklad činil 5 000 korun.*

Při jeho odhalení stály slavnostní brány u Žídkových, Matouškových a Jiroutkových. Průvod vyšel ve třináct hodin od Beranovy hospody, za doprovodu hudby pana Jedličky z Máteřova. Po přivítání přítomných starostou obce p. Emilem Škrhou, přednesl hlavní projev poslanec pan Hnídek. Na závěr byl odhalen pomník s deskou se jmény těchto padlých dubanských občanů...“ Slavnost pokračovala večerní zábavou v hostinci u Beranů.⁴¹

³⁸ SOKA Pardubice, MNV Rosice, SK 781, s. 218.

³⁹ BIČÍK, 1991. s. 191-194.

⁴⁰ Čísla v hranatých závorkách se vztahují k obrázkové příloze na konci textu.

⁴¹ OÚ, Kronika obce Dubany do roku 1937, s. 120-121.

Tento pomník se skládá z pískovcového monolitu, na kterém je umístěna deska se třinácti jmény. U každého jména je dopsán rok narození a úmrtí. Nad seznamem jmen je vytesán smuteční věnec, v němž je nápis „*Hrobům v dáli*“. Na piedestalu před monolitem je umístěna socha, znázorňující klečící ženu s vlasy svázanými do copu.⁴² Na soklu je vyrytý nápis, který je vlivem počasí téměř nečitelný. Jedná se o podpis autora pomníku „*Zahálka Pardubice*“.

Druhoválečný pomník působí na první pohled nenápadněji a skromněji. Jedná se o menší neopracovaný žulový kámen s černou pamětní deskou, na které je nápis „*Památce zahynulým za leteckého náletu na Pardubice*“. Pod tímto textem jsou uvedena dvě jména: „*Kopecský Karel *11.12.1913 †22.7.1944*“ a „*Tichá Emilka *29.1.1928 †24.8.1944*“. Na kameni je vytesán rok 1946, jako rok odhalení pomníku. Na rozdíl od pomníku obětem první světové války, jméno autora zde není uvedeno. Tuto informaci nalezneme v obecní kronice, kde se můžeme dočíst, že autorem desky je pan Václav Hlobil z Pardubic.⁴³

Dubany, na rozdíl od některých okolních vesnic, nebyly přímo zasaženy padajícími bombami, ale i přesto si nálety vyžádaly životy dvou místních obyvatel. V kronice obce se píše o náletech následující: „*Život v kraji ochromily letecké útoky. Obec nebyla při bombardování Pardubic a okolí přímo zasažena, hrůzné události přesto dolehly i na místní obyvatele. Noční nálet 22. července zasáhl část Pardubic (Ležánka, Židov), zahynulo při něm přes 80 lidí, mezi nimi i Karel Kopecský z Duban.*

Druhý nálet, uskutečněný 24. srpna, byl mnohem horší, podle pamětníků hotové peklo. Silně zasaženy byly Popkovice, Svítkov, letiště, část Pardubic směrem k nádraží, Prokopka, pivovar, továrna KAPO. Bomby dopadly i na některé vesnice, např. Staré Jesenčany, Starý Mateřov a jejich okolí. Dubany minuly, spadla na pole za váhou směrem na Mateřov. V továrně „Fantovka“ byl ochromen provoz, v továrně KAPO zahynulo mnoho zaměstnanců, mezi nimi i šestnáctiletá Emilka Tichá z Duban. Poslední rozloučení doma, smutečního průvodu do třebosického kostela a na hřbitov se zúčastnilo velké množství lidí, což dokazují uchované fotografie.“⁴⁴

V květnu 1946 se v Dubanech konaly oslavy konce války. Dne 4. května 1946 se uskutečnila pod záštitou místního národního výboru, hasičského sboru a Svazu české mládeže pietní akce spojená s průvodem do nedalekých Třebosic k pomníku sv. Jana Nepomuckého. Dále

⁴² Podobnou sochu najdeme i na pomníku v Tetově [219].

⁴³ OÚ, Kronika obce Dubany 1938-1959, s. 60.

⁴⁴ Tamtéž, s. 37-38.

směřoval průvod k pomníku padlých v Dubanech, kam byla z Třebosic mládeží přenesena štafetou pochodeň. Po projevech byla zapálena hranice a oslava se přesunula do hostince u Beranů, kde proběhlo recitační a hudební pásmo. Dalšího dne, 5. května, pokračovaly oslavy slavnostním nástupem čestných stráží z řad hasičského sboru u pomníku padlých. Byly vztyčeny vlajky a stráže se rozešly. Vyvrcholením květnových oslav bylo odhalení pamětní desky obětem náletu. V dubanské kronice je tato událost popsána takto: „9. května: ve 14. hod. vyšel průvod za doprovodu hudby od hostince k pomníku padlých za první světové války, odhaleném v roce 1922. Zde byly vztyčeny vlajky, za zvuku hymen odhalena pamětní deska dubanským obětem druhé světové války p. Karlu Kopeckému a sl. Emilce Tiché. Desku zhotovil p. Václav Hlobil z Pardubic, písmena vyzlatil p. Vraný. Program pokračoval přečtením projevů presidenta republiky Dr. Eduarda Beneše a profesora Alberta Pražáka.“⁴⁵

Pomník, podobný tomu v Dubanech, najdeme i v nedalekých Starých Jesenčanech [197]. V této obci byl vztyčen nový pomník, který uctívá památku vojáků padlých v první světové válce a zároveň připomíná oběti z řad místních občanů, kteří zahynuli během spojeneckých náletů na Fantovu továrnu v Pardubicích v létě roku 1944.

První z náletů, který se odehrál 22. července 1944, se Starým Jesenčanům vyhnul. Druhý útok, který se odehrál o měsíc později, 24. srpna, zasáhl i okolí pardubického letiště, tedy Svítkov, Popkovice, Nové Jesničanky a také Staré Jesenčany.⁴⁶ Malá obec, jako jsou Staré Jesenčany, měly poměrně vysoký počet ztrát na životech. Na pomníku jsou uvedena jména devíti obětí z let 1939–1945. Sedm z nich zahynulo v srpnu 1944 během náletu na Pardubice a jeden na konci války při náletu na Berlín.⁴⁷

Těžké chvíle, které prožívali místní obyvatelé během leteckých útoků zaznamenal místní kronikář takto: „Doufali jsme, že budeme ušetřeni náletů. 21 července v hluboké jasné noci lidé byli probuzeni houkáním sirén. Lidé nedostatečně ustrojení vyběhali z domů, utíkali do polí a lehali do příkopů, jiní se schovávali ve sklepích. Bombardovací letouny hučely, objevovaly se červené osvětlovací rakety (stroměčky), které naznačovaly, kam mají být bomby vrhány. Bomby padaly na východní část Pardubic od rafinerie petroleje až k pracovně.“⁴⁸

⁴⁵ Tamtéž, s. 60.

⁴⁶ BIČÍK, 1999, s. 190.

⁴⁷ SOKA Pardubice, MNV Staré Jesenčany, SK 872, s. 20.

⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

První nálet na Pardubice se obyvatelům Starých Jesenčan vyhnul, ale o to tvrději je poznamenal nálet druhý, který je v jesenčanské kronice vyličen následovně: „24. srpna zažily St. Jesenčany a Pardubice nálet druhý. Ve 4 proudech letěla bombardovací letadla od Chrudimě k Pardubicům. Bomby padaly na železniční trať. Na jesenčanský katastr bylo svrženo na 1 000 bomb. Na poli zabit přesídlenec z č. 9 Froněk s koňmi. V č. 22 byl zasažen kočí Kozlíček a krmíč Kovačka. Na plno zasáhla bomba stavení čp. 10 rolníka Roztočila. Stavení hořelo, zabit vůl a kráva, vůz byl rozmetán, že po něm nezůstala ani památka. Obytný dům č. 27 (Pišův) s doškovou střechou vyhořel do základů, u chléva střecha. Silně poškozeno stavení vedlejší (Příhodovo). Mimo vpředu jmenované se stali obětmi náletů Netek, Černý, z Froňkových vnuků chlapec, děvče raněno. V Pardubicích v krytu u rafinerie petroleje zabity dcery jesenčanských usedlíků Em. Chlumecká a M. Hrachovinová. Ztráty na tak malou obec velmi citelné. Ztráty na majetku rolníka Roztočila tak rozrušily, že si vzal život. Nálet se soustředil na Pardubice. Bomby padaly na nádraží, petrolku, letiště. Cukrovar vyhořel. Trať Chrudim-Pardubice na několika místech uzavřena. Destilační věž petrolky nebyla zasažena a provoz brzy obnoven.“⁴⁹

Pomník obětem válek se nachází ve středu obce před obecním úřadem. Jedná se o žulový neopracovaný kámen, stojící na žulovém podstavci. Na kameni je umístěna černá deska s nápisem „Padlí ve světové válce“. Na desce jsou dále uvedeny letopočty „1914-1918“ a seznam jmen padlých v první světové válce. Následuje časové rozmezí „1939-1945“ a jména sedmi obětí náletu, která jsou uvedena v kronice. Dále je na pomníku uvedeno jméno Františka Šidáka,⁵⁰ který zemřel při náletu na Berlín v roce 1945, a jméno Dany Šolcové.⁵¹

Také v Popkovicích stojí pomník, který připomíná vojáky první světové války a zároveň občany, kteří zahynuli při leteckém bombardování [169]. Stejně jako u mnoha jiných obcí byl i popkovicový pomník původně dedikován padlým vojákům, kteří se nevrátili z bojišť první světové války. Po druhé světové válce byla na pomník přidána další jména. Jedná se o oběti spojeneckého náletu z 24. srpna 1944. Nálet směřoval kromě rafinerie také na pardubické letiště, na které pátá bombardovací peruť zahájila masivní útok. Chvíli po poledni bylo v okolí letiště svrženo více jak devět tisíc bomb, které zasáhly mimo jiné i Popkovice a okolní

⁴⁹ Tamtéž, s. 16-17.

⁵⁰ V kronice je uvedeno jméno František Židák, nikoli Šidák.

⁵¹ SOKA Pardubice, MNV Staré Jesenčany, SK 872, s. 20.

obce.⁵² Oběti náletu byly pohřbeni na hřbitově ve Svítkově. Pohřby byly hlídány německými vojáky a účast na obřadu byla umožněna pouze nejbližším příbuzným.⁵³

Pomník dnes stojí poblíž potoka v Pražské ulici, která byla spojeneckým náletem těžce zasažena.⁵⁴ Tento velký pískovcový pomník nese dvě mramorové desky. Výše umístěná deska z bílého mramoru obsahuje jména 28 padlých v první světové válce. Jména jsou rozdělena do dvou sloupců, každý po čtrnácti jménech. Uprostřed mezi sloupci je vyrytý kříž, vojenská helma a lipové ratolesti. V horní části je vyrytý rok „1914“ a na dolní části je rok „1918“. Druhá deska, která je z černého mramoru, uvádí jména obětí náletu. Na desce je zlatým písmem napsáno „*Oběti náletu 24.8.1944*“. Podobně, jako u první desky, jsou i zde jména rozdělena do dvou sloupců. V prvním sloupci je uvedeno jedenáct jmen a ve druhém dalších deset.

Pomník obětem války byl navržen architektem Karlem Řepou a zhotoven sochařem Václavem Zahálkou z Pardubic za 3 300 korun. Původně byl pomník odhalen 7. července 1929 u vstupních dveří obecního úřadu.⁵⁵ Druhá pamětní deska byla odhalena dne 25. května 1947. Obci ji věnoval Svaz české mládeže.⁵⁶

Další obec, která si na svém pomníku připomíná oběti spojeneckých náletů, jsou Rosice nad Labem. V Rosicích stojí pomník obětí první a druhé světové války [180]. Pomník se skládá z pískovcové sochy vojáka, který se opírá o svoji pušku. Socha je umístěna na piedestalu s litinovou deskou, která obsahuje jména patnácti obětí druhé světové války. Na podstavci navazuje delší kamenný sokl s litinovou deskou, připomínající padlé v první světové válce.

Na druhoválečné desce se nachází text „*Obětem druhé světové války / 1938 1945*“. Pod tímto textem jsou uvedena jména 15 obětí. Mezi oběti náletu na Pardubice patří Emilie Černá, Ivo Černý, Emilie Žáková a Antonie Divecká. Další obětí náletu byl Jiří Livora, který však zemřel při náletu na Škodovku v Plzni.⁵⁷

Kronikář obce popisuje první nálet následovně: „*Za krásné a hvězdné noci z 21. na 22. července (z pátku na sobotu) o půl noci ozval se kvílivý, výstražný jekot sirén. Lidé již spali*

⁵² BIČÍK, 1991, s. 190-192.

⁵³ ŘEHÁČEK, Jan, HOLASOVÁ, Hana. *Z historie do současnosti Městského obvodu Pardubice VI*. Pardubice: Městský obvod Pardubice VI, 2022, s. 24.

⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

⁵⁵ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 103.

⁵⁶ UTÍKAL, Zdeněk. *Vzpomínky Zdeňka Utíkala, Svítkov, 2000*, s. 3.

⁵⁷ SOKA Pardubice, MNV Rosice, SK 781, s. 237.

a jako obyčejně poplachu si nevšimli. Za chvíli však se přiblížil hukot roje letadel a rázem celá obloha zazářila oslnivým světlem osvětlovacích raket s padáčky (podobaly se vánočním stromečkům). Nikdo nevěděl, co má dělat a co se bude dít, někteří lidé běželi do polí, do zahrad, do Polabin, jiní se ukryli ve sklepích, mnozí zůstali v bytech. Když světla pohasínala, ozvaly se hromové detonace svržených bomb – přímo na obec byly svrženy tři (viz příloha!). Jimi plně zasažen domek paní Řehákové a usmrcena její dcera Emilie Černá, (Rosice čp. 68) rozená Řeháková, dále usmrceni chlapec Ivo Černý, narozen 22. ledna 1942, a 2 děti, které večer přijely na prázdniny, a to Miloslav Jaroš z Hradce Králové, narozen 11. listopadu 1933, a Ludmila Bartoničková z Lomnice nad Popelkou, narozena 9. dubna 1930. Další 2 pumy spadly před domem Josefa Novotného čp. 83 v Husově ulici. Pohled na vytlučená okna, poškozené zdi a střechy v okolí dopadu bomb byl hrůzostrašný. Několik pum spadlo na tzv. „Teletníku“ a za nádražím.⁵⁸

Při druhém náletu neztratil nikdo z rosických život.⁵⁹ Nejničivěji Rosice zasáhl nálet třetí. Bylo to z toho důvodu, že v obci bylo uloženo skladiště třaskavin a protiletadlová děla. V kronice se píše následující: *„Oni byli vlastně cílem třetího náletu, který se udál 28. prosince 1944. Po poledni přilétla bombardovací letadla, tentokrát přímo na Staré Rosice, aby vyřídila protiletadlovou baterii. Na Rosice a na přilehlé zahrady i pole svrženo na 150 bomb, které zasáhly přímo domy Václava Kohoutka čp. 22, Josefa Buřity čp. 19, Josefa Malého čp. 46, hospodářství Jaroslava Bartonička, stodola Václava Livory čp. 23, stodola Stanislava Kynčla čp. 187 a část domku Stanislava Lenička čp. 119. V domě Josefa Buřity zabita paní Žáková. Pod troskami domu Josefa Malého zabita Antonie Divecká, která při útěku ze Semtína se tu schovala. Byla nalezena za 3 dny při odklizení trosek, Dva synové rolníka Jaroslava Bartonička raněni na nohou a v obličeji. Desítky domů měly rozbitou krytinu, na sto oken bylo rozbito. V mnoha domech rozpraskaly zdi a stropy (v obecním domě aj.).“⁶⁰*

V rámci oslav konce druhé světové války byl slavnostně odhalen pomník obětem obou světových válek. Kronika slavnost popisuje takto: *„Pomník, zbudovaný vděčnými občany obětem první a druhé světové války, slavnostně odhalen a předán veřejnosti 7. července 1946. Podle slov řečníka učitele Lad. Fejkuse bude pomník v naší obci strážcem svobody a vykřičníkem do svědomí těch, kdož by chtěli národ oloupiti o tak těžce vybojovanou svobodu*

⁵⁸ Tamtéž, s. 216-217.

⁵⁹ Tamtéž, s. 218.

⁶⁰ Tamtéž, s. 219-220.

– *K řadě jmen obětí první světové války přibyla na pomník jména těch, kteří zahynuli v době nesvobody...* ⁶¹

Další obcí s vysokým počtem obětí byl i Svítkov, ve kterém se nacházela samotná Fantova rafinerie. Svítkov patřil mezi obce, které byly těžce zasaženy srpnovým náletem. Většina domů ve Svítkově měla vysklená okna, popraskané zdi nebo zničené střechy. Mnoho domů bylo přímým zásahem bomb zničeno úplně. Vážně poničena byla i infrastruktura a spojení. Podle kronikáře Zdeňka Utíkala ze Svítkova bylo ve Svítkově zničeno 17 domů, sedm domů silně poškozeno a dalších tři sta budov bylo poškozeno částečně.⁶² Provozovatel mlýna pan Antonín Foll, tehdejší vedoucí úseku od letecké obrany, uvádí, že sám musel ošetřit 29 raněných.⁶³

Druhý nálet na Pardubice je ve svítkovské pamětní knize zaznamenán následovně: *„Toho dne se před polednem sirény rozezvučely a tobě se zdá, že slyšíš slabý hukot. Z letiště odstartovalo několik stíhaček a odletěli neznámo kam. Jedna ale letí k železným horám. Tam je vidět malý obláček. Pojednou rachot motorů se zvětšuje, kulomet zašteká a stíhačka klesá k zemi. – Krátký letecký boj.*

Hned silné detonace a kulometry štěkají znovu a na letišti se valí silný dým. Utíkáme se skrýt vždyť dnes to jde u nás doopravdy. Země, vzduch, stromy se chvějí a skla řinčí. Lehám na zem u stromu. Tlak vzduchu zabraňuje dýchat. Chci se rozhlédnout proto zvedám hlavu a tu vidím jak plameny šlehají z petrolky. Smrtonosné bomby řítí se jedna za druhou. Pronikavé hvízdání, explozí celá řada nahání strach a křížem krážem lomoz letadel nízko nad zemí mění zem v peklo.

Konečně dunivé rány a lomoz letadel se vzdaluje. – Pocit strachu mizí a radost nezná mezí. Jdu na ulici. – Né běžím a v sousedství volám neníli snad někdo raněn. Díky Bohu v blízkosti nikdo o život nepřišel a také ani raněn nebyl. Oken ale mnoho rozbitých, střechy silně poškozené a uvnitř domu stropy popraskané. Na konci ulice ale shon lidí a místo domu kráter a rum z cihel a dříví. Četnický strážmistr Tětina přijíždí udýchán na kole a volá: U pomníku jsou zasipány lidé – kdo můžeš tak pomoz: Bereme lopaty a spěcháme na místo neštěstí. Cestou teprve poznáme hrůzy po odletu letadel. V Husově ulici nemůžeš projít pro spleť trámů, cihel a přetrhaných drátů od vedení. U pomníku a v ulici plno lidí. Nejvíce u Polívků

⁶¹ Tamtéž, s. 237.

⁶² UTÍKAL, 2000, s. 3.

⁶³ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 23-24.

kde bylo nejvíce lidí schováno ve sklepech. Nikdo se nemůže upamatovat, kde se asi nachází sklep. – Jedni vytahují z rumu krávy a druzí se snaží se odstranit překážku kde jsou snad lidé. Na volání nikdo neodpovídá, nikdo se neozývá. Konečně slyšíš slabý sten a za okamžik zvedá p. Křenek malé děcko. Chudák je v bezvědomí a jednu ruku má zlomenou. Druhá oběť je matka tohoto ubožáčka a má velké pohmožděniny. Ostatním v tomto krytu nebylo prozřetelností souzeno dále žít – dotrpěli.

*Při tomto náletu bylo v naší obci usmrceno 21 lidí, 9 těžce raněných a s lehčím raněním vyvázlo 32 osob.*⁶⁴

Ve Svítkově dnes nalezneme jeden pomník, připomínající oběti srpnového náletu [212]. Stejně, jako tomu je u popkovického a rosického pomníku, byl i tento zbudován původně jako připomínka vojáků padlých během první světové války. O výstavbě pomníku padlých se ve Svítkově uvažovalo už v roce 1919, kdy za tímto účelem vznikl zvláštní komitét. Slavnostní odhalení nového pomníku se odehrálo 28. října 1920. Pomník byl vytvořen sochařem Rejlem z Chocně. Na zhotovení podstavce byly využity kameny z pomníku císaře Josefa II., který byl odstraněn v roce 1920.⁶⁵ Postavení pomníku je zaznamenáno v pamětní knize obce Svítkov následovně: „*Akci spolku pro postavení pomníku obyvatelům obce ve světové válce padlým rozšířený komitét a obecní zastupitelstvo, pomník nechal zhotovit sochařem Rejlem v Chocni a postavil jej na obecním pozemku za kovárnou u cesty na hřbitov vedoucí. K zbudování dolní části pomníku použito kamenných kvádrů ze skáceného pomníku císaře Josefa II., kdysi rolníkem Václavem Šádou postaveného, kterážto socha skácena byla právě o posvícení 7. září. Slavnostní odhalení pomníku nového konáno 28. září za účasti všech místních spolků a všeho občanstva. Slavnostní řečník učitel Balada z Pardubic svým projevem upoutal a mocně dojal nejen ty, kdož želí ztráty svých drahých, na jejichž paměť pomník postaven, ale i všechny účastníky vůbec. Po projevech zástupce legionářů a vdov a doslovu starosty obce Borova odebrali se účastníci do zahrady Těšíkovy, kdež konán koncert a podáváno občerstvení, jež ve prospěch uhrazení nákladu s pomníkem spojených ochotně věnovali a nezištně prodávali místní obyvatelé zejména ženy.*“⁶⁶

Samotný pomník se nachází uprostřed parčíku, který byl následně kolem pomníku zbudován. Pomník se skládá z velkého pískovcového reliéfu, znázorňujícího vojáka, objímajícího mladou ženu. Za vojákem se tyčí veliký, opadaný strom. Nad reliéfem jsou uvedeny letopočty

⁶⁴ SOKA Pardubice, AO Svítkov, SK 902, s. 336-337.

⁶⁵ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 55.

⁶⁶ SOKA Pardubice, AO Svítkov, SK 902, s. 118.

„1914-1918“. Na piedestalu je umístěna černá mramorová deska se jmény 51 padlých svítkovských občanů, rozdělených do tří sloupců po 17 jménech. Na této desce je nápis „*Obětem I. světové války*“.

Pomník byl v roce 1958 doplněn o novou desku, která připomíná osoby zabitě za druhé světové války.⁶⁷ Tato deska připomíná devět občanů, kteří zemřeli, kvůli německé perzekuci a dalších třicet osob, které zahynuly během spojeneckého náletu dne 24. srpna 1944. Jména jsou opět uvedena ve třech sloupcích, kde prvních devět jmen patří obětem perzekucí a zbylá jména patří obětem náletu. Nad seznamem jmen stojí: „*Obětem II. světové války*“. Pod tímto textem jsou další nápisy „*Zemřelým perzekuci*“ a „*Zemřelým po náletu 24/8. 1944*“.

Další pomník, který připomíná oběti náletu se nachází na návsi v Dražkovicích [26]. I tento pomník byl vztyčen na památku padlých občanů Dražkovic v první světové válce. Po konci druhé světové války na něj přibyla deska se jmény obětí této války. Mezi těmito jmény najdeme i osmnáctiletou Jiřinu Doležalovou, která zahynula při leteckém náletu v roce 1944. Jiřina Doležalová byla jednou z 25 zaměstnanců firmy KaPo na Skřivánku, kteří zemřeli při náletu dne 24. srpna 1944.⁶⁸

Tento pomník byl v Dražkovicích postaven v roce 1934, ale zmínky o stavbě pomníku se v obecní kronice objevovaly už mnohem dříve. Dne 6. ledna 1920 uspořádalo místní osvětové sdružení mládeže v sále u Vyskočilů programový večírek ve prospěch vystavení mohyly padlých občanů. Program se skládal z proslovů, hudebních vystoupení, recitací, divadelního představení a referátu východočeského republikána pod názvem „Z Dražkovic“.⁶⁹

Pomník má podobu mohutného neopracovaného žulového monolitu, na kterém sedí orlice s roztaženými křídly. Na kameni je upevněná deska s textem „*Památce těm, kteří se nevrátili. 1914-1918.*“, pod kterým jsou vyryta jména deseti padlých občanů z Dražkovic. Deska dále pokračuje letopočty „1939-1945.“ Na pomníku jsou uvedeny tři oběti druhé světové války: Doležalová Jiřina, Tyc Stanislav a Tyc Václav. Z výše uvedených zemřela při náletu pouze

⁶⁷ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 55.

⁶⁸ HUŇÁČEK, Miloslav. Nálety na Pardubice. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2004, roč. 39, č. 9-10, s. 267-275.

⁶⁹ SOKA Pardubice, MNV Dražkovice, SK 127.

Jiřina Doležalová. Stanislav Tyc byl popraven 2. července 1942 na záměčku v Pardubicích a Václav Tyc byl umučen 3. února 1943 v Osvětimi.⁷⁰

Další zemřelé zaměstnance závodu firmy KaPo připomíná pomník ve Starých Čívicích [195]. Pomník stojí uprostřed návsi a připomíná památku obětí obou světových válek. Pomník je dílem sochaře Vávry z Přelouče a na jeho výstavbu se vybralo ve sbírce 5 500 korun. V roce 1921 byl pomník slavnostně odhalen a dne 23. září 1945 byla na sokl upevněna nová deska, která připomíná oběti druhé světové války.⁷¹ Nová deska vznikla z popudu místního národního výboru.

Pomník se skládá z pískovcového sloupu, na kterém jsou umístěny dvě pamětní desky se jmény obětí světových válek. V horní části je vytesána mučednická trnová koruna, ve které jsou zlatým písmem napsané roky „1914 1918“. Původně se pod trnovou korunou nacházel reliéf, zobrazující hlavu prezidenta Masaryka.⁷² Reliéf byl z pomníku odstraněn, avšak dodnes je zřetelné místo, kde se původně nacházel. Pod místem, kde byl původně umístěn reliéf, je zlatý nápis „*Padlým v dáli*“. Po obou stranách sloupu jsou dva menší pilíře, přičemž na levém z nich se nachází značka autora pomníku, kameníka Vávry z Přelouče. Na větší žulové desce jsou jména 36 padlých čívicích občanů, kteří zemřeli v první světové válce. Níže je umístěna druhá deska se jmény obětí druhé světové války, na které jsou napsaná slova „*Obětím nacistické zločiny*“ a „*zemřeli abychom my žili.*“ Dále jsou na desce uvedeny roky „1939-1945“ a pod nimi jsou jména sedmi zahynulých občanů. Dva z nich, Božena Baladová a Marie Kubíková, pracovaly ve firmě KaPo, která byla těžce zasažena. Dne 24. srpna obě ženy společně s dalšími 23 zaměstnanci firmy při náletu zahynuly.⁷³

Pamětní deska, věnovaná památce těchto zaměstnanců, je dodnes umístěna na dvoře bývalé pekárny KaPo v Rožkově ulici [135]. Na desce stojí „*Zakladatelé firmy KaPo byli umučeni v koncentračním táboře Osvěčimi v roce 1943 / 25 zaměstnanců tohoto závodu zahynulo při náletu na Pardubice dne 24.8.1944. Čest jejich památce*“.

Malý pomník připomínající oběť srpnového náletu najdeme i v obci Srnojedy [194]. Jedná se o nenápadný žulový náhrobek s textem „*Památce oběti druhé světové války 1939-1945*“. Na pomníku je uvedeno jméno „*HANA KASALOVÁ *19.2.1927 †24.8.1944*“.

⁷⁰ KYNCL, Vojtěch. *Děs dýchá do tváře: Heydrichiáda a oběti pardubického Záměčku 1942*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2023, s. 256.

⁷¹ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 157.

⁷² Tamtéž, s. 158.

⁷³ HUŇÁČEK, 2004, s. 267-275.

Pomník se nachází poblíž obecního úřadu mezi starou sochou svatého kříže a pomníkem padlých v první světové válce od choceňského sochaře Rejla.⁷⁴

Další nenápadný pomníček, připomínající srpnový nálet, nalezneme v Pardubicích na malém travnatém plácku v ulici K Polabinám [145]. Jedná se o malý neopracovaný žulový kámen, na kterém je zlatým písem napsáno pouze „24. VIII. 1944“. Tento pomník byl zbudován na vlastní náklady truhlářem Janem Svobodným, který při náletu ztratil manželku, syna a další členy rodiny.⁷⁵

Pan Svoboda nechal na dvoře své továrny postavit kryt pro svou rodinu a zaměstnance. Při srpnovém náletu se zde se svými blízkými skrýval před bombami. Po nějakém čase vylezl ven, aby zjistil rozsah škod na své továrně. V okamžiku, kdy byl stále venku, dopadla na jeho kryt bomba, která připravila o život jeho rodinu. Na místě onoho krytu nechal po válce postavit malý pomník.⁷⁶

Během výstavby sídliště Závodu Míru v sedmdesátých letech měl být pomník dočasně uložen do depozitáře a po dokončení stavby zase navrácen. K naplnění tohoto slibu však nedošlo. Pomník nebyl dlouhá léta k nalezení, a to až do nedávna, kdy se na druhém břehu Labe v křoví objevil kámen s datem „24. VIII. 1944“. Pomník tam byl patrně odvezen společně se sutí a hlínou ze stavby. Vnuk Jana Svobody, pan Jiří Tumpach, poznal ztracený pomník svého dědy, a pomník tak mohl být navrácen na své původní místo.⁷⁷

Letecké bombardování si vyžádalo i mnoho nepřímých obětí. Po skončení druhé světové války zůstalo v okolí Pardubic rozeseto množství nevybuchlé protiletadlové munice a leteckých bomb. Docházelo k případům, kdy malé děti tyto výbušniny objevily a následně je omylem při hrách aktivovaly. Tyto incidenty mnohdy končily tragicky. Například v roce 1947 zemřel osmiletý chlapec ze Svítkova poté, co sirkou zapálil náboj do protiletadlového děla, který našel společně s kamarády.⁷⁸

Pomník podobné události se nalézá v lesíku mezi Starými Čivicemi a Popkovicemi [218]. Jedná se o malý černý pomníček s nápisem „*Zde tragicky zemřeli 27.7.1955 Mireček Štický stár 13 r. / Jeniček Staňků stár 11 r.*“ Pomník byl věnován památce dvou chlapců, kteří v roce

⁷⁴ Tento prvoválečný pomník se vzhledově podobá tomu ve Svítkově, který je dílem stejného autora.

⁷⁵ STŘEDA, Ztracený a znovuobjevený pomník obětí náletu na Pardubice. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2018, roč. 53, č. 1-2, s. 54-57.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 28.

1955 tragicky zahynuli při tzv. *bombičkových válkách*. Během bombardování bylo svrženo velké množství zápalných bomb, které obsahovaly menší bombičky. Tyto výbušniny měly za úkol zapálit nádrže s naftou. Tito chlapci zemřeli poté, co u Svítkova objevili jednu z těchto nevybuchlých bombiček.⁷⁹

⁷⁹ BACHOR, Evžen. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. Vets.cz [online]. 2009 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/9942-pomnik-obetem-2-svetove-valky/#9942-pomnik-obetem-2-svetove-valky>.

3 Květnové povstání

Na přelomu dubna a května 1945 bylo už všem jasné, že se blíží konec války. Německý vládní aparát se pomalu rozpadal. Ze západu se blížila americká armáda pod vedením generála Pattona a sovětská vojska už osvobozovala Moravu. V Čechách se však pořád koncentrovala téměř milionová armádní skupina Střed pod velením generála Schörnera, který neváhal tvrdě potlačit jakýkoliv odpor ze strany českého národa.⁸⁰ Schörner vyzýval své vojáky, aby bojovali do poslední chvíle.⁸¹

Blížící se fronta vyvolala postupně v českých zemích řadu ozbrojených vystoupení proti německým okupantům. Už 1. května vypuklo povstání v Přerově. Byla to reakce na nepravdivou informaci, že Německo po smrti Adolfa Hitlera kapitulovalo. Přerovské povstání bylo sice potlačeno, ale v následujících dnech se otevřený odpor přenesl i do dalších koutů země. Dne 5. května propuklo v Praze a na zbytku okupovaného území protektorátu povstání.⁸²

Květnové povstání se na řadě míst v Čechách odehrálo podobným způsobem. Místní národní výbor vyhlásil povstání, načež místní občané, mnohdy nezkušení a špatně vybavení, začali odzbrojovat a přepadat německé vojáky. Bojů se někdy účastnili i partyzáni z okolí. Povstalci se obvykle snažili ovládnout obci a hlavní komunikační body a zamezit průchodu německých vojsk.⁸³

Květnové povstání ve východních Čechách částečně omezilo přísun válečného materiálu na frontu a zčásti paralyzovalo bojeschopnost a výkonnost německých složek v týlu. Bojové akce také značně komplikovaly ústup německých vojáků před Rudou armádou. Tyto faktory měly vliv na německou morálku a nepřímo tak přispěly k německé porážce.⁸⁴

Květnová povstání se neobešla beze ztrát. Německé jednotky mnohdy povstání potlačily a následně surově trestaly místní obyvatelstvo. Proti mnoha obcím byly podniknuty trestné výpravy. Horšící se válečná situace vedla k nárůstu hrubosti německých vojáků, kteří se často

⁸⁰ ŠEBEK, Jaroslav. Květnové povstání v českých zemích. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 87.

⁸¹ FRAJDL, Jiří, KMONÍČEK, Josef. *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách: sborník dokumentů: k 20. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965, s. 64.

⁸² ŠEBEK, 2017, s. 88.

⁸³ Tamtéž, s. 88.

⁸⁴ FRAJDL, Jiří. *Květnové povstání ve východních Čechách 1945. Kraj (Kruh)*. Hradec Králové: Kruh, 1975, s. 254.

mstili na civilním obyvatelstvu.⁸⁵ Množství záznamů v obecních kronikách a pamětních knihách svědčí o násilnostech a zločinech spojených s německým běsněním na konci války. Ve spoustě českých městech a vesnicích najdeme pomníky a pamětní desky připomínající oběti těchto povstání.

3.1 Pomníky obětem květnového povstání

Tato kapitola se zaměřuje na pomníky a památníky, které připomínají osoby, které zahynuly buď přímo, nebo nepřímo v souvislosti s květnovým povstáním.

Jedno z nejvýznamnějších ozbrojených povstání východních Čech se odehrálo v Holicích. Občané Holic vyvíjeli protifašistickou činnost od počátku okupace. Mnoho z nich spolupracovalo s partyzány a domácím odbojem. V roce 1945 holický revoluční národní výbor připravoval ozbrojené povstání, jehož hlavním cílem bylo přerušení spojení na silniční trase Brno – Svitavy – Vysoké Mýto – Hradec Králové – Praha.⁸⁶ Revoluční národní výbor byl podporován i místním četnictvem a hlavně partyzány, kteří tvořili pátý oddíl brigády Mistra Jana Husa. Tento oddíl se skládal hlavně z uprchlých sovětských zajatců a českých občanů, kterým velel partyzán Vladimír Prigodič.⁸⁷

Dne 5. května se na holickém náměstí začaly shromažďovat davy, které vyvěšovaly československé vlajky a mazaly německé nápisy. Muži se zbraněmi odzbrojovali německé vojáky.⁸⁸ Do města se dostavili partyzáni a revoluční národní výbor a společně vyhlásili povstání. Rozhlas i telefonní spojení padlo do rukou povstalců. Pouze v Hirschově továrně odolávala asi čtyřicetičlenná německá posádka, která během bojů způsobila první české ztráty.⁸⁹ Na výpadech silnicích byly zřizovány zátarasy a k městu se stahovali další partyzáni. Dalšího dne se německé posádce v Hirschově továrně povedlo vysílačkou přivolat pomoc. K Holicím začaly proudit kolony německých vozidel. Holickým se podařilo ukořistit zbraně z muničního vlaku na nádraží, takže se mohli společně s partyzány bránit německé přesile. Stráž vlaku se vzdala, ale přesto zde byl zabit student Jiří Balcar.⁹⁰ Němci byli na čas zadrženi na kraji města, ale odpoledne přiletěla tři německá letadla, která začala bombardovat

⁸⁵ ŠEBEK, 2017, s. 88.

⁸⁶ JOŽÁK, Jiří. *Památná místa protifašistického boje Východočeského kraje. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků)*. Praha: Naše vojsko, 1980, s. 89.

⁸⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ JOŽÁK, 1980, s. 89.

⁹⁰ FRAJDL, 1975, s. 180.

město, takže se obránci museli stáhnout do lesů a město přenechat Němcům.⁹¹ Němci vypálili několik domů, drancovali v obchodech a podpálili radnici.⁹²

V souvislosti s holickým povstáním bylo zabito 49 místních občanů, dva ruští partyzáni a sedm neznámých partyzánů.⁹³ Po celém městě najdeme spoustu menších pomníčků a pamětních desek, které připomínají oběti holického povstání. Na městském hřbitově byl zbudován veliký společný hrob s pomníkem, který připomíná 58 padlých [32].

Pomník obětem holického povstání se skládá z žulového podstavce a velké pískovcové sochy, znázorňující zraněného klečícího partyzána se svázaným praporem v ruce a ručním granátem za opaskem. Na podstavci je nápis „5-6.V.1945“. Na zadní straně sochy je vyryté jméno autora sochy a rok, kdy sochu dokončil „J. Malejovský 1948“. Před pomníkem se nacházejí dvě velké žulové desky, na kterých je vyryto „Zde leží oděni v slávu kterou čas nepřemůže“. Pod tímto textem jsou ve dvou sloupcích uvedena jména a roky narození těch, kteří padli během 5. a 6. května. Mezi jmény padlých je uvedeno i „7 neznámých partyzánů“. Na boku desky je podpis architekta K. Dudycha, který je vlivem času a počasí špatně čitelný. Před těmito dvěma deskami je v zemi položena jedna menší, na které můžeme číst „19 5-6./5 45“.

Autorem pomníku je akademický sochař profesor Josef Malejovský z Holic a architektonická úprava je dílem architekta Karla Dudycha, rovněž z Holic.⁹⁴ Původně měl být pomník slavnostně odhalen v roce 1948 při pietní slavnosti u společného hrobu padlých. Sochař však nebyl s prací hotov. Prozatím byla pouze upravena plocha okolo budoucího pomníku.⁹⁵ Pomník byl odhalen až během oslavy konané dne 8. května 1949. Kronika Holic líčí oslavu takto: „Účastníci oslavy vyšli průvodem ze St. Holic, v jehož čele byla čestná vojenská četa z Vysokého Mýta a vojenská hudba z Hradce Králové.

Slavnost zahájil předseda MNV L. Smoláč a notář Číhal. Slavnostní projev měl místopředseda Národního shromáždění poslanec David a po něm promluvil tajemník MNV Froněk a za SBS Vojtěch Beránek. Hlahol zazpíval hymny a jeden sbor. Prostranství společných hrobů je krásně upraveno. Náklad na pomník a úpravu prostranství činil již 350 000 Kčs. Zbývá ještě pořídit desku s nápisy. Celou akci připravil a organisoval zvláštní přípravný výbor, v jehož

⁹¹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

⁹² FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 122.

⁹³ JOŽÁK, 1980, s. 89.

⁹⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

⁹⁵ SOKA Pardubice, MNV Holice, SK 149, Příloha MK 2/48.

*čele od r. 1945 je Josef Stavěl. MNV přispěl 250 000 Kčs. V rámci oslav Dne vítězství – 9. května – byl v Holicích uspořádán Běh vítězství za účasti školní mládeže.*⁹⁶

Pomníčky na místech, kde padly oběti holického povstání, se začaly objevovat brzy po válce. O jejich péči a obnovu se staral místní národní výbor.⁹⁷ Příkladem takového pomníčku je malý žulový náhrobek v Nádražní ulici před střední školou [36]. Jedná se o pomník Bohumila Dařilka, Bohumila Horáka, Miroslava Ludvíka, Václava Miškovského, Alexandra Myslivce, Václava Valenty a Adolfa Lébla, kteří na tomto místě zemřeli dne 6. května. Všech sedm mužů bylo 8. května pohřbeno ve společném hrobě na městském hřbitově.⁹⁸ Podobných pomníků se v Holicích a jejich bezprostředním okolí nachází celkově 22. K této události najdeme v Holicích dalších pět pamětních desek.

V blízkých Horních Ředvicích se v blízkosti kostela nachází další pomník, připomínající oběti druhé světové války [44]. Jedná se o pískovcový kvádr, na kterém jsou v horní části vytesány letopočty „1939“ a „1945“ a malý státní znak Československa. Pod státním znakem je umístěna deska s nápisem „*Těm kteří stáli na svých místech*“. Na desce jsou uvedena jména šesti místních občanů, kteří zemřeli během války.

Slavnostní odhalení pomníku proběhlo 5. května 1946. Slavnost byla zaznamenána v kronice následujícím způsobem: „*Dne 5. května 1946 – v 1. výročí povstání českého venkovského a pražského lidu proti německým okupantům – byl odhalen památník obětem 2. světové války. Slavnost uspořádal SČM za přispění místního občanstva. Památník je umístěn v parčíku u nádrže, který si udržuje v pořádku sama mládež. Slavnosti se zúčastnilo mnoho občanstva a korporací v krojích. Při slavnosti promluvili 3 řečníci – a to pplk. Těšil z Pardubic, prof. Geigel z Pardub. a místní rodák Václav Uhlíř, který trpěl po několik let v německém pekle. Pomník nese 6 jmen.*“⁹⁹

Dva z těchto občanů zemřeli během květnového povstání. Jedním z nich byl František Machatý. V obecní kronice se o květnových událostech píše následovně: „*Při jedné ze sobotních akcí byl těžce zraněn prústřelem břicha i jeden náš drahý občan hornoreedický František Machatý z čís. pop. 17. Zemřel v úterý dne 8. května v hradecké nemocnici na následky těžkého zranění a byl dne 10. května slavně pochován na místním hřbitově za účasti*

⁹⁶ Tamtéž, s. 32-33.

⁹⁷ SOKA Pardubice, MNV Holice, SK 150, s. 153.

⁹⁸ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 154-156.

⁹⁹ SOKA Pardubice, OÚ Horní Ředice, SK 221, s. 52.

*partyzánů a mnoha občanů.*¹⁰⁰ Druhým zemřelým občanem Horních Ředvic byl bývalý legionář František Vohralík, který se zúčastnil holického povstání a padl někde u Rovně.¹⁰¹

V sousedních Dolních Ředvicích se nachází podobný pomník [25]. Tento žulový pomník se skládá z piedestalu a náhrobku, na které je umístěna pamětní deska se zlatým nápisem „*Padlým hrdinům*“ a jmény čtyř místních občanů, z nichž dva zemřeli při květnovém povstání. Na piedestalu jsou vytesané zlaté letopočty „1939 1945“. Pomník byl odhalen v roce 1946. Jméno kameníka, nacházející se na zadní straně soklu, je vlivem počasí dnes již téměř nečitelné.

Jedním ze zabitých během květnového povstání byl Josef Bulis, který padl 8. května a druhým byl Karel Pour. V hornoreďedické kronice se o Pourovi píše toto: „*Na katastru naší obce byl též 5. května těžce zraněn dolnoředický jinoch jménem Pour, který rovněž svému zranění podlehl.*“¹⁰² Karel Pour byl pohřben na hřbitově Horních Ředvicích 12. května.¹⁰³

Připomínku květnového povstání najdeme i v obci Ostřetín, kde stojí velký kamenný pomník [100]. V horní části pomníku je umístěna pískovcová socha lva. Na pomníku jsou umístěny žulové pamětní desky, nesoucí jména padlých v obou světových válkách. Na horní desce je nápis „*Památce těm obětovavše životy, svobody se nedožili.*“ Na spodní desce je věnování od občanů Ostřetína. Pomník byl postaven v roce 1923 nákladem obce a dobrodinců obce Ostřetína.

Na pomníku je mezi oběťmi druhé světové války uveden i František Roubínek z Ostřetína, který byl v nedalekých Litětinech dne 5. května 1945 zastřelen příslušníkem SS¹⁰⁴ a pohřben 8. května na hřbitově v Ostřetíně.¹⁰⁵ Právě v Litětinech se nachází další pomník, který se skládá z pískovcové sochy znázorňující ženu s věncem v klíně [71]. Socha je umístěna na podstavci, na kterém je československý státní znak a letopočty „1914-1918“. Na boční straně podstavce se nachází jména deseti padlých v první světové válce. Po druhé světové válce byla na přední stranu pomníku přidána pamětní deska, připomínající Františka Roubínka s textem

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 40.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 40.

¹⁰² Tamtéž, s. 40.

¹⁰³ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 157.

¹⁰⁴ SOKA Pardubice, AO Litětiny, SK 414, s. 179.

¹⁰⁵ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 158.

„František Roubínek z Ostřetína položil svůj život za osvobození vlasti 5.5.1945“.¹⁰⁶ Deska Františka Roubínka byla z pomníku odstraněna a dodnes nebyla navrácena.

V blízké Dolní Rovni se před obecním úřadem nacházejí dva malé kamenné pomníčky se jmény Josefa Koseka a Antonína Žáka [23]. Oba mužové padli 5. května během holického povstání. Jména obou z nich jsou uvedena i na velkém pomníku na holickém hřbitově. Antonín Žák byl pohřben 8. května na městském hřbitově v holicích a Josef Kosek byl pochován ve společném hrobě v Holicích.¹⁰⁷ Pomníček Josefa Koska se původně nacházel u silnice, vedoucí z Rovně do Holic.¹⁰⁸ Nedaleko obecního úřadu se nachází podobný pomníček, patřící Josefu Hudouskovi, který rovněž padl 5. května [24]. Hudousek, stejně jako Žák a Kosek, je uveden na pomníku obětí holického povstání.

Na budově obecního úřadu v Dolních Rovni je umístěna bronzová kruhová deska se jmény padlých ve světových válkách [22]. Mezi padlými je uveden i Josef Hudousek a Josef Dvořák, jehož pamětní deska je umístěna v nedalekém kostele v Horní Rovni [42].

Ve středu desky se nachází reliéf, zobrazující hlavu vojáka s helmou. Kolem vojáka je text „1914 1918 Dolní Roveň“. Po okraji desky se vine nápis „Těm kteří se nevrátili na věčnou paměť osvobození“.

Další z obcí, kde květnové události nabraly rychlý spád, jsou Choltice. Dne 5. května zde začali lidé vyvěšovat československé vlajky a revoluční národní výbor rozhlasem vyhlásil, že národ bere vládu svých věcí do svých rukou. Velitel německé posádky v městečku oznámil členům národního revolučního výboru, že proti občanům nikterak nezakročí, ale že by byl pro smích, kdyby vydal zbraně, jak po něm výbor žádal. Ani vojáci si toho dne ještě ničeho nevšimli. Druhý den přijeli další vojáci z Pardubic a po městečku začali chodit německé hlídky, které rozháněly hloučky lidí.¹⁰⁹

Němci opouštěli městečko v úterý 8. května a nechávali za sebou spousty materiálů a zbraní. Po poledni byli zadrženi čtyři příslušníci SS a odvedeni na místní zámek. Němci byli zajištěni členy revoluční gardy přeloučské zbrojovky. Přes noc se dva z Němců, otec a syn, otrávil

¹⁰⁶ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

¹⁰⁷ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 155-157.

¹⁰⁸ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

¹⁰⁹ Kronika městečka Choltic, s. 289-290. [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: <http://choltice.nase-kronika.cz/book/002-Kronika-mestyse-Choltice>.

cyankáli, které měli u sebe. Místní občané jejich těla pohřbili na choltickém hřbitově v protějším rohu studně [48]. Hrob je dodnes neoznačen.¹¹⁰

V květnových událostech v Cholticích přišli o život dva členové choltické vojenské stráže, František Kubelka a František Nohejl, kteří sbírali opuštěné zbraně po Němcích. Choltická kronika popisuje událost takto: *„Celé úterní odpoledne a noc projížděly obcí kolony aut a vozů s koňmi směrem na Stojice. Ve středu 9. května ke zbytkům projíždějícího kdysi hrdého Wehrmachtu přibýlo pěší vojsko. Všechno mířilo na západ. Od Stojic ku Praze vyjížděli němečtí vojáci dvěma proudy. Mezi vojáky byli i civilisté. Kolem silnic bylo pomalu vše, na co si kdo vzpomněl. Uprchlíci odhazovali všechno, co by jim v útěku překáželo. Členové choltické vojenské stráže věci sbírali. Ukládaly se do místnosti čp5.*

Sbírali a snášeli hlavně zbraně. Ty také nesla skupina stráže od Stojic do Choltic. Zatím co ostatní příslušníci stráže schovali před přijíždějící kolonou německých aut se do obory. Frant. Kubelka (nar. 5.12.1900, zaměstnanec cukrovaru, velitel sboru dobrovolných hasičů v městečku) a Frant. Nohejla ověšení zbraněmi šli po silnici. Jedno z aut kolony jedoucí na Stojice zastavilo, vystoupil voják a pistolí oba zastřelil. Auta pak odjela. Fr. Nohejl nar. 12.4.1901, zaměstnanec cukrovaru v Přelouči.“¹¹¹

V hlášení četnické stanice v Cholticích ze dne 9. května 1945 se uvádí toto: *„Na mrtvole Kubelky zjištěno 7 ran do břišní spodiny. Nohejl byl zasažen jednou do hlav a 3 krát do prsou.“¹¹²*

Na místě, kde byli Kubelka a Nohejl zastřeleni, stojí dnes pomník [47]. Dne 9. května, jeden rok po tragické události, byl pomník slavnostně odhalen. Pomník byl pořízen národním výborem a následně předán do péče hasičskému sboru. Místní národní výbor uspořádal na tento den veselici a představení Jiráskovy Kolébky.¹¹³ Pomník stojí podél cesty směrem na Stojice. Na kamenném podstavci stojí černý žulový náhrobek, na kterém je vyrytý malý státní znak a nápis *„Zde padli rukou cizích vrahů dne 9.5.1945 František Kubelka velitel sboru hasičů z Choltic *3.12.1899 / František Nohejl občan z Choltic *12.4.1901“*. Dole na náhrobku stojí *„Nezapomínejte!“*.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 290.

¹¹¹ Tamtéž, s. 290-291.

¹¹² FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 149.

¹¹³ Kronika městečka Choltic, s. 297.

Dvojici pomníků, které připomínají květnové povstání najdeme i v obcích Býšť a Chvojenc, které spolu těsně sousedí. Oba pomníky spojuje jméno Richarda Došela ze Chvojence, který byl 5. května 1945 zabit v boji v Býšti.

Skromnější z těchto pomníků nalezneme v Býšti, kde se nachází pomník, který připomíná dvě oběti květnového povstání, a to právě Richarda Došela a ruského partyzána Vasila Griva [13]. Pomník obětem květnového povstání byl umístěn vedle staršího prvoválečného pomníku [12].

Oba pomníky se nachází v bezprostřední blízkosti místního kostela a jsou obehnány nízkým plaňkovým plotem. Prvoválečný pomník je větší a zaujímá dominantní postavení vůči druhému menšímu pomníku. Velký pomník pochází z roku 1928 a vznikl z iniciativy místních dobrovolných hasičů. Na velké černé žulové desce je vytesáno 22 jmen padlých mužů. Původně se nacházela u každého jména fotografie dotyčného vojáka, ale zachovala se pouze jediná fotografie. Na horní části hrobu je mezi letopočty „1914“ a „1918“ umístěn kovový český lev.

Květnový pomník má podobu malého neopracovaného žulového kamene, na kterém je vytesán nápis „*Zde bojovali a padli 5. května 1945 Richard Došel ze Chvojence a ruský Partyzán Vasil Grivo*“.

Na začátku dubna 1945 dorazila do Býště nevelká německá posádka, která se ubytovala v místní škole. Vojáci dohlíželi na stavbu silničních zábran, které byly nuceně budovány občany z okolních vesnic. V té době se tvořily revoluční národní výbory a četníci navazovali styk s partyzány a uprchlými zajatci, z nichž někteří byli vyzbrojeni a připraveni na blížící se povstání.¹¹⁴

Když 5. května vypuklo povstání, tak byla ve Chvojenci příkazem ilegální skupiny vyhlášena mobilizace pro muže od 18 do 45 let. V tělocvičně Sokola byla z popudu Josefa Kučery sestavena vojenská posádka, jehož velení se ujal kapitán Peták ze Chvojence. Bojů se účastnili i partyzáni z okolních lesů, kteří se společně s povstalci z nedalekých Holic snažili zabránit postupu Němců na Prahu. Skupina mužů ze Chvojence se společně s několika partyzány vydala do Býště, kde se nacházelo několik německých vojáků. V Pamětní knize obce Chvojenc jsou události zaznamenány tímto způsobem: „*Skupina mužů ze Chvojence se spolu s partyzány rozjela do Býště, kde němečtí vojáci hlídali zábrany postavené proti Rudé*

¹¹⁴ SOKA Pardubice, AO Býšť, SK 50, s 6-7.

*armádě. Tyto německé vojáky odzbrojili a zajali. Potom zaujali postavení k boji při hlavní silnici vedoucí na Prahu. K boji skutečně došlo. Padl zde náš občan Richard Došel.*¹¹⁵

Kromě Richarda Došela byl zabit i ruský partyzán Vasil Grivo, který v královehradecké nemocnici podlehl těžkému zranění hlavy. Během bojů byl zraněn i další ruský partyzán Ivan Krikun a dělník František Syrůček z Býště.¹¹⁶

Richarda Došela připomíná i chvojenecký pomník [49]. Ten připomíná i 21 vojáků padlých v první světové válce a Josefa Vaňka, který rovněž padl v květnu 1945. Vaněk byl členem vojenské posádky, která byla vytvořena ve Chvojenci. Dne 12. května byla jedna její četa poslána do pohraničí, do oblasti Broumova, kde se stále pohybovaly zbytky německých vojsk, které se dosud nevzdaly. Josef Vaněk zde během akce zahynul.¹¹⁷

Pomník stojí před obecním úřadem. Jedná se o velký žulový monolit, na kterém je umístěna černá deska se jmény zemřelých občanů. Na desce jsou vyryté letopočty „1914-1918“ a „1939-1945“, pod nimiž jsou seznamy jmen padlých. Na vrchní části pomníku je reliéf českého lva a ve spodní části je vytesaný věnec se zlatými letopočty „1914-1918“. Na soklu je nápis „Obětovaným!“. Na žulovém podstavci je zlatým písmem napsáno: „K uctění svých drahých věnují občané chvojenečtí 13. září 1931“.

V roce 1929 se ve Chvojenci podařilo ustavit komitét s cílem postavit pomník obětem světové války. Sdružení okamžitě zahájilo veřejné sbírky a pořádalo různé zábavy s cílem shromáždit potřebné finanční prostředky. Prostřednictvím zábavy, večírku, slavností, veřejných sbírek a různých darů obdrželi 13 621,60 Kčs. Dne 15. července 1931 bylo na schůzi ustanoveno postavit pomník na školní zahradě. Na začátku srpna byl dokončen betonový základ. Samotný pomník vyrobil ze slezské tvrdé žuly sochař K. Hilse z Pouchova u Hradce Králové.¹¹⁸

Lidová knihtiskárna Pardubice vytiskla pozvánky na slavnostní odhalení pomníku. Na letáku stojí: „Sdružení pro postavení pomníku padlým vojínům ve Chvojenci pořádá pod protektorátem obec. Zastup. Ve Chvojenci v neděli dne 13. září 1931 ve školní zahradě slavnostní odhalení památníku padlých vojínů. Slavnost počíná koncertem chvojenecké kapely o 1. hodině odpolední. O půl 2. hodině průvod od lípy J. A. Komenského k památníku padlých, kde bude slavnostní projev s odhalením pomníku. Po slavnosti zahradní koncert v zahradě

¹¹⁵ SOKA Pardubice, OÚ Chvojenec, SK 277, s. 458-459.

¹¹⁶ SOKA Pardubice, AO Býšť, SK 50, s 7.

¹¹⁷ SOKA Pardubice, OÚ Chvojenec, SK 277, s. 461-462.

¹¹⁸ Tamtéž, SK 277, s. 335-339

p. Jaroslava Půhoného. Po koncertě taneční zábavy v obou hostincích. Podrobný program bude publikován. K pietní této slavnosti uctivě zvou pořadatelé. ¹¹⁹

Slavnosti se účastnili hosté z širokého okolí i novináři. Takovou účast do této doby údajně Chvojenec nezažil. Touto akcí zaniklo sdružení pro postavení pomníku, ale zároveň vznikl „Okrašlovací spolek ve Chvojenci“ a fond pro udržování prostranství pomníku.¹²⁰

Po druhé světové válce byly na pomník přidána jména Richarda Došela a Josefa Vaňka.

V souvislosti s událostmi v Býšti souvisí i pomník na návsi v Borku, který je věnovaný Josefu Votrubovi [7]. Jedná se o malý mramorový pomník s pozlaceným nápisem „*Zde bojoval proti okupantům a padl dne 6. května 1945 hrdina Josef Votruba*“. Pomník byl slavnostně odhalen v roce 1955.¹²¹

Vedle pomníku Josefa Votruby se nachází žulový pomník obětem světových válek, na kterém jsou uvedena jména deseti vojáků z první světové války [5]. Na vrcholu žulového kvádru je umístěna socha vojáka s puškou v ruce. Ve spodní části je text „*Mrtvým slavné paměti a živým ku posile 1914-1918*“. Po druhé světové válce bylo na pomník přidáno i jméno Josefa Votruby.

V reakci na události z 5. května v Býšti, kde bylo v boji zabito jedenáct německých vojáků, byl dne 6. května na obec podniknut nálet německým letadlem, které zapálilo jeden statek. Později toho dne přijela do Býště trestní výprava z Hradce Králové, která zavraždila Josefa Votrubu, Josefa Stodolu a zranila další tři osoby.¹²²

O této události podává svědectví pamětní kniha obce Býště, ve které se píše následující: „*Dne 6.5. dopoledne ostřeloval německý hloubkový letec z letadla obec Býšť, při čemž byl střelou zapálen statek rolníka Fr. Kohoutka v Býšti čp. 48. Obyvatelé však oheň v zárodku uhasili. Téhož dne asi o 15. hod. přijela do Býště na 12 nákladních autech trestná výprava Němců z posádky z Hradce Králové, která při cestě přes obec Borek zastřelila dělníka Jos. Votrubu z Borku čp. 43 a jeho manželku zranili. Při příjezdu k obci Býšť počali Němci obec na Svobodě ostřelovati kulomety, při čemž zastřelili prchajícího dělníka Josefa Stodolu, který byl v poslední době zaměstnán jako „werkschutzmann“ v Pardubicích a jeho dítě, které držel*

¹¹⁹ Tamtéž, s. 339.

¹²⁰ Tamtéž, s. 339-340.

¹²¹ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. Evidence válečných hrobů. [online]. 2009 [cit. 2024-04-03]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-27833>.

¹²² FRAJDL, Jiří, 1975, s. 178-179.

*v náručí, zranili. Tam byl též poraněn Rudolf Kocián z Rokytna, který konal službu na motocyklu jako spojka.*¹²³

Občané zapojení do povstání museli před německou přesilou uprchnout do okolních lesů. Zbylí muži byli nahnáni na dvůr rolníka Vohralíka a následně s výstrahou propuštěni. Němci v obci drancovali a odešli až během noci, načež se mohli vrátit uprchlí občané.¹²⁴

Další pomník se nachází v Mněticích u Pardubic, kde se nachází prvoválečný pomník s přidanou pamětní deskou, která upomíná tři oběti druhé světové války [73]. Pomník byl odhalen v roce 1923.¹²⁵ Autorem pomníku je kameník Doležal z Pardubic. Pomník se skládá z pískovcové sochy J. A. Komenského, stojícího na podstavci s vyobrazeným českým lvem a bílou mramorovou pamětní deskou. Komenský v pravé ruce drží Labyrint světa a u nohou mu leží knihy Orbis Pictus a Didaktika. Za sochou se nachází mohutná pískovcová deska, nesoucí jména patnácti padlých v první světové válce.

Bílá deska na piedestalu nese nápis „*Padlým za svobodu 1939-1945*“. Na pomníku jsou uvedena tři jména. Mezi nimi je i Bohumil Žaloudek, který v květnu roku 1945 padl v boji na barikádách ve věku 42 let.

V Břehách u Přelouče najdeme dva pomníky spojené s druhou světovou válkou a květnovým povstáním. Jeden z nich je věnovaný obětem první a druhé světové válce a druhý je věnován obětem květnového povstání Františku Hrobaři a Josefu Zemanovi.

První pomník se nachází v parku podél ulice Obránců míru [9]. Jedná se o pomník věnovaný obětem první a druhé světové války. Pomník byl původně věnován pouze padlým v první světové válce, ale po druhé světové válce byla na pomník přidána i jména šesti občanů Břehů, kteří zemřeli během druhé světové války, jedním z nich je i František Hrobař, který byl zabit v květnu 1945.

Záznam v pamětní knize obce Břehe uvádí o odhalení pomníku toto: „*Vděčná obec uctila památku těchto padlých zbudováním památníku, který byl odhalen dne 17. října 1920. Pomník je dílem kamenického mistra Vávry z Přelouče. Představuje vítězného lva stojícího nad mrtvým orlem.*

¹²³ SOKA Pardubice, AO Býšť, SK 50, s. 8.

¹²⁴ Tamtéž, s. 8-9.

¹²⁵ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

Vedle jmen padlých občanů je na podstavci pomníku nápis: „V rovech našich po světě roztroušených nechť zdá se vám o dosažené svobodě naší! – 194-1918. – Věnují občané.“ –

Památník je umístěn při silnici k Výrovu mezi domy číslo 103 a 108.

(Náklad při budování tohoto pomníku činil: účet kameníka Vávry 9.000 Kč, úprava terénu, doprava a postavení pomníku 2.137.60 Kč, úhrnem 11.137.60 Kč.

Úhrada: Příjem při slavnosti odhalení pomníku 3.073 Kč, zbytek 8.064.60 uhrazen obecní přirážkou v roce 1927.)¹²⁶

Budoucí existence pomníku byla během druhé světové války vážně ohrožena. Pamětní kniha popisuje jeho odstranění a pozdější záchranu následovně: *„Památník padlých, odhalený r. 1920, musil být dle nařízení Němců odstraněn a měl být zničen. Zasludou obětavých a neohrožených občanů: Václava Zemana z č. 26., Václava Zámečníka z č. 5., Bohumila Kvocha z č. 116., Václava Havránka z č. 8. a Jana Mareše z č. 54., kteří pomník sňali s podstavce a ukryli v zemi, zůstal obci na věčné časy.“¹²⁷* Pomník válku přežil a dne 9. května 1945 proběhlo slavnostní znovuožhalení, které bylo doprovázeno průvodem a vystoupením mládeže. Akce byla organizována Svazem mládeže pod záštitou místního národního výboru.¹²⁸

Samotný pomník sestává ze tří spojených piedestalů, přičemž ten prostřední je největší. Na prostředním piedestalu se nachází pískovcová socha lva, vítězoslavně stojící na pokořené orlici. Tato socha může představovat alegorii vítězství českého národa nad Habsburky. Každý z piedestalů obsahuje černou mramorovou desku. Na dvou menších jsou vyryta jména a věk padlých vojáků v první světové válce. Na obou z nich je po devíti jménech. Na prostřední desce je vytesán nápis *„V rovech vašich po světě roztroušených nechť zdá se vám o dosažené svobodě naší! / 1914-1918. 1939-1945. / Věnují občané.“* Pod touto deskou se nachází další, která byla přidána po druhé světové válce. Jsou na ní jména šesti místních občanů, včetně Františka Hrobaře. Dole na podstavci je vyryto jméno autora pomníku *„Vávra-Přelouč“*.

¹²⁶ Pamětní kniha obce Břehey, s. 97-98. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.brehey.eu/kronika-obce-brehey/>.

¹²⁷ Tamtéž, s. 283-284.

¹²⁸ Tamtéž, s. 311.

Druhý pomník se nachází podél cesty směrem z Břehů na Přelouč před labským mostem [10]. Pomník je věnován památce Františka Hrobaře a Josefa Zemana, kteří na tomto místě v květnu 1945 zemřeli.

Pomník se skládá z kamenného podstavce a dvou na sobě postavených balvanů. Na větším ze dvou kamenů se nachází černá mramorová deska s nápisem „*Zde položili své životy za vlast dne 9. května 1945*“. Pod tímto textem jsou vyryta jména „*František Hrobař ze Břehů *23.2.1905*“ a „*Josef Zeman z Mělic *15.5.1924*“. Pod jmény je vytesáno „*Čest jejich památce*“.¹²⁹

Četnická stanice v Přelouči hlásí okresnímu úřadu a okresnímu četnickému velitelství v Pardubicích celý incident takto: „*Oznamuji, že dne 9. května 1945 o 15.05 hod. přejížděla kolona ozbrojených německých vojáků labský most od Přelouče směrem k obci Břehům, který byl strážěn příslušníky čs. vojska z posádkového velitelství Přelouč. Kolona měla 2 motocykly a 5 nákladních aut, vše plně obsazeno.*

Poručík František Oplt vyzval po mostě jedoucí kolonu, aby zastavila, načež tato jízdu pouze zmírnila a jela dále. Na druhé straně mostu k Břehům byla opět kolona zastavována několika příslušníky čs. vojska. Mezi nimiž byli také František Hrobař, bytem Břehy, a Josef Zeman, bytem Mělice. Kolona však nezastavovala, zrychlila jízdu a počala do zakročujících příslušníků čs. vojsk střílet z pušek a kulometů.

Při střelbě byl zasažen František Hrobař a Josef Zeman, kteří zůstali na místě mrtví. Strážný oddíl zahájil na střelící kolonu ihned palbu, při čemž se podařilo poslední auto zastaviti. Ostatní vozidla unikla směrem k obci Břehům. Jinak nebyl nikdo zraněn...“

Nebylo možné bezpečně zjistit k jakému útvaru útočníci patřili, ale podle svědku se jednalo pravděpodobně o příslušníky SS.¹³⁰

Kronika uvádí, že 5. května 1946 se konala pietní vzpomínka u pomníku padlého Františka Hrobaře. Vzpomínková akce byla organizována Místními radami osvětovými v Břehách a Přelouči.¹³¹

¹²⁹ V pamětní knize obce Břehy je na straně 296 uvedeno, že František Hrobař a Josef Zeman zemřeli dne 8. května, nikoli 9. května. Pravděpodobně se jedná o chybu kronikáře.

¹³⁰ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 147.

¹³¹ Pamětní kniha obce Břehy, s. 330.

Pomníky podobné těm v obci Břehy najdeme i v Urbanicích. První z nich se nachází na návsi na břehu rybníka [236]. Jedná se o pomník obětem první a druhé světové války. Do roku 1934 na tomto místě stála původní socha Svatého kříže, jež byla v době postavení nového pomníku stará sedmdesát dva let. Ta byla v obci zbudována v roce 1862 na popud hraběte Theodora Thůna z Hohenštejnu, majitele choltického panství. Socha Svatého kříže byla zhotovena z peněz hraběte Thůna a vedlejší zvon byl pořízen na náklady občanů obce. Náklady na kříž činily 50 krejcarů. Kříž nebyl dlouhá léta udržovaný a vlivem času a přírodních podmínek značně zchátral. Kříž bylo potřeba opravit, a proto bylo rozhodnuto místo starého kříže postavit kříž nový, jako pomník těm, kteří padli během první světové války.¹³² V roce 2019 proběhla oprava pomníku. Povrch pomníku byl vyčištěn a prošel povrchovou úpravou marmolitem.¹³³

Pomník se skládá ze soklu, na které stojí náhrobek s textem. Na vrcholu je nasazena socha Svatého kříže. Na náhrobku je vytesán nápis „1914-19 padli za vlast“. Na desce jsou uvedena jména, roky úmrtí a věk sedmi padlých. Pod seznamem stojí „Věnují občané“. Na horní a dolní části desky jsou vyobrazeny olivové ratolesti. Na sokl níže byla přidána druhá deska, na které jsou jména Josefa Nalezinka a Josefa Láta, kteří oba zemřeli během druhé světové války. Nad jejich jmény je vytesán text „Obětem 2. sv. války“. Na zadní straně soklu je stále viditelný vystupující reliéf, udávající rok vzniku pomníku: „1934“. Kolem pomníku je postaven nízký plaňkový plot.

Druhý pomník, připomínající Josefa Nalezinka, se nalézá v lese podél silnice na Turkovice [235]. Dne 9. května byl osmnáctiletý Josef Nalezinek zastřelen v lese za Urbanicemi ustupujícími kozáky ve službách Německa. V hlášení Okresnímu četnickému velitelství je incident popsán následovně: „*Hlásím, že dne 9. května 1945 asi o 20.20 hod. byla na okresní silnici Lipoltice – Turkovice v katastru obce Urbanice, okres Pardubice, zastřelen při sbírání odhozeného materiálu od projíždějících kozáků na koních (ve službách Německa) Josef Nalezinek z Urbanic čp. 4, okres Pardubice.*

Při sbírání tohoto materiálu byl s Nalezinkem ještě 25letý František Jelínek z Urbanic čp. 27, který při šetření udal, že spolu s Nalezinkem sbírali odhozený materiál a na ramenou nesli pancéřové pěsti. Při přiblížení se jednotky kozáků odložili oba pancéřové pěsti do příkopu a zůstali na okraji lesa státi. Když přijela první dvojice k nim, vystřelil jeden kozák karabinou

¹³² OÚ, Kronika obce Urbanice díl 1., s. 45.

¹³³ OÚ, Kronika obce Urbanice 2019-2022, s. 25.

a zasáhl Nalezinka údajně do prsou, pak následovala ještě větší salva z pistole. Nalezinek po první ráně zůstal ležeti na zádech a salvou z pistole byl ještě prostřelen. Podle údaje starosty obce Jaroslava Loba z Urbanic má Nalezinek na svém těle 6 průstřelů na prsou a 2 průstřely na hlavě. Přítomný Jelínek, když Nalezinek nejevil známek života po prvním výstřelu, sedl na kolo a vedle kozáků ujížděl k obci Urbanice. Po Jelínkovi bylo rovněž střeleno, ale nebyl zasažen, pouze přední plášť a duše u kola byla prostřelena. Střely, které kozáci vypálili po ujíždějícím Jelínkovi ohrožovaly obyvatelstvo obce Urbanice. Nalezinek a Jelínek byli pověřeni místním národním výborem v Urbanicích, aby odhozené součástky a výzbroj na silnici v katastru obce Urbanice sbírali...“¹³⁴

Na místě smrti byl Nalezinkovi zbudován malý pomníček. Všechny práce na pomníku byly provedeny zdarma, pouze materiál byl zakoupen obcí. Původní betonový pomníček zhotovil Stanislav Kňap čp. 36. Kolem náhrobku byl Stanislavem Kňapem zhotoven malý dřevěný plot a do každého rohu vsazena lípa, jako národní symbol.¹³⁵ Když v roce 2019 proběhla oprava pomníku na návsi, byl současně vyměněn pomník Josefa Nalezinka za nový.¹³⁶ Okolí pomníku bylo pročištěno a starý betonový pomník byl nahrazen větším neupraveným kamenem, na který je připevněna náhrobní deska s nápisem „† 19 9/V 45 Oběť národního osvobození Josef Nalezinek“. Původní vysazené lípy se u pomníku již nenacházejí.

Další pomníky obětem květnových událostí najdeme v obcích Němčice a Dříteč, kde 7. května 1945 bylo Němci zavražděno sedm občanů Němčic. Mezi zavražděnými byli Josef Půlpán, Zdeněk Kopecký, Ladislav Poskočil, Bohuslav Poskočil, Jaroslav Štěpánek, Josef Jeník a Miroslav Hájek.

Na začátku května roku 1945 bylo v Němčicích stále více jak sto německých vojáků. Němci zde střežili most přes řeku Labe a zároveň stavěli most nový. V noci 5. května přijela do Němčic desetičlenná skupina revolučních bojovníků z Bohumilče, kterým se podařilo odzbrojit a zajmout německé vojáky, bydlící ve vsi. Skupině se tak podařilo zabránit plánovanému odstřelu mostu. Jeden německý poddůstojník byl během této akce zabit a dalším třem se podařilo uprchnout. Skupina povstalců převezla ukořistěné zbraně partyzánům do Býště.¹³⁷

¹³⁴ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 151.

¹³⁵ OÚ, Kronika obce Urbanice díl 1., s. 84.

¹³⁶ OÚ, Kronika obce Urbanice 2019-2022, s. 25.

¹³⁷ JOŽÁK, 1980, s. 93.

V reakci na tuto událost dorazila ráno 7. května do Němčic trestní výprava, kterou tvořilo tři sta příslušníků SS z Hradce Králové, kteří byli vysláni na základě informací tří uprchlých zajatců. Němci osvobodili zajaté vojáky a začali zatýkat předem určené místní občany.¹³⁸ Velitel SS měl připravený seznam dvaceti místních občanů, z nichž šestnáct se povedlo zadržet. Těchto šestnáct mužů bylo přinuceno se postavit do řady. Z této skupiny bylo vybráno osm mužů, kteří byli postaveni před popravčí četou. Po výstřelech čtyři z nich padli. Pátý, Josef Půlpán, byl pouze zraněn a zase vstal, avšak následně byl Němci ubit. Tři muži nebyli zasaženi a zůstali stát. K popravišti byl zrovna doveden kolář z Němčic Jaroslav Štěpánek. Němci mu dali do ruky zbraň, aby zastřelil tři zbývající muže se slibem, že mu bude udělena milost. Štěpánek odmítl, a tak byl zastřelen. Zbývajícím občanům byl dán rozkaz, že se mají vrátit domů. Miroslav Hájek, jeden ze tří propuštěných mužů, byl na cestě z popraviště znovu zadržen a po mučení zavražděn.¹³⁹

Událost popisuje kronikář obce Dříteč Antonín Liška v obecní kronice takto: „*Smutný den nastal 7. května v sousedních Němčicích. V časných hodinách ranních nás vyburcovaly výstřely od Němčic. Němci oblehli Němčice pro zprávy, že tam jsou domácí i cizí partyzáni. Prohledávali stavení a odvěkli 10 mužů, aby je zastřelili. Třem dali milost, ale šest jich dopravili za obec, na místo, kde stojí památník. A tam stateční muži položili v poslední chvíli své životy za svobodu své vlasti...*“¹⁴⁰

Pohřeb zavražděných je v pamětní knize popsán následovně: „*Dne 20. května dopoledne se konal pohřeb nacistických obětí na místním hřbitově. Nikdo nepamatoval tak slavného pohřbu, jaký měli tito vlastenečtí hrdinové. Byl to krásný den a přišla spousta lidí z celého okolí, že bylo celé prostranství okolo hřbitova zaplněno. Doprovod písněmi obstaral pardubický zpěvácký spolek „Okteto“. Rakve položeny na široký smutečně vyzdobených vozech se téměř ztrácely v záplavě kytic a věnců. Za zvuku hymny a vojenských saly, vypálených ruskými a srbskými partizány spuštěno šest rakví do společného hrobu. Sedmý, Půlpán byl pohřben v rodinném hrobě, nacházejícím se vedle velkého společného.*“¹⁴¹

Dne 6. července se v Dřítči konala veliká slavnost. Akce začala u pomníku padlých před kostelem, kde lidé vzdali úctu padlým. Hlavní součástí programu byla recitace učitele Václava Vostrčila, který přednesl vlastní skladbu. Obcí procházel slavnostní průvod, v němž

¹³⁸ Tamtéž, s. 93.

¹³⁹ SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 19.

¹⁴⁰ SOKA Pardubice, MNV Dříteč, č. př. 97/94, s. 126.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 127-128.

šli školní děti, ženy v národních krojích a muži s alegorickým vozem. Slavnosti se účastnili lidé z širokého okolí. Na prostranství vesnice se tančily lidové tance v českých, moravských a slovenských krojích. Krojovaná mládež, ženy a muži vytvořili symbolický obraz české lípy. Účastníci programu přijeli z Borku, Bohumilče, Bukoviny, Dražkova, Újezdu a samozřejmě z Němčic. Výnos z akce činil 21 391 Kčs, z čehož se darovalo SČM 3 391 Kčs, 1 000 Kčs bylo věnováno spolku Sjednocení, který pečoval o pozůstalé po popravených na záměcku v Pardubicích a zbytek výtěžku šel do obecní pokladny.¹⁴²

Společný hrob sedmi zavražděných se nachází na hřbitově v Dřítči [28]. Samotný hrob se skládá ze čtyř zákrytových žulových desek. Na soklu je umístěn náhrobek ve velikosti šířky celého hrobu. Náhrobek je rozdělen na tři části, přičemž na každé z nich se nachází černá deska s textem. Prostřední část náhrobku je nejvyšší a vystupuje lehce dopředu. Na prostřední desce je vyryt nápis „*Obětem nacismu*“. Pod nápisem je vyobrazena olivová ratolest. Na bočních deskách jsou jména obětí společně s daty narození každého z nich.

Pomník Miroslava Hájka se nachází před labským mostem podél silnice směrem na Němčice od Dřítče na místě, kde byl Hájek zavražděn [86]. Samotný pomník se skládá z vysokého kamenného náhrobku a dvou menších bočních podpěrných křídel s nápisy „*Nezapomeneme*“ a „*5. května 1945*“. Na hlavní části pomníku je vyryt nápis „*Miroslav Hájek *3. 9. 1913 V Malšovicích*“.

V Němčicích na místě, kde se konala poprava šesti mužů, stojí dnes pomník [87]. Ten se skládá z dvou kamenných bloků, tvořící podstavec a velkého neopracovaného kamene, na kterém se nachází černá deska s textem „*Na úsvitě naší svobody 7. května 1945 byli zde pro národní odboj zastřeleni: Josef Jeník 50 R. / Jarosl. Štěpánek 42 R. / Josef Půlpán 34 R. / Mirosl. Hájek 31 R. / Bohouš Poskočil 26 R. / Zdeněk Kopecký 21 R. / Láďa Poskočil 21 R.*“. Pod seznamem jmen je vytesán nápis „*Památník tento nechť připomíná nám i věkům budoucím dobu největší národní poroby*“. Podél desky je sedm fotografií popravených mužů. Sedmá fotografie pravděpodobně zachycuje Miroslava Hájka.

Květnové povstání je také připomínáno pamětní deskou na nádraží v Moravanech, kde 5. května 1945 zemřel zaměstnanec železnice Josef Svoboda [85].

V Moravanech povstání začalo 5. května, kdy se před nádražní budovou v odpoledních hodinách objevilo německé nákladní auto se sudy benzínu. Železniční zaměstnanci obklíčili

¹⁴² Tamtéž, s. 128-129.

posádku auta a odzbrojili ji. Dále se k železničářům přidali další ozbrojení muži z Moravan a společně se vydali na cestu do nedalekých Slepotic, aby odzbrojili místní německou posádku. Avšak tato posádka v počtu asi padesáti mužů pochodovala směrem do Moravan, aby posílila moravanskou posádku. Revolučním bojovníkům se povedlo i tyto německé vojáky hladce odzbrojit. Další němečtí vojáci byli odzbrojováni na nádraží v projíždějících vlacích. Tam také okolo 7. hodiny večer padl mladý železničář Josef Svoboda z Platěnic, který byl zastřelen v osobním vlaku při odzbrojování Němců.¹⁴³

Na perónu v Moravanech je umístěná deska s fotografií Josefa Svobody s pozlaceným nápisem „*Za osvobození vlasti položil život v květnovém odboji železniční zaměstnanec Josef Svoboda čest jeho památce*“. Památku Josefa Svobody připomíná i menší žulová deska, umístěná v kostele sv. Kateřiny v Horní Rovni [42].¹⁴⁴

V témže kostele se nachází pamětní deska, připomínající Josefa Dvořáka, který byl při boji zabit 6. května v Horní Rovni. Na desce je nápis „*V H. Rovni obětoval svůj život 6. 5. 1945 za svobodu ČSR.*“¹⁴⁵ Dvořákův pohřeb se konal 10. května.¹⁴⁶

Další tragickou událost připomíná pomník, nacházející se na okraji Opatovic nad Labem [89]. Na místě, kde dnes stojí pomník, byl zavražděn student Josef Syrůček. V pamětní knize se o této události dočteme toto: „*Ustupující vrazi nemají dost krve, ještě na ústupu zabíjejí. Student Josef Syrůček z čp. 57, narozen 19. listopadu 1922, který přihlíží u státní silnice za Opatovicemi nad Labem směrem k Hrobicům se svým bratrem odchodu německých, je zastřelen německým „vojákem“, který v jeho kapse našel několik patron různé ráže, které J. Syrůček sbíral na památku.*“¹⁴⁷

Nepřímou obětí květnových událostí se stal další opatovický občan František Jiřinec, který nešťastnou náhodou zemřel při odstraňování silničních překážek u hostince pana Šaudery. Příčinou úmrtí bylo uvedeno „*zlomení vazů*“.¹⁴⁸

Jméno Josefa Syrůčka i Františka Jiřince se nachází na litinové desce na pomníku uprostřed obce [90]. Jedná se o pískovcový sloup, v jehož horní části je umístěna skulptura a v dolní

¹⁴³ SOKA Pardubice, MNV Moravany, SK 446, s. 56-57.

¹⁴⁴ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5303-6348>.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 159.

¹⁴⁷ SOKA Pardubice, OÚ Opatovice, SK 491, s. 213.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 213.

části umístěn český lev a nápis „*Čest hrdinům*“. Po obou stranách pomníku jsou dvě litinové pamětní desky. Na jedné jsou jména obětí první světové války a na druhé jsou jména osmy obětí druhé světové války. Na druhoválečné desce je nápis „*Padlým v boji za svobodu 1939-1945*“.

Další pomník připomínající květnovou oběť se nachází v lese podél cesty mezi Stojicemi a Bukovinou [208]. Jedná se o žulový pomník, stojící na kamenném podstavci s reliéfem, který znázorňuje ruce držící ruční granát. Na pomníku se nachází pozlacený nápis „*Zloba lidská zasela tu símě smrti... já jsem klidil užitek. Josef Čížek ze Stojic †28.5.1945.*“

Také na třídě Míru v Pardubicích najdeme další pamětní desku květnového povstání, jedná se o desku bývalého chvojeneckého občana Vladimíra Eliáše, který byl na tomto místě dne 8. května 1945 zabit¹⁴⁹ a Arnošta Smrže [121]. Vladimíra Eliáše připomíná i pamětní deska na základní škole v Polabinách [122] a Arnošt Smrž, jakožto zaměstnanec, je uveden na pamětní desce v areálu firmy Explosia (viz kapitola 6.2). Vladimíra Eliáše připomíná i pamětní deska na základní škole v Polabinách.

Další pomník obětem květnového povstání můžeme nalézt například u obce Turov podél silnice směrem na Uhersko, kde se nachází pomník Stanislava Kacafírka a Josefa Pýchy, kteří padli 5. května 1945 [232]. Pomník najdeme i na návsi v obci Trnávka, kde na pomníku obětí druhé světové války je uvedeno jméno V. Musila, který zemřel 6. května 1945 [220]. V budově bývalého ředitelství pošt a telegrafů najdeme pamětní desku npor. četnictva Josefa Trnky, který byl na tomto místě zastřelen některým z členů gestapa [127]. Dalším příkladem pamětní desky, která připomíná více obětí, je deska u vstupu pardubického hlavního nádraží [123]. Jedná se o nepravděpodobnou žulovou desku se jmény dvaceti železničních zaměstnanců, kteří zemřeli za okupace a během květnového povstání. Nad touto deskou se nachází bronzový železničářský znak.

¹⁴⁹ SOKA Pardubice, OÚ Chvojeneč, SK 277, s. 462.

4 Pomníky Rudé armády a partyzánů

V mnoha obcích na Pardubicku se nachází hroby a pomníky, připomínající vojáky Rudé armády, sovětské válečné zajatce nebo ruské partyzány. Tyto pomníky nabývají různých podob, ať už se jedná o nenápadný hrob na místním hřbitově, pamětní desku nebo veliký figurální pomník. Některé pomníky se mohou vyznačovat specifickou formou, jako například ten, který byl umístěn na náměstí v Přelouči ve formě osvoboditelského tanku.

Tyto pomníky lze, na základě společných vlastností, rozdělit do několika kategorií, jako jsou pomníky zajatců z pochodů smrti, pomníky partyzánů a rudoarmějců nebo pomníky připomínající osvobození Rudou armádou.

4.1 Pochody smrti

Bližící se válečná fronta přinutila nacistické velení k evakuaci některých koncentračních táborů na východních územích. Němci se tímto způsobem snažili zakrýt stopy svých zločinů. Nemohoucí vězni byli zavražděni na místě a tisíce dalších zubožených vězňů bylo nuceno pochodovat tisíce kilometrů v otřesných fyzických i psychických podmínkách bez jídla a odpočinku. Mnoho zajatců cestu do západnějších táborů nepřežilo a zemřelo na nemoci, vyčerpání nebo rukou dozorců. Do konce ledna 1945 bylo takto evakuováno devět velkých koncentračních táborů. Oběti pochodů, které šli přes území Čech, se nikdy nepodařilo přesně zdokumentovat, a to hlavně díky zmatkům, doprovázející konec války.¹⁵⁰

Pardubickým okresem prošlo v druhé polovině února 1945 asi 27 000 válečných zajatců, kteří byli evakuováni z táborů v Polsku a východním Prusku.¹⁵¹ Jednalo se převážně o sovětské zajatce,¹⁵² ale byli mezi nimi i zajatci z Francie, Anglie či Srbska.¹⁵³ Proud zajatců šel od Svitav přes Vysoké Mýto a vstoupil na území Pardubicka u Horního Jelení a opouštěl ho u Opatovic nad Labem.¹⁵⁴

Obyvatelé obcí, jimiž procházely pochody, se snažili zajatcům poskytnout veškerou možnou pomoc, v podobě potravin, šatstva apod. Němečtí vojáci těmto snahám urputně bránili. Přesto

¹⁵⁰ KYNCL, Vojtěch. Pochody smrti. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 55-56.

¹⁵¹ JOŽÁK, 1980, s. 92.

¹⁵² SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁵³ SOKA Pardubice, AO Býšť, SK 50, s. 6.

¹⁵⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

se některým zajatcům podařilo uniknout a někteří z nich se následně připojili k partyzánským oddílům.¹⁵⁵

V mnoha obcích, kterými prošly pochody smrti, lze najít hroby sovětských zajatců, kteří byli českým obyvatelstvem pohřbeni na místních hřbitovech.

4.1.1 Hroby sovětských zajatců z pochodů smrti

Tato pasáž se pokusí zmapovat hroby sovětských válečných zajatců, kteří zahynuli při pochodech smrti v únoru 1945 na území dnešního okresu Pardubice. Typický hrob, patřící sovětskému zajatci, na sobě nese rudou pěticípou hvězdu nebo jiný symbol sovětského svazu.

Jeden takový typický hrob se nachází na hřbitově v Borku. Jedná se o hrob označený žulovým náhrobkem, na kterém je černá pamětní deska [8]. Na desce je rudá pěticípá hvězda s nápisem v azbuce „*Рядой Бондаренко Андрей Амросьевичу 1915 - 19. 02. 1945 г.*“

Tento hrob patří třicetiletému ruskému zajatci Andreji Bondarenkovi, který byl v Borku dne 19. února 1945 ubit Němci při pochodu smrti. Místní občané ho následně pochovali na hřbitově v Borku.¹⁵⁶

Další dva ruští zajatci, z nichž jeden zemřel 18. února a druhý 28. února 1945, byli pochováni ve společném hrobu na hřbitově v Holicích, kde později byl postaven pomník holického povstání (viz kapitola 3.1).¹⁵⁷

Na hřbitově v Horním Jelení se nachází společný hrob šesti sovětských vojáků [39]. Tři z nich zemřeli v květnu 1945 a další tři zahynuli při pochodu smrti v únoru 1945 v Horním Jelení. Jedná se o Vasila Libina, který se narodil 20. listopadu 1917 ve Smolensku a zemřel 21. února 1945, Vasila Volkova, narozeného 21. října 1909 také ve Smolensku a zemřelého 22. února 1945.¹⁵⁸ Poslední ze tří obětí pochodů smrti byl Pavel Hladký z Ukrajiny, který zde zahynul 18. února 1945.¹⁵⁹

Hrob se skládá z vysoké žulového sloupu a tří pamětních desek, umístěných na náhrobku, který se táhne v celé šířce hrobu. V horní části mohyly je rudá pěticípá hvězda, pod kterou je deska s vyobrazeným tankem T-34 a datem „*5.05.1945*“. V prostřední části náhrobku je

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Na desce je uvedeno datum 2. 2. 1945.

¹⁵⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

pamětní deska se zlatým nápisem „*Budiž vaše utrpení věčná čest, kosti vaše u nás tlí, však duch váš stále mezi námi jest*“. V levé části náhrobku jsou napsaná jména tří ruských partyzánů, kteří zemřeli v květnu 1945 a v pravé části náhrobku jsou jména tří sovětských zajatců, kteří zde zemřeli v únoru 1945. Před náhrobkem je umístěna velká rudá kovová hvězda, podobná té na mohyle.

Další hrob ruských zajatců se nachází na hřbitově v Ostřetíně, kde jsou pohřbené čtyři oběti pochodů smrti [102]. Jedná se o devatenáctiletého Voloděnka, který následkem tělesného vyčerpání zahynul 15. února 1945, Alexeje Scherzova, který rovněž na vyčerpání zemřel 19. února 1945, a Ivana Ilimenka, který zemřel ze stejných důvodů 22. února. Poslední obětí je Pavel Vaschnij, kterého zastřelil německý voják na statku P. Morávka, když se pokusil vzít si chléb z okolo jedoucího proviantního vozu.¹⁶⁰

Hrob se skládá z žulového náhrobku a zdobného postranního pilíře. Na náhrobku je pěticípá rudá hvězda a nápis „*Zde na jaře r. 1945 pohřbeni ruští váleční zajatci*“, po kterém následuje seznam jmen a čísel vězňů: „*č. 27 170 Voloděnko / č. 76 846 Alexej Scherzov / č. 80 442 Ivan Ilimenko / č. 83 408 Pavel Vaschnij*“. Ve spodní části náhrobku pokračuje text takto: „*Budiž vám země česká lehkou!*“

Podobný hrob nalezneme na hřbitově v Pohřebačce u Opatovic nad Labem [163]. Tento hrob připomíná sedm sovětských zajatců, kteří zemřeli v průběhu února 1945. Známa jsou jména pouze dvou z nich, a to Nikolaje Warsolomejeva a Jakuskieba Mrujgyla, kteří zemřeli 17. a 23. února.

Hrob se skládá ze žulového sloupu a tří pamětních desek, umístěných na soklu a dvou bočních křídlech. Text na prostřední desce, který je v azbuce i v latině, říká: „*Zde v bratrské slovanské zemi tiše odpočívají vojáci Rudé armády, kteří zemřeli v Pohřebačce a v Opatovicích nad Labem v únoru 1945*“. Na levé desce jsou uvedena jména Nikolaje Warsolomejeva a Jakuskieba Mrujgyla a na pravé desce je napsáno: „*Neznámý voják Rudé Armády † 23. 2. 1945*“ a „*Čtyři neznámí vojáci Rudé Armády † 24. 2. 1945*“.

V pamětní knize obce Opatovice nad Labem se o tomto pochodu smrti píše takto: „*Od 12. února 1945 prostupují východní Čechy a naši vesnici hadovité průvody zajatců, z nichž Rusové jsou nejubožejší. V Opatovicích nad Labem je zřízena nemocnice v sále hostince u Jozífi, zajatci přespávají v selských stodolách. V této době se ukázalo dobré slovanské*

¹⁶⁰ Tamtéž.

srdce: lidé z posledního co mají doma vaří zajatcům polévky, peče se chléb a potají rozdává tabák-domovina.

Zajatci z transportů utíkají a skrývají se u dobrých lidí nebo v lesích, kamž jim lidé přinášejí potravu.

Šest ruských zajatců z transportů umírá v Opatovicích nad Labem a jsou pochováni ve čtyřech hrobkách na místním hřbitově.¹⁶¹

Původně byl na hřbitově v Pohřebačce pochován pouze jeden neznámý vězeň, který zde zemřel 24. února. Těla zbylých šesti zajatců, kteří zemřeli v Opatovicích, byla původně pohřbena na hřbitově v Opatovicích nad Labem. Po válce byla těla zpopelněna a urny s popelem byly 4. května 1955 uloženy do pomníku, který byl odhalen ve vojenském areálu [94]. Tento pomník byl napodobeninou pomníku dukelských hrdinů na Dukle.¹⁶² Pomník v Opatovicích byl zrušen a šest urn s popelem bylo uloženo do společného hrobu v Pohřebačce.¹⁶³

Na hřbitově za obcí Uhersko se nachází další sovětský hrob [233]. Jsou zde pohřbeni tři sovětské váleční zajatci, kteří byli zastřeleni německými vojáky, když se pokusili uprchnout z pochodu smrti. Incident se odehrál 25. února 1945 u obce Vysoká u Holic. Zajatci byli pohřbeni v nedalekém lese. Dne 1. března byla těla zajatců exhumována a převezena do Uherska na místní hřbitov, kde byli pohřbeni.¹⁶⁴

Hrob se skládá z žulového náhrobku, na kterém je rudá pěticípá hvězda a zlatý nápis „*Na věčnou památku sovětským vojákům*“. Za tímto náhrobkem můžeme vidět původní žulovou desku, umístěnou na hřbitovní zdi. Tato deska obsahuje stejnou pěticípou hvězdu a nápis.

Podobný hrob nalezneme na hřbitově ve Vysokém Chvojnu, kde jsou pohřbeni tři rudoarmějci, kteří zde zahynuli při pochodu smrti [239]. Jedná se o Pavla Nikolajeva, který zemřel 18. února, Stalaga, který zahynul o den později 19. února a Michala Vakulovského, zemřelého 22. února. V pamětní knize obce Chvojenec o této události krátký zápis: „*Tři*

¹⁶¹ SOKA Pardubice, OÚ Opatovice, SK 491, s. 212.

¹⁶² SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁶³ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6787>.

¹⁶⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

*zajatci ukončili svůj život v naší obci. Příčinou jejich smrti bylo nejen vysílení, ale i nelidské zacházení jejich dozorců. Jsou pohřbeni na hřbitově ve Vysokém Chvojně.*¹⁶⁵

Na náhrobku je pozlacený nápis „*Zde odpočívají ruští váleční zajatci...*“. Text dále pokračuje vyobrazeným pravoslavným křížem a výčtem tří jmen. Pod seznamem jmen text pokračuje: „...*kteří skončili utrpením svůj mladý život ve zdejší farnosti při strastiplném pochodu*“. Náhrobek měl původně podobu vysokého náhrobku s pěticípou hvězdou a vyobrazenými ratolestmi.¹⁶⁶

V roce 1960 byl ve Zdechovicích na místním hřbitově odhalen nový pomník sovětských vojáků [245]. Pomník věnoval vojenský útvar Zdechovice k patnáctému výročí konce války. Jedná se o velký nepravidelný pískovcový monolit s rudou pěticípou hvězdou a světlou pamětní deskou s daty „*9.V.1945–9.V.1960*“ a nápisem „*Z vděčnosti sovětským vojákům k 15. výročí osvobození ČSR sovětskou armádou*“.

Jsou zde pohřbeni tři sovětské váleční zajatci, kteří se pravděpodobně pokusili uprchnout z pochodu smrti. Dne 1. března 1945 byla jejich mrtvá těla nalezena a pochována na místním hřbitově. Známá jsou jen jejich jména: Vdaničin, Aleskij a Petrikov. V hrobě byl pochován i voják Rudé armády Petr Lazarenko, který byl zastřelen v květnu 1945.¹⁶⁷

Další sovětský hrob se nachází na hřbitově za obcí Libišany [69]. Jedná se o hrob sedmi neznámých sovětských vězňů, kteří se pokusili uprchnout z pochodu smrti.¹⁶⁸ Němcům se je však povedlo u Libišan dopadnout. Vězni byli následně odvedeni do písničku za vesnicí, kde je 23. února 1945 popravili. Zajatci byli přinuceni vykopat si své vlastní hroby. Těla byla později exhumována a pochována na místním hřbitově.¹⁶⁹ V pamětní knize obce Libišany je ručně přepsán článek vytištěný v družstevním časopise *Spotřebitel*, vydaném v březnu 1948. V článku je popsána vražda zajatců takto: „*V předjarních dnech, kdy krajem vál „stříbrný vítr“, sníh černal pod nohama a vzdálené obzory dostávaly barvu olova, před námi defillovaly nekonečné zástupy ruských zajatců, které v předvečer konce války ustupující německá armáda brala s sebou k nám. Zdály se bez konce jejich řady. Z vousatých, hubených tváří svítily horečně oči, na nohou místo bot něco, co se podobalo škrpálům. Zkrvácené prsty zanechávaly za sebou krvavé stopy. Změť různých typů se pohybovala těžce, bez hlesu, strašidelně, jako*

¹⁶⁵ SOKA Pardubice, OÚ Chvojenec, SK 277, s. 455.

¹⁶⁶ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

¹⁶⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁶⁸ JOŽÁK, 1980, s. 92.

¹⁶⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

nekonečný pás. Nejohrovnějším dojmem působila mlčenlivost zajatců. Rány přijímaly bez hlesu, na okolí vůbec nereagovali, jakýkoliv projev živého organismu kromě nejnnutnějších úkonů ustal. Nekýchali, nekašlali, nevzdychali. Nelidské utrpení a spánek v zimě bez přikrývek je učinily neuvěřitelně otužilými. Zapomněli řeč. Nebylo o čem mluvit. Lidství, které jsme spatřili tak hluboce pokořené, nemělo v sobě nic lidského než svůj původ. Odpočívali těžce v různých stodolách. Nejvíce jich každé noci bylo v osamělé stodole mezi Kuklenami a Plačicemi. Tato stodola se stala Mekkou lidí s dobrým srdcem. Tam směřovaly kroky těch, kteří si od úst utrhlí a přinášeli jídlo hladovějícím ubožákům. Hlíдали je ozbrojení Němci.

Hlíдали, ale neuhlídali. Zajatci se jim ztráceli jako jarní sníh pod nohama. Čeperské lesy jich byly plné. Za noci vycházeli plaše k lidským obydlím a všude nacházeli dobrá srdce. Byla bída, ale dalo se jim poslední. V Libišanech měli ztíženou posici. Byl tam ubytován větší útvar německého vojska. Bylo proto těžké vzít si uprchlíky na trvalo do bytu. Přicházeli v noci jako štvaná zvěř, najedli se a čím dále tím více se podobali opět lidským tvorům. Naučili se mluvit a jejich srdce přetévalo vděčností. V poděkování „spasibo“ za každou maličkost bylo celé jejich srdce. Žel Bohu, část zajatců se konce války již nedočkala. Sedm z nich padlo do rukou Němců a 23. února byli v Libišanském písníku zastřeleni. Německá zpučnost se na sklonku války ukázala v plném světle. Byl to hrozný večer a té noci nikdo v Libišanech oko nezamhouřil. To nemělo již s válkou nic společného, to byla bezcitná vražda. Na prodejně v Libišanech se sešel za tmavé noci první revoluční národní výbor. Byla zahájena výroba „ježků“, které naházené na silnicích vyřazovaly německá auta z provozu. Na trati Hradec Králové-Pohřebačka a Hradec Králové – Praskačka se objevovaly vykolejené lokomotivy, které znemožňovaly přísun vojska. Vesnicí se valily poslední zbytky armády maršála Šernera¹⁷⁰, prchající zběsile před Rudou armádou a pokřikující „Ivan komm“.

Skončila květnová revoluce a přišel konec války. Libišanští nezapomněli na mrtvé Rudoarmějce. Společným nákladem postavili jim na místním hřbitově pomník. Nebylo jediného občana, který by nepřispěl. V den výročí smrti Rudoarmějců sejdou se vždy místní občané, položí věnec na hrob a vzpomenou jejich památky. Neznámí vojínové, byli jste zavražděni daleko od své vlasti, místo na Donu, na Volze, odpočíváte u Labe. Když vítr čechrá trávu na vašimi hlavami, nebo když sněhový příkrov pokrývá vaše hroby, myslíme, že ani na rodné Rusi byste nemohli svůj věčný sen spát klidněji než u nás v Libišanech.“¹⁷¹

¹⁷⁰ Myšlen maršál Schörner, velitel armád skupiny Střed.

¹⁷¹ SOKA Pardubice, OÚ Libišany, SK 398, s. 216-220.

Pomník byl slavnostně odhalen 8. července 1945. Takovou slavnost Libiřany údajně dosud neviděly. Program probíhal v písničku, kde byli vězni popraveni. Akce se zúčastnilo téměř 10 000 lidí z celého okolí. Složky byly oděné v krojích a slavnostní řeč pronesl řídící učitel Jelínek a gardový lajtnant Silajem a major Burlakov.¹⁷²

Odhalen byl velký pískovcový náhrobek s vytesaným reliéfem, znázorňující mladou klečící ženu, jak pokládá věnec. U jejích rukou je rudá pěticípá hvězda se srpem a kladivem. Kolem reliéfu je pozlacený nápis „*Smrt jejich vítězstvím*“. Na soklu je umístěna černá pamětní deska, na které stojí: „*Památce sedmi neznámých sovětských hrdinů – občané Libiřan 1945*“. Pod českou verzí je tento text napsán i v ruštině.

4.2 Partyzáni a rudoarmějci v Českých zemích

V této kapitole se píše o pomnících a památnících, připomínající české a sovětské partyzány a vojáky Rudé armády, kteří během bojů nebo jiným způsobem při osvobozování Československa položili život.

Partyzánské skupiny byly významnou složkou československého domácího protifašistického odboje a od srpna roku 1944 oficiální součástí československé branné moci. Partyzáni dostávali rozkazy od Ukrajinského štábu partyzánského hnutí, československého Ministerstva národní obrany v Londýně a od velitelů jednotek osvobozujících frontů. Jejich vznik byl ovlivněn jak vedením zahraničního odboje v Londýně i v Moskvě, tak také reakcí na nesvobodu a teror prováděný německou vládní aparaturou. Partyzánské oddíly byly vysílány ze západu i z východu. Na území protektorátu byli další členové rekrutováni z řad místních obyvatel, uprchlých válečných zajatců a rudoarmějců, kteří se ocitli za bojovou frontou. Partyzánské skupiny měli za cíl vyvíjet bojovou a sabotážní činnost v týlu nepřátelského území. Množství oddílů mělo za úkol se přesunout z povstaleckého Slovenska do českých zemí, kde se měli stát základem připravovaných protinacistických povstání. Pro svůj způsob boje využívali převážně hornatý a lesní terén, který jim poskytoval vhodné zázemí. Vyvrcholením činnosti partyzánských oddílů byla aktivní účast na květovém povstání v českých zemích.¹⁷³

¹⁷² Tamtéž, s. 224.

¹⁷³ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Československý odboj a partyzánské hnutí na konci války. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 48-50.

Osvobozování oblasti východních Čech se účastnilo také velké množství sovětských vojáků. Jednalo se vesměs o jednotky prvního, druhého a čtvrtého ukrajinského frontu. Sovětské jednotky narážely při postupu českým územím na odpor německých vojáků, kteří se stále odmítaly vzdát a urputně se snažily zadržet postup Rudé armády. Ve dnech 9. a 10. května, kdy byla Praha již osvobozena, docházelo ve východních Čechách k bojům s německými jednotkami, které byly organizovány na úrovni armádních sborů a divizí, i poté, co se vrchní velení rozpadlo. Květnové boje zdržely ustupující německé vojáky, kteří tak ztráceli naději, že se jim povede uniknout sovětskému zajetí. Východní Čechy se tak v květnu ocitly ve středu velkého obklíčení, kde se povedlo uzavřít zbylá vojska generála Schörnera.¹⁷⁴

Tyto boje si vyžádali mnoho životů a na mnoha místech pardubického okresu najdeme pomníky připomínající padlé partyzány a sovětské vojáky.

4.2.1 Pomníky partyzánů a rudoarmějců

Významný pomník, připomínající partyzánský boj ve východních Čechách, se nachází v Krasnici, spadající pod obec Litošice [60]. Na břehu krasnického rybníka stojí pomník věnovaný památce čtyřem sovětským partyzánům ze skupiny Zarevo, kteří na tomto místě padli v boji s německými okupanty.

Zarevo (Zář) byl oddíl zvláštního určení Rudé armády pod velením kpt. RA Pavla Vasiljeviče Fjodorova – Faustova.¹⁷⁵ Oddíl byl sestaven v létě 1944 a měl za úkol se přes povstalecké Slovensko dostat až do oblasti Berouna, kde měl za úkol vykonávat zpravodajskou, diverzní a podle možností i agitační činnost.¹⁷⁶ V prosinci roku 1944 Fjodorov uskutečnil rozhodnutí provést dvě sabotážní akce na železničních tratích a k tomu účelu rozdělil oddíl na dvě skupiny. Jedna z nich měla za cíl trať Kolín-Jihlava a druhá Kolín-Pardubice. Do skupiny, která měla provést diverzní akci na trase Kolín-Pardubice, byli zařazeni Oleg Ostaš, Michail Balakirev, Alexander Danilov, František Samek, Nikolaj Chabijev a jejich velitel Valerij Bukin.¹⁷⁷

V prosinci roku 1944 se skupina vedena Valerijem Bukinem dostala do osady Krasnice, odkud chtěli pokračovat dále za svým cílem. V této osadě však došlo ke střetu s německými

¹⁷⁴ FRAJDL, 1975, s. 243-244.

¹⁷⁵ JELÍNEK, Zdeněk. *Vzpomínky na okupaci: Kolín a Koliňané v době nacistické okupace, protinacistické rezistence a boje za národní svobodu v letech 1939–1945 II. díl*. Kolín: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1987, s. 219.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 228.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 225-227.

vojáky. Tuto událost podrobně popsal kronikář obce Litošice takto: „*J. Horníček byl jako člen hasičského sboru účastníkem nejvýznamnější události z období okupace v naší obci – Krasnické tragédie. Tuto událost vyličím podle jeho vzpomínek.*

Při plnění bojového úkolu dorazila skupina 6 sovětských partyzánů pod vedením komisaře Bukina dne 22.12.1944 (podle V. Petříka 23.12.) asi kolem 11 hodin na okraj osady Krasnice, k domku Jindřicha Hona. Zde si chtěli partyzáni odpočinout a v noci chtěli dojít k trati Pardubice-Kolín, kterou měli vyhodit do povětří.

V domě našli manželku J. Hona, jeho matku a dvě děti. Požádali o úkryt, byli však odmítnuti. Proto si vstup do domku vynutili. Postavili stráž. Honová je delší dobu přesvědčovala, že musí donést svému muži do lesa oběd. Když ji propustili, spěchala do lesa. Muži vše vyprávěla. Ten šel věc ihned oznámit starostovi Polmanovi do Litošic. Polman poslal svého souseda J. Morávka do sousední Semtěše, aby případ telefonicky oznámil četnické stanici ve Vrdech – Bučicích. Toto hlášení bylo podáno kolem 14. hodiny. Zanedlouho – již se začalo stmívat – se na návsi pod školou objevily autobusy s vojáky. Odtud se rychle přesunuli vojáci ke Krasnici. Jiná kolona Němců přijela z Přelouče. (Podle Horníčka byli přeloučští vojáci v Krasnici dřív, soudí se, že byl ještě jeden udavač.)

Fašisté přivezli tank a obrněný transportér. Protože partyzáni odmítli vzdát se, Němci zahájili palbu. Výstřel tankového děla zapálil střechu domku. Když se propadl strop stavení, pokusili se partyzáni prorazit obklíčení. Jeden však byl okamžitě zabit, dva další – Samek a Salachov padli těžce zraněni. Ostatní se uchýlili k poslední obraně do sklepa. Ještě téměř dvě hodiny trval boj, až kolem 20. hodiny ukončili již těžce zranění hrdinové svůj život vlastní rukou.

Zraněné partyzány Salachova a Samka odvekleli gestapáci do hostince u Franců, kde se konal první výslech. Později byl Samek odvezen do Pardubic, kde se v nemocnici – pod stálým dohledem gestapa – léčil. Zde se také dočkal osvobození. Druhý zraněný Salachov – byl gestapáky umučen.

Po skončení boje přivolali Němci litošické hasiče, mobilizované i se stříkačkou a připravené na hrázi rybníka. (Mezi nimi byl i J. Horníček.) Hasiči museli vytáhnout ze sklepa po provaze mrtvá těla partyzánů. Ta pak byla spálena v pardubickém krematoriu.

*Tak se osada Krasnice zapsala smutným způsobem do dějin druhé světové války. Strach a zrada způsobily zmaření pěti životů.*¹⁷⁸

V kronice je uvedeno jméno jednoho člena skupiny Záře jako *Salachov*, ale ve vzpomínkách člena dalšího skupiny J. F. Uljeva je tento partyzán nazýván *Nikolaj Chabijev*. Partyzáni, kteří se pokusili prorazit obklíčení, byli Oleg Ostaš, František Samek a Nikolaj Chabijev. Oleg Ostaš zemřel dříve při přestřelce a jeho tělo zůstalo ležet na dvoře.¹⁷⁹ Samek a Chabijev byli během výpadu zraněni a následně vyslýchaní.¹⁸⁰ Samek byl převezen do pardubické nemocnice a pak do věznice na Pankráci, kde se dočkal osvobození a Chabijev – Salachov přežil zbytek války v koncentračním táboře.¹⁸¹

V kronice se dále píše, že trosky Honova domku se staly památníkem „*hrdinství sovětských lidí*“ kam každoročně lidé z širokého okolí chodí vzdát úctu čtyřem padlým partyzánům.¹⁸²

S blížícím se prvním výročím se objevila myšlenka vybudovat v Krasnici pomník sovětským partyzánům. Pro tento účel bylo vybráno místo jejich posledního boje u trosek domu Jindřicha Hona. Práce na pomníku byla zadána čáslavské firmě Borovička¹⁸³. Návrh pomníku vytvořila akademická sochařka Božena Borovičková-Podpěrová z nedaleké Čáslavi.¹⁸⁴ Peníze na pomník byly získány veřejnou sbírkou. Občané Litošic přispěli částkou 3 690 Kčs, občané Krasnice věnovali 12 350 Kčs a místní organizace SČM darovala 1 000 Kčs. Úpravy okolí budoucího památníku se účastnili obyvatelé obou osad a 28. října 1945 byl položen základní kámen.¹⁸⁵

První vzpomínková akce se v Krasnicích konala 21. prosince 1945, zatím ještě bez pomníku. Občané a členové národního výboru kladli věnce. Pomník byl dokončen a umístěn v Krasnici v dubnu 1946. První větší akce, která se u nového pomníku konala, se odehrála 5. května 1946 a byla to jedna z největších manifestací v širokém okolí. Události se účastnili členové organizace Junák, četná jednotka československé armády, legionáři z první světové války, SČM, děti ze škol a mnoho dalších přihlížejících. Průvodu, který se vydal z Litošic směrem

¹⁷⁸ Pamětní kniha obec Litošice, s. 68-70. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.litosice.cz/soubor/kronika-obce/>.

¹⁷⁹ JELÍNEK, 1987, s. 232

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 228.

¹⁸¹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁸² Pamětní kniha obec Litošice, s. 70.

¹⁸³ Tamtéž, s. 75.

¹⁸⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁸⁵ Pamětní kniha obec Litošice, s. 75.

k pomníku, se účastnili také členové hasičského sboru, z nichž někteří byli očitými svědky boje partyzánů.

Slavnost pokračovala u pomníku, kam dorazil průvod okolo 15.30 hodin. Sérii projevů započal předseda ONV Čáslav Nedvěd. Následoval proslov partyzána J. Koziny – Oldřicha Šafáře, který padlé osobně znal. Na akci vystoupil čáslavský pěvecký sbor Hlahol. Oslavu zakončila recitace básní litošických občanů Jana Voříška a Pavla Svobody a divadelní představení „*Praha je naše*“.¹⁸⁶

Samotný pomník se skládá z žulové desky a čtyř žulových sloupů, umístěných za deskou. Tyto sloupy symbolizují čtyři padlé partyzány.¹⁸⁷ V horní části každého sloupu je vytesána pěticípá hvězda. Na kamenné desce je připevněn malý státní znak, pod kterým jsou vyryta jména čtyř partyzánů: „*Ndp. Valerij Jevgenjevič Bukin Kom.Odd. ZAREVO / Alexandr Ivanovič Danilov pyrotechnik / Michail Ivanovič Balakirev samopalník / Oles Vasilijevič Ostaš samopalník*“.¹⁸⁸

Na hřbitově v Holicích se nachází společný hrob obětí květnového povstání (viz kapitola 3.1). Tohoto povstání se účastnilo 120 partyzánů, z nichž několik během bojů padlo a následně bylo pochováno ve společném hrobě.¹⁸⁹ Na pamětní desce je uvedeno sedm neznámých partyzánů a Petr Andrejevič Karol, který byl postřelen během boje u Holic 6. května. Karol svému zranění podlehl 25. května v královehradecké nemocnici.¹⁹⁰ Dne 31. května byl tento partyzán slavnostně pohřben v Holicích.¹⁹¹

Mezi jmény na pomníku je uveden i velitel partyzánů kapitán Konstantin Korovin. Kapitán Korovin zemřel za zvláštních okolností dne 21. května 1945. Holický kronikář zaznamenal incident takto: „*V tento den, před 12. hodinou polední, zastřelil jakýsi civilista (Rus?) Korovina, kapitána zdejších partyzánů. Po činu nasedl do auta a ujel k V. Mýtu.*“¹⁹² Syn kapitána Korovina v rozhovoru referuje o této události takto: „*Maminka byla v Holicích, je to na fotce, kterou nemám, ale je v tom dokumentu, to Holicko, na náměstí je vidět s bříškem, ještě jsem se nenarodil. Po tomhle záběru fotky, během půlhodiny už tatínek nebyl, matka prožila tragédii. To bylo shromáždění partyzánů, že půjdou do pohraničí. Najednou bum ho.*

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 75-76.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 71.

¹⁸⁸ Na pomníku je chybně uvedeno jméno *Oles Ostaš*.

¹⁸⁹ SOKA Pardubice, AM Holice, SK 148, s. 346.

¹⁹⁰ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

¹⁹¹ SOKA Pardubice, AM Holice, SK 148, s. 357.

¹⁹² Tamtéž, s. 357.

Dodnes se neví, Doubek říká, že se střílelo z pistole, někdo říká, že z pušky. Maminka byla přesvědčená, že to bylo z okna hotelu U Krále Jiřího z Poděbrad, když byla ta čestná salva. Nikdo přesně nevěděl. Někdo pak říkal z těch pamětníků, že tam byl kousek zaparkovaný džíp, který pak odjel do Vysokého Mýta, že tam byli důstojníci NKVD. Já si to dávám do souvislosti s Tímou, který byl taky u NKVD.“¹⁹³

V Holicích najdeme i čtyři menší pomníky, které připomínají tyto partyzány, kteří zemřeli během povstání.

V nedalekém Komárově se na místním hřbitově nachází hrob pěti partyzánů, kteří zahynuli v souvislosti s holickým povstáním [57]. Tento incident je popsán v pamětní knize obce Komárova následovně: „*Během dopoledne přijela z východní strany silná skupina plně vyzbrojených Němců, která v Rovni zastavila a vyslala směrem na Komárov pravděpodobně průzkumnou hlídku sestávající z motocyklisty s tandemistou a 3 aut s malou posádkou. Mezitím přišel do Komárova od Holic, kde bylo ohnisko povstání slabší oddíl partyzánů a obsadil horní konec obce, a to silnici od mostu vedle potoka Lodrantu až do zatáčky v Dolní Rovni využivše ku krytí jednak koryto potoka a dále patníků stojících vedle silnice. Část jich zaujala postavení podél cesty s příkopem směřující k vyvýšenině hlávči a číslo 42 u Bosáků a 41 u Mužíků. Z těchto míst je dobrý výhled na silnici v Dolní Rovni, a i za humna až k zemědělské škole v Dol. Rovni. I strana severní byla partyzány obsazena. Před 10. hodinou narazil zmíněný německý průzkum na toto partyzánsky obsazené místo. Vznikla přestřelka, v předu jedoucí motocyklista u č. 35 i s tandemistou za stálé střelby seskočili, vběhli do zmíněného čísla, proběhli síní v přední světnici otevřeli okno a prchali do Rovně. Partyzáni po nich stříleli a jedna ze střel nešťastnou náhodou zasáhla přímo v domku Antonii Hlavovou z č. 28 do hlavy a usmrtila ji. Její syn byl také vězněn v Dašicích. Tuto potyčku partyzáni vyhráli a Němci, pokud nepadli, uprchli zpět do Rovně. Ukořistěný motocykl a auto byly odvezeny vítězi směrem na Komárov. Brzy po 11. hodině narazilo německé vojsko postupující z Rovně znovu na zmíněný partyzánský oddíl, který proti této značné přesile zvolna ustupoval až se stáhl k číslu 42 a č. 41. Zde byl kladen Němcům největší odpor a při tomto boji bylo Němci vhozenou bombou z pancéřového auta vypáleno č. 42. Po tomto zásahu partyzáni ustupovali směrem osada Roveňsko. Při tom byla zapálena stodola č. 24. Pět partyzánů padlo*

¹⁹³ PAMĚŤ NÁRODA, *Rozhovor s PhDr. Konstantinem Korovinem*. [online]. 2023 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/korovin-konstantin-1945>.

a jsou pohřbeni na hřbitově v Komárově. Totožnost jejich nepodařilo se zjistit...“¹⁹⁴ Němci následně odvěkli z obce 64 občanů jako rukojmí.¹⁹⁵

Samotný partyzánský hrob se skládá z kamenného náhrobku, na kterém se nachází pamětní deska s nápisem „*Na paměť pěti partyzánů zastřelených 5. května 1945 německými okupanty v Komárově*“.

Další partyzánský pomník najdeme v Býšti, kde se nachází pomník v podobě neopracovaného žulového kamene, připomínající ruského partyzána Vasila Griva a chvojeneckého občana Richarda Došela, kteří oba zemřeli v boji dne 5. května 1945 (viz kapitola 3.1).

V únoru 1945 prošlo Býští a Chvojencem tisíce ruských, anglických, francouzských, srbských a československých válečných zajatců. Mnoho z nich bylo dočasně ubytováno ve stodolách a usedlostech po okolí. Britové často upozorňovali na zubožený stav zajatců ruské národnosti, a tak se jim místní úřady i obyvatelstvo snažilo všemožně pomáhat, a to i přes hrozící rizika. Mnoho zajatců, za pomoci chvojeneckých občanů, úspěšně uprchlo v přestrojení do okolních lesů. Aby byli tito vězni zabezpečeni bylo navázáno spojení s partyzánskými skupinami. Partyzánský kapitán Korovin určil pro Chvojencem komisaře Anatola. Celkem 38 zajatců z okolí Chvojence bylo následně přesunuto do partyzánského střediska na Českomoravské vysočině. Později se do okolí Chvojence začali stahovat další partyzánské skupiny, se kterými spolupracovali místní občané.¹⁹⁶

Dne 5. května se do bojů zapojili místní občané i partyzáni. Skupina chvojeneckých mužů a partyzánů se vydala do Býště, kde odzbrojila a zajala německé vojáky. Poté skupina zaujala postavení k boji při hlavní cestě vedoucí na Prahu. Při následném střetnutí s Němci byl raněn do nohy velitel chvojenecké skupiny, ruský partyzán Ivan Krikun. Po zranění byl Krikun přesunut do úkrytu a později do Chvojence, kde byla jeho zranění ošetřena.¹⁹⁷ Dalším raněným byl ruský partyzán Vasil Grivo, který na následky zranění hlavy později v královehradecké nemocnici zemřel.¹⁹⁸

Další památku najdeme na hřbitově v obci Turkovice, kde se nalézá hrob, označený žulovým náhrobním kamenem s textem „*Neznámým vojákům Rudé armády kteří položili životy při*

¹⁹⁴ SOKA Pardubice, OÚ Komárov (u Holic), SK 322, s. 381-382.

¹⁹⁵ FRAJDL, 1975, s. 180.

¹⁹⁶ SOKA Pardubice, OÚ Chvojenc, SK 277, s. 454-456.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 459.

¹⁹⁸ SOKA Pardubice, AO Býšť, SK 50, s. 7.

osvobození naší vlasti 1945“ [230]. Na náhrobku je vyryta pěticípá hvězda. Byli zde pohřbeni dva neznámí sovětsí vojáci.¹⁹⁹

Podobný hrob najdeme v Horní Rovni, kde se na hřbitově nachází malý žulový náhrobek s rudou pěticípou hvězdou a pozlaceným nápisem „*Неизвестный Красноармеец*“ [43]. Byl zde pochován neznámý rudoarmějec. Tento voják byl zastřelen v lese u Litětín a následně pohřben příslušníky Rudé armády v Horní Rovni. Pomník dal zbudovat a následně o něj pečoval OV-KSČ v Rovni.²⁰⁰

Další rudoarmějský hrob se nalézá v obci Trnávka [222]. Na místním hřbitově byl pochován seržant Rudé armády Grigorij Konstantinovič Rozunov.²⁰¹ V kronice obce Trnávka je krátký záznam o této události: „*Byl vykonán pohřeb jednoho ruského vojáka, který se smrtelně postřelil rozbuškou, kterou neopatrně použil při chytání ryb v zástrži labské u Labětína. 23/5. 1945.*“²⁰² Vojákův hrob se skládá z mramorového náhrobku, na kterém je rudá pěticípá hvězda a nápis v azbuce „*Розунов Григорий Константинович 1920 – 23.5.1945*“.

V lese za obcí Jaroslav se nachází menší pomník připomínající ruského partyzána Alexandra Lepšína, který na tomto místě padl 5. května 1945 [50]. Pomník byl odhalen v roce 1947. O pomník pečovala organizace Svazarmu v Jaroslavy, která v roce 1971 pomník opravila a zvelebila jeho prostranství. Kolem pomníku byl postaven plaňkový plot, který se zde už nenachází.²⁰³ Lepšína připomíná i společný hrob sovětských vojáků v Horním Jelení (viz kapitola 4.1.1). V roce 1948 bylo Lepšínovo tělo exhumováno a převezeno do vlasti.²⁰⁴

Pomník má podobu neopracovaného kamene, na kterém je rudá pěticípá hvězda a pozlacený nápis „*Alexandr Lepšin Šaška ruský zajatec partyzán padl v boji proti nacistům 5. 5. 1945 ve stáří 23 L. Vzpomínáme*“. Pod textem je umístěna Lepšínova fotografie.

Další sovětský pomník se nachází na hřbitově v Pardubičkách [160]. Zde byl pohřben Tichon Voždajenko, voják Rudé armády.²⁰⁵ Voždajenko přišel s Rudou armádou do Pardubic

¹⁹⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Pamětní kniha obce Trnávka, s. 89. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://www.trnavka-obec.cz/e_download.php?file=data/editor/110cs_1.pdf&original=Pam%C4%9Bn%C3%AD+knih+obce+Trn%C3%A1vka.pdf.

²⁰³ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

²⁰⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²⁰⁵ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Pomníky v obcích okresu Pardubice, Uč. 14/7.

v květnu 1945, kde onemocněl na následky válečných útrap. Dne 23. května v Pardubičkách umírá. Místní občané mu zřídili na hřbitově pomník.²⁰⁶

Hrob se skládá z žulového sloupu s nápisem na soklu: „*Вождаенко Тихон родился в 1900г. в гор. киеве умер 23. 5. 1945г.*“ V horní části sloupu je rudá hvězda a pod ní je reliéf, znázorňující překřížené prapory a dva samopaly PPŠ-41 Špagin.

Další dva vojáci Rudé armády byli pochováni na hřbitově v Přelouči [175]. Jedním z nich byl Slovák Ludevít Chorvát a druhým byl Rus Vasilij Vladimirovič Tromov. Oba hroby jsou označeny světlými náhrobky, na kterých jsou pěticípé hvězdy. Na Chorvátově hrobě je nápis „*Вojín Ludevít Chorvát národ. Slovenské *16.10.1914 - †23.5.1945*“ a na Tromově náhrobku čtete „*Вojín Василий Владимирович Тромов народ. Русké †19.5.1945*“. Mezi dvěma náhrobky se nachází žulová deska s textem „*Rudé armádě osvoboditelce 1945*“. Tato deska byla původně umístěna na podstavci pomníku osvobození na Masarykově náměstí. Po odstranění pomníku byla deska přesunuta na městský hřbitov.²⁰⁷

Ve Svítkově najdeme podobný hrob vojáků Rudé armády [215]. Jedná se o společný hrob dvou rudoarmějců, kteří zemřeli v okolí Svítkova po skončení války. Jedním z nich je Timofej Sergejevič Severin, který zemřel na pardubickém letišti. Následně byl 28. srpna pohřben ruskými vojiny z letiště.²⁰⁸ Totožnost druhého vojáka, který zemřel 1. září, není známa.²⁰⁹ Pomník byl slavnostně odhalen v roce 1948.²¹⁰

Hrob se skládá z žulové desky s nápisem „*Z vděčnosti za naše osvobození*“. Nad českým textem se nachází i ruská verze. Uprostřed desky je vyryt rok „1945“. Vedle náhrobku je žulový pylon, na jehož vrcholku je umístěna rudá pěticípá hvězda se srpem a kladivem.

Na hřbitově ve Starých Žďánicích označuje nahrubo otesaný žulový kámen společný hrob dvou sovětských vojáků, kteří zde 11. května 1945 podleli svým zraněním, která utrpěli v bojích ve Slezsku [198]. Jména mužů se nepodařilo zjistit, ví se pouze, že se jednalo o seržanta a dělostřelce.²¹¹

²⁰⁶ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²⁰⁷ LATISLAV, Radek. O osudu přeloučského tanku rozhodla tři slova. *5plus2*. 2017, roč. 6, č. 43, s. 6-7.

²⁰⁸ ŠTASTNÝ, Ivo. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. *Vets.cz* [online]. 2006 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/43-pardubice/?vp-page=6&do=vp-showPage>.

²⁰⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²¹⁰ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6809>.

²¹¹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

Na žulovém pomníku je umístěna kovová pěticípá hvězda. Ve spodní části pomníku se nachází černá kamenná deska ve tvaru Čech a Moravy s vyrytým nápisem „*В бою они погибли, чтобы мы могли свободно жить. Оба padli абычом ми могли свободнэ жит. Чэст бойovníкům совэťскých народů вэ Velké vlastenecké válce 1941–1945.*“

Další partyzánskou památkou je pamětní deska na zdi obecního úřadu v Horním Jelení [41]. Jedná se o desku tří partyzánů. Dva z nich padli na Slovensku a jeden ve Vysokém Mýtě. Prvním z nich byl Jan Janeba, který zahynul v roce 1944 u Trenčína. Druhým partyzánem byl Otakar Šmejda, který se v roce 1944 vydal na Slovensko, aby pomohl slovenskému národnímu povstání. Posledním z trojice partyzánů byl Bohuslav Ročeň, který se dne 5. května, jako příslušník partyzánské jednotky, zúčastnil jednání místního národního výboru ve Vysokém Mýtě s velitelem německé posádky. Při vyjednávání došlo k přestřelce, během níž padl.²¹²

Na černé žulové desce stojí: „*Za svobodu naší republiky padli v odboji za druhé světové války: Jan Janeba nar. 28. V. 1927 padl jako partyzán u Trenčína 28. XII. 1944 / Otakar Šmejda nar. 17. XII. 1925 padl jako partyzán 7. XI. 1944 / Bohuslav Ročeň nar. 25. III. 1903 padl jako partyzán ve Vys. Mýtě 5. V. 1945*“. Text dále pokračuje věnováním „*Na věčnou paměť věnovala místní odbočka ČSŽ. v Hor. Jelení.*“

V samotných Pardubicích najdeme na městském hřbitově společný hrob 27 sovětských vojáků druhého ukrajinského frontu, kteří padli v květnu roku 1945 během postupu na Pardubice [145]. Tento pomník byl zřízen městským národním výborem v roce 1951.²¹³ Autorem návrhu pomníku je Václav Zahálka ml.²¹⁴

Pomník se skládá z dlážděného chodníku, podél kterého je umístěno 27 žulových náhrobků, postavených v řadě vedle sebe a vytvářejících dojem zdi. Na každém náhrobku je rudá pěticípá hvězda. Na 19 náhrobcích jsou uvedena jména v azbuce a zbylých osm hrobů je bezejmenných. Mezi 19 vojáky je i jeden kapitán.²¹⁵ Nad chodníkem se nachází betonový blok s mozaikou, která znázorňuje matku, držící malé dítě a klečícího muže.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. *Hrob – pomník "Osvobození" s hroby 27 padlých rudoarmějců*. [online]. 2005 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrob-pomnik-osvobozeni-s-hroby-27-padlych-rudoarmejců-16253072>.

²¹⁵ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

4.3 Pomníky osvobození Rudou armádou

Do této specifické kategorie jsem se rozhodl zařadit velkolepé pomníky, které oslavují Rudou armádu a Sovětský svaz. Takové pomníky bývají umístěny na viditelném a frekventovaném místě. Může se jednat o monumentální figurální pomník podobný soše rudoarmějce v Litoměřicích, symbolický pomník se znaky Sovětského svazu, jako je sloup v Čechovových sadech v Olomouci, nebo památník v podobě osvoboditelského tanku, jakým byl smíchovský tank.

Tyto pomníky mnohdy doprovází kontroverze, protože mnoho lidí si je spojuje se sovětskou invazí a obdobím normalizace. Mnohdy se stávají terčem kritiky a útoků. Veřejná diskuze o těchto pomnících někdy končí i jejich odstraněním. Například roce 1991 byl smíchovský tank nejprve symbolicky natřen na růžovo a později odstraněn.²¹⁶ Sochu rudoarmějce v Litoměřicích zase někdo potřásl rudou barvou a z podstavce vytvořil pračku. I u toho pomníku se diskutuje o jeho odstranění.²¹⁷ Olomoucký památník Rudé armády někdo dokonce pomaloval hákovými kříži.²¹⁸ Aktuálním příkladem tohoto úkazu je sousoší *Sbratření* od Karla Pokorného, které bylo v dubnu 2024 polito rudou barvou, načež musela být odstraněna, aby mohla projít opravou.

Do této kategorie pomníku bych v rámci Pardubicka zařadil památník osvobození na náměstí Republiky v Pardubicích [104] a přeloučský tank, který byl součástí pomníku osvobození na Masarykově náměstí v Přelouči.

Podobný námět nese i pískovcový pomník s názvem Pěsti a květy z roku 1979 od Dobromila Zahradníka, nacházející se v Polabinách [161]. Tento pomník však není tak výrazný ani propagandistický, aby mohl být zařazen do této kategorie. Méně výrazným pomníkem s podobným motivem byl i rudoarmějský pomník, který v minulosti stával v Opatovicích nad Labem [94].

²¹⁶ HOJDA, POKORNÝ, 1997, s. 224-226.

²¹⁷ HÁJEK, Ondřej. ČTK. *V Litoměřicích někdo poškodil sochu rudoarmějce, podstavec upravil do podoby pračky*. [online]. 2022 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2276540>. ISSN: 1213-5003.

²¹⁸ DANIELA, Tauberová. OLOMOUCKÝ DENÍK.CZ. *Památník Rudé armády v Olomouci někdo počmáral hákovými kříži*. [online]. 2022 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-osvobozeni-rudou-armadou-olomouc-hakove-krize-20220317.html.

Menší pomníky s podobnou tématikou můžeme spatřit i v některých vesnicích. Avšak ani tyto pomníky nedosahují takového významu a nevzbuzují větší kontroverzi. Jako příklad můžeme uvést pomník osvobození Rudou armádou v Kojicích z roku 1965 [54] nebo pomník obětem fašismu v Turově, na kterém je pěticipá rudá hvězda [231]. V dalších vesnicích můžeme najít pomníky, které připomínají osvobození Československa, ale žádným přímým způsobem se neodkazují na Sovětský svaz. Takový pomník najdeme například v Bukovce, kde se nachází žulový pomník s černou pamětní deskou, která nese nápis „*Památník osvobození 9.5.1945*“ [11]. Podobně tomu je v Bílých Vchýnicích, kde stojí pískovcový pomník osvobozené vlasti [3]. Tento pomník byl slavnostně odhalen 9. května 1945.²¹⁹ Skládá se z podstavce, na kterém jsou umístěny dva velké náhrobní kameny. Před větším z nich stojí na piedestalu pískovcová socha, znázorňující mladou ženu. Žena se dívá vzhůru, má dlouhé vlnité vlasy, dlouhé šaty a na ruce přetržené okovy. Okolo hlavy ženy je vytesán nápis „*Osvobozené vlasti*“. Na druhém menším náhrobku je nápis „*Na paměť 5. května 1945 mezníku to našeho národního a státního osvobození*“. Pod tímto textem je vyryto heslo „*Horší poroba nežli smrt*“.

4.3.1 Památník osvobození v Pardubicích

V severní části náměstí republiky u vstupu do Tyršových sadů se nachází Památník osvobození. Památník má podobu monumentálního pískovcového sousoší. Na vysokém piedestalu stojí rudoarmějec, držící v pravé ruce helmu a v levé samopal PSS-Špagin. Vedle piedestalu stojí pionýr s vlajkou a salutující pionýrka. Na přední stranu piedestalu pokládá žena v tradičním kroji věnec. Na zadní straně piedestalu se nachází štít s rokem „1957“.

Vznik sochy doprovázela řada komplikací. Nejasnosti byly s datem odhalení, vybíráním peněz, ale i se samotnou podobou památníku. Pro výstavbu pomníku v Pardubicích byla sestavena „*Komise pro postavení pomníku s. Stalinovi v Pardubicích*“. Předsedou komise byl jmenován Jan Kučera.²²⁰ Památník je dílem akademického sochaře Josefa Malejovského z Holic. Slavnostní odhalení proběhlo dne 5. listopadu 1957.²²¹ Ve starších dokumentech se však uvádějí i jiné plánované termíny. Ve zprávě Krajské odborové rady v Pardubicích ze dne 1. ledna 1955 se uvádí záměr odhalit památník už v roce 1956. Zpráva zní následovně: „*Vážení soudruzi!*

²¹⁹ SOKA Pardubice, OÚ Bílé Vchýnice, SK 15, s. 75.

²²⁰ SOKA Pardubice, Památník osvobození Pardubice, 1952–1957 (NAD 631), Spisy, kart.1.

²²¹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

*Podle rozhodnutí komise pro postavení pomníku J. V. Stalinovi v Pardubicích má být tento památník naší věrnosti a lásky vybudován v příštím roce a odhalen k 39. výročí Velké říjnové socialistické revoluce.*²²²

Další možný termín je uveden ve zprávě odboru kultury rady KNV z 24. července 1956. Zde se uvádí následující: „*Na postavení památníku osvobození v Pardubicích se nedostává finančních prostředků. Ovšem práce je nutno zajistit tak, aby pomník mohl být 9.5.1957 odhalen. Proto odbor kultury rady KNV doporučuje, aby částečná úhrada výdajů na toto umělecké dílo byla dána pro jednání s účetním místního hospodářství rady KNV z fondu rozvoje a sice v částce 400.000 Kčs.*“²²³

Původní podoba památníku měla zobrazovat Josifa Stalina [107, 108]. Sochař Josef Malejovský vytvořil několik možných návrhů tohoto památníku. V průběhu roku 1956 bylo rozhodnuto, že Stalinova socha bude nahrazena sochou rudoarmějce. Na schůzi komise z 21. května 1956 byla projednána změna podoby sochy. Podle zápisu ze schůze zahajuje předseda komise Jan Kučera schůzi následovně: „*Podle rozhodnutí byra KV KSČ bude hlavní /dominující/ socha s. Stalina nahrazena sochou rudoarmějce.*“²²⁴

Na této schůzi bylo rozhodnuto i novém názvu tohoto díla. Člen komise Polák navrhoval, aby socha nesla název *Pomník osvobození*. Pan Kalvoda protestoval, protože výraz pomník označuje i náhrobky pro osoby zemřelé, a tudíž navrhuje název *Památník osvobození*, který byl komisí jednomyslně přijat.²²⁵

I tento památník doprovázela kontroverze. Po sovětské invazi v roce 1968 byl pomník protestně poškozen barvou. V roce 1995 byl tento pomník na základě rozhodnutí ministerstva kultury vyjmut ze seznamu kulturních památek, protože nevykazuje výrazné výtvarné ani umělecko-historické hodnoty.²²⁶ O odstranění nebo přesunutí památníku se v minulosti mnohokrát jednalo. Tak tomu bylo i v roce 2010, kdy se zvažovalo přemístění pomníku v rámci generální úpravy Tyršových sadů.²²⁷ Památník však zůstal zachován na svém původním místě dodnes.

²²² SOKA Pardubice, Památník osvobození Pardubice, 1952–1957 (NAD 631), Spisy, kart.1.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Historie vzniku pomníku rudoarmějce v Pardubicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2011, roč. 46, č. 7-8, s. 204-213.

²²⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

4.3.2 Přeloučský tank

Na přelomu let 1949 a 1950 vznikla v Přelouči myšlenka postavit pomník na uctění památky vojáků Rudé armády. Ke slavnostnímu odhalení tohoto pomníku došlo dne 7. května 1950 na dnešním Masarykově náměstí. Pomník byl tvořen těžkým tankem typu IS-2, umístěným na kamenném piedestalu s pamětní deskou.²²⁸ Na pamětní desce byl text: „*Rudé armádě osvoboditelce 1945*“ [176].

Přeloučský tank měl být původně symbolem osvobození českého národa, ale po roce 1968 se pro mnohé stal pravým opakem. Národní výbor v prvotní reakci na invazi slíbil, že nechá tank odstranit. Ke slíbenému odstranění v té době nedošlo. Někdo z místních obyvatel tank pomaloval bílou barvou a na podstavec napsal populární heslo: „*Lenine probud' se Brežněv se zbláznil*“. Tank byl následně přetřen znovu zelenou barvou, ale na jaře roku 1969 byl tank znovu natřen na bílo. V archivu bezpečnostních složek v Brně se ve fondu Obvodní oddělení VB Přelouč v Protokolech událostí z let 1968–1970 se objevuje tento zápis: „...*došlo k opětovnému pomalování tanku, tentokrát hákovými kříži. Tank je pomalován hnědočernou barvou, včetně pamětní desky.* Tento čin byl proveden Pavlem Rosenbergerem a Václavem Najmanem. Čin souvisel s právě se konajícím Mistrovstvím světa v ledním hokeji, kdy Českoslovenští hokejisté dvakrát porazili Sovětský svaz. Parta lidí, kteří se sešli ten večer v hospodě se rozhodli na oslavu pomalovat tank. Rosenberg napsal „2:0“ a Najman namaloval hákový kříž. Zbytkem barvy polili tank. Jiný přeloučský občan se pokusil vzít odstranění pomníku do svých rukou. Dne 25. srpna 1968 se šestapadesátiletý Václav Novotný, v podnapilém stavu, pokusil pomocí zapřažených koní stáhnout tank z podstavce.“²²⁹

Po sametové revoluci se znovu otevřela diskuze ohledně tanku. Někteří lidé si přáli jeho odstranění a někteří jeho zachování. I tentokrát se na tanku objevila znovu bílá barva. V tomto případě se jednalo nápis „*Já chci dolů*“. Na radnici bylo rozhodnuto, že tank bude odstraněn, protože vojáci Rudé armády do Přelouče s tanky nikdy nepřijeli. Rozebrán byl i podstavec a pamětní deska byla přenesena na místní hřbitov ke dvěma rudoarméjským hrobům (viz kapitola 4.2.1).²³⁰

²²⁸ PEŠTA, Matěj. Ohlédnutí za životem v Přelouči v letech 1918-2018. *Přeloučský rošt*. 2018, roč. 28, č. 6, s. 11.

²²⁹ PEŠTA, Matěj. Přeloučský tank-pomník a srpen 1968. *Přeloučský rošt*. 2018, roč. 28, č. 7-8, s. 28.

²³⁰ LATISLAV, 2017, s. 6-7.

5 Transporty smrti

V lednu 1945 projížděly územím pardubického okresu dva vlaky vypravené z koncentračního tábora v Osvětimi. Jednalo se o transporty plné politických vězňů a občanů židovského původu z mnoha zemí. Tyto transporty projížděly přes území Pardubicka po trase Radhošť – Moravany – Pardubice – Přelouč – Trnávka. Oba vlaky měly asi šedesát otevřených vagónů a převážely na 7 000 vězňů. Vězni byli nedostatečně oblečeni, trpěli hladem, žízni a vysílením. Mnoho vězňů na následky tohoto zacházení zemřelo. Další byli zastřeleni při pokusu o útěk. Těla zavražděných byla vyhazována z vlaků podél trati. Místní obyvatelé je následně pohřbívali na svých hřbitovech. Na mnoha hřbitovech na Pardubicku tak nalezneme hroby, kde bylo pohřbeno celkem 54 neznámých obětí transportů smrti.²³¹

5.1 Hroby neznámých vězňů z transportů smrti

Většina hrobů obětí transportů smrti je označena skromným náhrobkem, který nijak zvlášť nevyčnívá nad ostatními. Náhrobky jsou obvykle označeny krátkým nápisem, někdy doplněným o čísla vězňů. Tato kapitola uvádí hroby vězňů v pořadí, v jakém transporty projížděly pardubickým okresem.

V Moravanech, ležících na hranici pardubického okresu, se nachází první hrob obětí transportů smrti [84]. Zde byli na místním hřbitově pochováni čtyři vězni. Hrob je označen žulovým náhrobkem s nápisem „*Památce čtyřem neznámým hrdinům transportu smrti*“. Dále jsou na náhrobku uvedena čísla vězňů.

V Moravanech zastavil první transport v ranních hodinách dne 24. ledna 1945. Byl to nákladní vlak číslo 90 858. V ten samý den ve 14.47 projel obcí druhý vlak číslo 6 226. Z tohoto vlaku bylo za jízdy vyhozeno devět mrtvých mužů.²³²

Kronikář obce Moravany napsal o této události následující: „*Nejotrěsnějším zážitkem té doby byl pro moravanské občany osvětimský transport smrti. Tragická pouť vězňů z koncentračního tábora v Osvětimi posledními týdny války.*

Ve směru ofensivy Sovětské armády ležel také nejhrůznější koncentrační tábor Osvětim. K poslednímu apelu tu nastoupilo ještě 66.000 vězňů, které původně nacisté chtěli povraždit

²³¹ JOŽÁK, 1980, s. 100.

²³² FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 21.

v pověstných plynových komorách, ale rychlý postup sovětských vojsk jim v tom zabránil. Bylo proto rozhodnuto urychleně přepravit vězně do jiných koncentračních táborů.

Jeden z takových transportů tehdy zůstal stát ve stanici moravanské (v noci z 24. na 25. ledna 1945 dorazil do Prahy). Byl to nákladní vlak s číslem 92420²³³, byl sestaven z jednoho osobního vozu pro ozbrojený doprovod a přibližně z 50 otevřených uhelných vagónů, ve kterých bylo směstnáno asi 3 500 politických vězňů, mužů, žen i nedospělých. Velitelem transportu byl hauptsturmführer SS Otto Voll, kterému podléhalo 20 příslušníků zbraní SS.

Utrpení politických vězňů bylo nesmírné. Nedostatečně oblečení v pruhovaných oblecích, mnozí bosí a bez spodního prádla, k smrti vysílení hladem tlačili se v otevřených vagónech na sebe, aby nemrzli. Mráz tehdy dosahoval 20°C.

Tento vlak stál tehdy v Moravanech. Lidé, kteří právě se k tomu naskytli, házeli jim chleba a vše, co od jídla měli po ruce. Mnoho vězňů tyto těžké útrapy nevydrželo a zemřelo hladu, zimou, vysílením. Mnozí byli i zastřeleni. Mrtví byli pak z vlaku vyhozeni vedle trati. A tak u Uherska, Moravan a dále leželo několik neznámých obětí této hrůzy. Ve Slepoticích jsou pochováni 3, u nás v Moravanech 4. Jejich jména zůstala neznáma, jen jejich čísla z Osvětimi: A-914-1 / B 100-50 / B-105-68 / B-139-12“.²³⁴

Na hřbitově v sousedních Slepoticích jsou pohřbeny další tři oběti [192]. Na náhrobku, podobnému tomu v Moravanech, se píše: „Památce třem neznámým hrdinům transportu smrti 11241 / 19062 / 174965 / 25. ledna 1945“.

Slepoticemi procházely i pochody smrti, ale největší hrůzy spatřili místní občané 24. ledna 1945. Kronikář o zemřelých vězních píše následující: *Zemřelo jich cestou mnoho set, a jen na úseku tratě, podléhajícího obvodnímu lékaři v Dašicích, tj. Slepotic, Moravany, Kostěnice a Hostovice našlo se jich šestnáct.*

Ve zdejším katastru byly nalezeny dvě mužské osoby. Třetí při zastavení vlaku v Jiříčku z vlaku vyskočil a prchal do obce. Německý voják jej pronásledoval a na poli p. Josefa Tučka jej zastřelil, třeba že tento se vzdával. Obce, na jejímž katastru byli mrtví nalezeni, musely je pochovati na svůj účet a z nařízení bez truhly.

²³³ Kronikář pravděpodobně zapsal špatné číslo.

²³⁴ SOKA Pardubice, MNV Moravany, SK 446, s. 55.

Jsou tady na zdejší hřbitově pochováni tři z tohoto transportu smrti a leží první hrob po pravé straně postranního vchodu na hřbitov. Neměli u sebe žádných listin, jen vytetované vězeňské číslo, tak že totožnost jejich nebyla zjištěna ani dle národnosti.“²³⁵

Dál po trati, směrem na západ, leží Kostěnice, kde byli pochováni další tři vězni z tohoto transportu [59]. Na místním hřbitově se nalézá náhrobní kámen, na kterém je text *„Živým dík, mrtvým věčná paměť. Transport smrti 21.1.1945²³⁶ / A 151185 / B 9982 / B 173965“*.

V blízkých Hostovicích je na místním hřbitově pohřbeno šest vězňů [45]. Hrob se skládá z pískovcového náhrobku a velkého dřevěného kříže. Na náhrobku je vytesáno: *„Zde bylo pohřbeno dne 24. 1. 1945 6 mužů zemřelých při transportu vězňů z konc. táborů v Polsku.“* Jména vězňů jsou neznámá, a proto jsou dále uvedena pouze špatně čitelná čísla pěti vězňů. Jeden muž byl neoznačen. Dále text pokračuje takto: *„Odpočívejte v pokoji v české zemi!“*

V Pardubicích bylo z transportu smrti vyhozeno sedm vězňů, kteří byli následně pochováni na pardubickém židovském hřbitově [159]. Jejich hrob je označen pískovcovým náhrobkem s nápisem *„Zde jest pochováno sedm neznámých z transportu smrti v lednu 1945“*.

Očité svědky těchto událostí, Jan Pochobradský z Lán na Důlku, vzpomíná na transport smrti takto: *„Sám jsem viděl z továrny Telegrafie v Pardubicích, jak byl vězeň zastřelen a vypadl z vagonu, když se ohnul, aby z okraje vagonu si nabral sních.*

Vlak zastavil v Pardubicích, naši lidé jim chtěli poskytnout chléb, ale němečtí dozorcí vyhrožovali každému zastřelením.“²³⁷

Trasa transportu smrti pokračovala z Pardubic dále přes obec Lány na Důlku, kde je pohřbeno dvanáct obětí transportu smrti [65]. Hlášení velitele četnické stanice ve Svítkově zní takto: *„Hlásím, že 24. ledna 1945 o 16. hodině jel ve směru od Chocně na Prahu železniční transport vězňů. Téhož dne jel v témže směru podobný transport. Během jízdy tohoto transportu byly vyhazovány železničních vagonů mrtvol, které zůstaly ležet podél trati.*

²³⁵ SOKA Pardubice, OÚ Slepotic, SK 836, s. 82.

²³⁶ Uvedeno chybné datum. Transport projížděl obcí 24. ledna 1945.

²³⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

V našem služebním obvodu začínajícím strážním domkem 258 a končícím železničním strážním domkem 264 bylo nalezeno 12 mrtvol mužů.

Tato železniční trať vede katastrem obce Srnojedy, Lány na Důlku a Opočinek, které náležejí do obvodu farního úřadu Lány na Důlku.

Z tohoto důvodu bylo nařízeno převést mrtvoly do márnice v Lánech na Důlku.

Mrtvoly byly ohledány obvodním lékařem MUDr. Adolfem Ješkem a u všech bylo konstatováno úmrtí následkem zmrznutí.

*Mrtvoly byly pohřbeny na obecním hřbitově v Lánech na Důlku.*²³⁸

Všech 12 obětí mělo krvavou ránu na hlavě mezi očima. Podle starosty Tomáška byly rány způsobeny patrně pažbou pušky. Pohřbívání se odehrálo bez přítomnosti civilního obyvatelstva. Sbíráni mrtvých se zúčastnil farář František Herman a dr. Ježek z Pardubic, jako ohledatel mrtvol. Povož na přepravu těl obstaral F. Rohlík. Těla na vůz byla naložena hrobníkem Josefem Kvochem, železničním zaměstnancem Heřmanem, Josefem Mířejovským, Františkem Mířejovským a starostou Lán na Důlku Josefem Tomáškem.²³⁹

Autorem pomníku obětí transportu smrti je pardubický funkcionalistický architekt Karel Řepa. Ten se ve své kariéře věnoval nejen návrhu budov, ale také úpravě hřbitovů a navrhování menších komemorativních architektur, jako jsou náhrobky a památníky.²⁴⁰ Řepa spolupracoval na úpravě a rozšíření hřbitova v Lánech na Důlku.²⁴¹ Zde také navrhl dva pomníky. Prvním dílem z roku 1944 je plastika Kalvárie se třemi kříži, vyrůstajícími ze žulového piedestalu. Druhým pomníkem je hrob obětí transportu smrti z roku 1946.²⁴²

Samotný hrob se skládá ze dvou kamenných pilířů, podpírající mezi sebou kovovou desku s nápisem „*Obětem transportu smrti leden 1945*“. Tato deska je ohraničena trnovou korunou. Před hrobem se nachází malý květinový záhonek. V obou případech můžeme spatřovat křesťanské motivy a symboliku, kterou Řepa dokázal nápaditě využít.

²³⁸ FRAJDL, KMONÍČEK, 1965, s. 22.

²³⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²⁴⁰ BARTOŠ, Štěpán, PANOCH, Pavel. *Karel Řepa: pardubický architekt ve věku nejistot*. Pardubice: Helios, 2003, s. 35.

²⁴¹ Tamtéž, s. 36.

²⁴² Tamtéž, s. 39-40

Transporty dále pokračovaly svou jízdou přes Přelouč, kde oba transporty krátce zastavily. Na místním katolickém hřbitově bylo následně pohřbeno devět vězňů, kteří byli vyhozeni na obvodu stanice Přelouč. Těla mrtvých nesly známky brutálního zacházení a nesmírného vyčerpání.²⁴³

V hlášení přednosta stanice v Přelouči se píše, že již před příjezdem vlaků do Přelouče hlásili strážníci tratí, že jsou z vlaku vyhazovány mrtvoly. Svědci hlásili, že téměř u každého vozu s brzdou byly v ochozu pro brzdaře narovnány hromady mrtvých těl. Na konci vlaku měl být připojen otevřený vagón, do kterého byli mrtví házeni. Velitel prvního transportu nařídil sesbírat těla mrtvých a naházet je na poslední vagón. Podle přednosta stanice byla stráž druhého vlaku mnohem tvrdší. Civilnímu obyvatelstvu bylo pod hrozbou zastřelení zakázáno přiblížit se k vagónům. V hlášení se dále píše o incidentu, který se stal na nádraží: „*U tohoto transportu byl před přijímací budovou zastřelen vězeň před zraky čekajícího obecnstva proto, že se opovážil slézt z vozu, aby vykonal svoji potřebu. Když se zdvíhal, byl esesákem kopnut a když upadl, voják jej ranou z pušky do týla zastřelil.*“ Strážě tohoto transportu nechali mrtvoly ležet podél tratě. Po odjezdu vlaků bylo v obvodu stanice Přelouč posbíráno celkem patnáct těl, z toho šest jich první transport odvezl. Mrtví byli následně převezeny do přeloučské márnice a poté pohřbeni do společného hrobu.²⁴⁴

Zápis v kronice obce Břehů, která se nachází v blízkosti Přelouče, píše o této události následovně: „*Dne 24. ledna 1945 převáželi Němci po naší dráze ve dvou nákladních vlacích vězně z koncentračního tábora v Osvětimi. Vezli je v mrazu polonahé, hladové a žíznivé v otevřených vagoněch. Trať od polských hranic ku Praze a dále byla poseta mrtvolami ubohých vězňů z těchto transportů smrti.*“

Pisatel této pamětní knihy viděl v márnici hřbitova v Přelouči devět mrtvých vězňů.“²⁴⁵

Jedním z devíti vězňů, kteří byli pohřbeni ve společném hrobě v Přelouči, byl známý francouzský hudebník a skladatel Casimir Oberfeld, který byl v Paříži zajat a v roce 1943 poslán do Osvětimi. Oberfeld však evakuaci tábora v roce 1945 nepřežil. Až do nedávné doby byl Oberfeld pochován v Přelouči. V roce 2009 požádal Georgie Dunant o exhumaci ostatků

²⁴³ JOŽÁK, 1980, s. 100.

²⁴⁴ *Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti: výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012.* Pardubice: Státní okresní archiv Pardubice, 2014, s. 104.

²⁴⁵ Pamětní kniha obce Břehy, s. 291.

svého otce Casimira Oberfelda.²⁴⁶ V roce 2011 se povedlo ostatky identifikovat a v roce 2016 byly převezeny a uloženy na hřbitově Montmartre.²⁴⁷

Společný hrob se nachází v rohu hřbitova u bílé zdi, na které jsou z kovu vytvořené letopočty „1939-45“ [172]. Pod letopočty je umístěna černá deska s textem „*Zde je pochováno 9 vězňů různých národností z koncentračních táborů nacistického Německa, kteří zemřeli hladem a zimou při transportu smrti, projíždějícím Přeloučí 24. ledna 1945. Město Přelouč 2007.*“ Nad hrobem je postaven dřevěný trám, který je obehnáný ostnatým drátem.

Další hrob se nachází na hřbitově v obci Trnávka [221]. Na hrobě se nachází světlý žulový pomník se špatně čitelným nápisem „*Neznámý vězeň 1945*“.

Přednosta stanice Řečany nad Labem insp. František Haslauer zapsal do pamětní knihy staničního úřadu následující zprávu: „*24. ledna 1945 projíždí zde t.zv. transport smrti/č.90858/. Hrůzný pohled. Jsou to vězňové z Osvětimi-Birkenau, na rychlo převáženi dále na západ, když se již přiblížila ruská fronta – v otevřených vozech, za třeskutého mrazu, nedostatečně oblečení v trestaneckých, pruhovaných šatech, takřka nazi.*

A nesmělo se jim ani vody podati, doprovázející vojáci ihned stříleli. Zmrzlí byli prostě vyhazováni z vagonů podél trati. Jeden z nich je pochován na trnáveckém hřbitově.“²⁴⁸

Místní občané marně pátrali mezi vězni po svých židovských spoluobčanech, kteří byli odvedeni.²⁴⁹

²⁴⁶ Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti: výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012, 2014, s. 103-105.

²⁴⁷ Ministère de la Culture. Hommage d’Audrey Azoulay, ministre de la Culture et de la Communication, à Casimir Oberfeld. [online]. 2016 [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.culture.gouv.fr/presse/archives-presse/Archives-Communiqués-de-presse-2012-2018/Annee-2016/Hommage-d-Audrey-Azoulay-ministre-de-la-Culture-et-de-la-Communication-a-Casimir-Oberfeld>. Přeloženo pomocí DeepL překladače.

²⁴⁸ OÚ Řečany nad Labem, Pamětní kniha staničního úřadu Řečany nad Labem, díl I., vložka 6.

²⁴⁹ Tamtéž.

6 Oběti holokaustu

Nacistické Německo budovalo od roku 1933 síť koncentračních táborů, kde byli v otřesných podmínkách vězněni odpůrci vládnoucího režimu, Židé, homosexuálové, Romové a další nežádoucí skupiny. V říšských koncentračních táborech spadajících pod Hlavní říšský bezpečnostní úřad bylo vězněno více jak 5 620 000 lidí. V táborech nuceného pracovního nasazení bylo nasazeno dalších 8 700 000 pracovníků a miliony vojáků bylo drženo v zajateckých táborech. Odhaduje se, že v nacistických táborech zamřelo okolo 11 milionů lidí.²⁵⁰

Na území celého pardubického okresu se nachází pomníky a pamětní desky připomínající osoby, které byly v rámci nacistické perzekuce poslány do německých táborů a věznic, ze kterých se už nevrátily.

6.1 Židovské pomníky

Tato kapitola se zaměřuje na památky, připomínající židovské oběti holokaustu. Většina z těchto pomníků, památníků a pamětních desek je věnována přímo židovským obětem, ale v některých případech se jedná i o památky připomínající současně i nežidovské oběti.²⁵¹

Dne 5. a 9. prosince 1942 vyjely z Pardubic dva transporty, které odvezly 1 256 židovských občanů z Pardubic a okolí do Terezína. Byl to transport Cf, který převezl 650 osob a druhý transport odvezl z Pardubic 606 občanů. Jako shromaždiště byla vybraná budova obchodní akademie, stojící v blízkosti tehdejšího vlakového nádraží. Shromáždění lidé museli nejprve odevzdat veškerý svůj majetek, ze kterého si mohli ponechat pouze 50 kg zavazadel.²⁵²

Svědkiem odsunu židovského obyvatelstva z Pardubic se stal ředitel výrobního družstva podniku Jiskra František Černý, který jako spolumajitel firmy obdržel povolení od protektorátních úřadů, které umožnilo družstvu zaměstnat židovské dělníky na výrobu radiopřijímačů. Černý se ke svým zaměstnancům vždy choval slušně a ohleduplně. Vladimír Munk, jeden ze zaměstnanců pana Černého, vzpomíná na 9. prosinec takto: „*Vagony byly obkličeny německou policií, aby z nich nikdo nemohl vystoupit. Nástupiště bylo téměř*

²⁵⁰ KYNCL, Vojtěch. Místa utrpení a žalu: Koncentrační tábory. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, 2017, s. 51.

²⁵¹ V této práci se nijak nevěnuji fenoménu *kamenů zmizelých*, které představují zvláštní kategorii památek, a tudíž je do své práce nezahrnuji.

²⁵² *Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti: výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012, 2014, s. 91-92.*

*prázdné. Jen jedna postava nervózně přecházela sem a tam podél hlídané vlakové soupravy. Byl to František Černý, který se nějak dopátral, kdy budou pardubičtí Židé deportováni a přišel se se svými zaměstnanci a přáteli rozloučit. Byl viditelně rozrušen, když viděl, jak hrubě Němci s lidmi zacházeli, poháněli je puškami a násilím cpali do vagónů. Začal gestikulovat, mumlat pro sebe a po chvíli křičet na německé SS, kterým zřejmě nadával. Netrvalo dlouho a dva němečtí vojáci ho odvedli z nástupiště“.*²⁵³

František Černý byl po této roztržce zatčen a převezen k výslechu. Ještě toho dne ho převezli do věznice gestapa v jednom z bloků Zemské donucovací pracovny. Černý byl přemístěn do koncentračního tábora v Osvětimi, odkud v červnu roku 1943 přišlo rodině oznámení o jeho smrti. František Černý měl zemřít 18. února na bronchopneumonii.²⁵⁴

V roce 2022 byla na zdi obchodní akademie odhalena nová pamětní deska, připomínající odsunuté židovské obyvatele [154]. Na pamětní desce je vyobrazena Davidova hvězda, pod kterou se nachází text: *„Na památku 1 258 židovských obyvatel z Pardubic a okolí, kteří byli v budově obchodní akademie soustředěni před deportací do Terezína transporty Cf a Cg ve dnech 5. a 9. prosince 1942. Osvobození se dožilo pouze 92 z nich.“*

Další památku najdeme na židovském hřbitově v Pardubicích, kde se nachází památník obětem holokaustu [156]. Památník má podobu zdi, vytvořené z pískovcových kamenů. Na zdi jsou umístěny černé pamětní desky se jmény a daty narození 542 obětí. Nalevo od desek je vytesána Davidova hvězda a nápis v hebrejštině. Hebrejské nápisy přeložené do češtiny znamenají *„Pamatovat“* a *„ať jsou jejich duše spoutány poutem věčného života“*.²⁵⁵ Pod hvězdou se nachází text *„Naším umučeným“*. Z památníku vystupuje piedestal, nesoucí urnu s prsty z táborů Terezín, Osvětim a Birkenau.²⁵⁶ Urna je označena letopočty *„1939-1945“*. Na piedestalu jsou vytesány názvy koncentračních táborů: *„Sachsenhausen / Terezín / Bergen-Belsen / Rawensbrück / Dachau / Oswěčim / Buchenwald / Gross Rosen / Birkenau / Mauthausen“*.

Památník vznikl z iniciativy členů židovské náboženské obce v Pardubicích. Památník byl slavnostně odhalen 5. září 1948. Program slavnostního odhalení byl následovný: *Šivísí. –*

²⁵³ Tamtéž, s. 91-92.

²⁵⁴ PAMĚŤ NÁRODA, *Jediný se zastal Židů při jejich deportaci z Pardubic. Zaplatil za to životem.* [online]. 2021 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/jediny-se-zastal-zidu-pri-jejich-deportaci-z-pardubic-zaplatil-za-zivotem>.

²⁵⁵ Přeloženo z hebrejštiny pomocí - <https://translate.google.cz/?hl=cs&tab=TT&sl=iw&tl=cs&op=translate>.

²⁵⁶ *Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti. výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012, 2014, s. 109.*

Zpívá vrchní kantor Grünbaum a pěvecký sbor prof. Císaře. Zahájení a uvítání hostů předsedou ŽNO B. Schützem. Odhalení památníku a uložení prsti z koncentračních táborů. Projevy hostů. Proslov prof. Dr. Richarda Federa, rabína z Kolína. El móle rachamin. – Zpívá vrchní kantor Grünbaum. Modlitba. Hymna.“ Autorem návrhu je architekt Josef Freund z Pardubic a kamenickou práci zhotovil Václav Zahálka. Památník byl v letech 2003-2005 opraven a v roce 2011 na něj byly přidány chybějící roky narození.²⁵⁷ V rohu památníku jsou vyryty podpisy autorů „*Navrhl J. Freund provedl V. Zahálka*“.

Dále se na pardubickém hřbitově nachází pamětní deska, umístěná na obřadní síni [155]. Na černé desce je vyrytý nápis „*Umučeným příslušníkům těchto bývalých samostatných židovských obcí našeho kraje: z obvodu ŽNO Chotěboř 33 osob / Heřmanův Městec 247 / Litomyšl 88 / Luže 85 / Polička 34 / Věčná jim paměť*“.

Nad textem je vyobrazena Davidova hvězda a nápis v hebrejštině.

Na místě, kde dnes v Pardubicích stojí Dům služeb, stávala v letech 1880-1959 synagoga. Ta byla na konci 50. let, kvůli celkovému špatnému stavu objektu a rozvoji města, zbořena.²⁵⁸ Na Domě služeb se od roku 1992 nacházela pamětní deska, připomínající synagogu a Židy, kteří byli v roce 1942 posláni do koncentračních táborů. Tato deska byla při opravě fasády Domu služeb odstraněna a na své původní místo se už nevrátila. Dnes je uložena v obřadní síni židovského hřbitova [158].

Židovské obyvatele Holicka připomíná pomník, stojící na židovském hřbitově v Holicích [37]. Pomník byl slavnostně odhalen 9. září 2012 z iniciativy Hany Faltysové a Lenky Šindelářové a za finančního přispění holických přeživších holokaustu.²⁵⁹ Pomník byl zhotoven kamenictvím Pleskot v Heřmanově Městci. Většina z nich zahynula v koncentračních táborech. Další byli popraveni, zabití během povstání nebo spáchali sebevraždu. Nejstarší obětí byl Jindřich Popper, který byl zavražděn ve věku 83 let, zatímco nejmladší oběť, Gabi Freiová, bylo pouze jedenáct let.²⁶⁰

Pomník má podobu dvou černých žulových náhrobků, na kterých jsou uvedena jména a data narození 76 židovských obětí. Náhrobky jsou postaveny na bílé žulové desce s Davidovou

²⁵⁷ Tamtéž, s. 109.

²⁵⁸ *Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti: výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012, 2014, s. 113.*

²⁵⁹ Tamtéž, s. 120.

²⁶⁰ Odhalení památníku na židovském hřbitově v Holicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2013, roč. 48, č. 1-2, s. 31-32.

hvězdou a nápisem „*Na památku 76 Židů z Holic, Bělečka, Bytě a Vysokého Chvojna, umučených v koncentračních a vyhlazovacích táborech v Osvětimi, Terezíně, Sobiboru, Mauthausenu, Izbici a v ghettu v Lodži či jinak zemřelých během 2. světové války v letech 1939-1945.*“

Pomník, který připomíná zemřelé židovské spoluobčany, najdeme i v Sezemicích (viz kapitola 7.1). Zde je na společném pomníku obětí světových válek 11 židovských občanů. Pamětní kniha Sezemic uvádí o událostech z konce roku 1942 následující: „*Na Mikuláše – za náledí a mírného mrazu – odvezeni všichni židé z města do Pardubic, odkud – koncentrováni – byli transportem hromadně vyvezeni někam do Polska. Byli to židé z rodiny Poláčkovy (Hynek, Ottilie, Věra a Pavel), z rodiny Ostrých (Jindřich, Valerie a Egon), z rodiny Löbelovy (Jaroslav, Emilie a Pavel), kteří se do města teprve nedávno přistěhovali a s nimi dva starší manželé Pickovi.*“²⁶¹

Nikdo z výše uvedených sezemických Židů válku nepřežil. Manželé Pickovi, kteří tehdy bydleli u Hynka Poláčka, na pomníku uvedeni nejsou.²⁶² Mezi oběti patří i Anna Szkutková, která rovněž zemřela v koncentračním táboře, ale byla odvedena později než ostatní.²⁶³

Dalším pomníkem, který připomíná židovské občany, je i rosický pomník (viz kapitola 2.1). Na tomto pomníku je uvedeno pět osob židovského původu, a to Ida a Vítězslav Ganzovi, Karel Luftman, Jindřich Luftman a Rudolf Luftman.²⁶⁴

6.2 Pomníky obětí německé perzekuce

Tato kapitola se zaměřuje na vybrané památky, které připomínají osoby nežidovského vyznání, jež byly vězněny nebo popraveny v Německu nebo v některém z německých táborů. Většina těchto památek není věnována pouze obětem perzekuce, ale také obvykle připomíná další osoby, které za války zahynuli i z jiných důvodů.

Tak tomu je například na pomníku v obci Břehy (viz kapitola 3.1) jsou mezi jmény obětí světových válek uvedena jména čtyř mužů, kteří zemřeli v důsledku německého věznění.

Prvním z nich byl Josef Bahník, o kterém se v kronice píše toto: „*Narodil se v Livanicích dne 8. prosince r. 1903. Jako kovář a zámečnick byl zaměstnán v chemické továrně v Rybitvech.*

²⁶¹ SOKA Pardubice, AM Sezemice, SK 810, s. 774.

²⁶² Tamtéž, s. 818.

²⁶³ Tamtéž, s. 818.

²⁶⁴ SOKA Pardubice, MNV Rosice, SK 781, s. 237.

Pardubické gestapo ho zatklo v továrně dne 26. září 1940. Nejdříve dopraven na četnickou stanici v Přelouči, kdež vyslýchán. Poté eskortován do pracovny v Pardubicích.

K zatčení došlo pro ilegální činnost a členství v komunistické straně.

V Pardubicích vězněn, vyslýchán a mučen do jara 1941. Odtud převezen do Terezína, poté do Drážďan, kdež vězněn v samovazbě. V Drážďanech byl 22. června 1941 souzen. K jakému trestu byl odsouzen, není známo. Z Drážďan došla rodině zpráva, že Josef Bahník „zemřel náhle“ v noci z 27. na 28. červen 1941.

Kremace se konala v Drážďanech dne 9. července 1941, urna s popelem převezena do Přelouče, kdež bez účasti kněze a občanstva – jak nařízeno – uložena na Svatém poli do země.

Josef Bahník do chvíle své smrti pevně věřil, jak svědčí jeho poslední dopis rodině, že český národ těžké chvíle šťastně překoná, že zase bude lépe. Byl občanem statečným, uvědomělým, otcem pečlivým a starostlivým. ²⁶⁵

O druhé muži, který byl nacistickým aparátem vězněn, Josefu Štěpánkovi s v kronice píše toto: „V létě roku 1941 bylo občanstvo obce Břehů rozrušeno zprávou, že v koncentračním táboře Dachau nedaleko Mnichova v Bavorsku zemřel Josef Štěpánek z č. 112.

Narodil se dne 8. května 1901 v Lohenicích. Pracoval jako dělník v továrně na výbušné látky v Semtíně. Zatčen byl v továrně dne 13. března 1940 pro letáky, které v té době byly v našem kraji svrženy anglickými letci. Téhož dne vykonalo gestapo prohlídku jeho bytu v Břehách č. 112.

Josef Štěpánek byl vězněn ve věznici okresního soudu v Pardubicích až do května 1940, kdy převezen do Prahy a uvězněn na Pankráci.

Dne 15. října 1940 v 7 hodin večer eskortován do koncentračního tábora v Dachau, kdež veden pod číslem 20.597. Zde dne 30. července 1941 zemřel. Dle sdělení jeho spoluvězně byla prý příčinou jeho smrti otrava krve po amputaci nohy.

Urna s popelem došla rodině asi za měsíc a byla uložena bez účasti kněze a občanstva je za přítomnosti nejbližších příbuzných na přeloučském hřbitově do země.

²⁶⁵ Pamětní kniha obce Břehy, s. 292-293.

Josef Štěpánek byl z pověření prezidenta republiky vyznamenán k 28. říjnu 1945 československým válečným křížem 1939 „In memoriam“ („Svobodné slovo“ z 28./10. 1945.).²⁶⁶

Dalším vězněným občanem byl Ladislav Diviš, kterému je v kronice věnován následující zápis: „Ladislav Diviš z čísla 111. narodil se dne 26. února 1909 ve Břehách. Byl vyučen řezníkem. Jako řeznický tovaryš pracoval posledně v Libčanech u Hradce Králové. Odtud byl úřadem práce „zasazen“ dne 2. září 1942 do továrny na letadla v Berlíně.

Když v poslední již fázi války nastávala bitva o Berlín a tento byl téměř nepřetržitě ve dne i v noci bombardován, nasazení zaměstnanci zbrojařských továren se rozprchli. Mezi těmi, kteří dne 17. února 1945 zachraňovali útekem z města své životy, byl i Ladislav Diviš. Se čtyřmi jinými Čechy dostihl Lipska, kde však byl německou policií zadržen a uvězněn.

Brzy na to oznámeno jeho manželce úředně, že Ladislav Diviš zemřel v Lipsku dne 22. března 1945 „nervovou chorobou“.

Jeho přítel, který s ním v Německu pracoval a který se šťastně navrátil do vlasti, napsal manželce zemřelého: „Jsem přesvědčen, že Lád'a nezemřel přirozenou smrtí. Byl silný, zdravý, nervů ocelových. Byl Němci zavražděn. Byl mým nejlepším přítelem pomáhajícím druhým. Tak dobrého a starostlivého člověka, jako byl Ladislav Diviš, jsem nepoznal za celé tři roky v říši“.²⁶⁷

Posledním občanem, který zemřel v německém věznění byl Karel Knop, jehož úmrtí je v kronice zaznamenáno takto: „Karel Knop z čísla 175, narodil se dne 11. srpna 1908 v Lomnici nad Popelkou. Byl pekařem. Zatčen byl v Přelouči dne 22. listopadu 1943 pro ilegální činnost.

Do ledna 1944 vězněn, vyslýchán a týrán v pracovně v Pardubicích. Odtud převezen do Terezína, potom do Norimberka a posléze do Ambergu.

Dne 1. září 1944 odsouzen k trestu smrti. Popraven Mnichově dne 20 prosince 1944. Jím ztratila obec dobrého občana, národ statečného hrdinu.²⁶⁸

²⁶⁶ Tamtéž, s. 293-294.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 294-295.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 295-296.

Na pomníku je dále uveden František Hrobař, který zemřel v květnu 1945 (viz kapitola 3.1) a Bohumil Bažant, jenž byl poslán na zákopové práce v Dolních Rakousích, kde těžce onemocněl a následně při převozu do nemocnice dne 26. ledna 1945 zemřel.²⁶⁹

Menší památku na umučené najdeme v Dašicích u bývalých kasáren vedle prvoválečného pomníku z roku 1926, kde se nachází žulový pomníček, na kterém je černá deska s nápisem „*Na paměť mučedníků nacistické tyranie / Antonín Štencl umučen v Golnově 21. X. 1942 / Ladislav Fajl popraven v Drážďanech 17. X. 1944 / KSČ Dašice*“ [18]. Tomuto pomníku se věnuje článek ze 17. května 1946 v časopise Rudá ZÁŘ (viz. kapitola 7.5).

Na dašické hasičské zbrojnici se nachází další černá pamětní deska, připomínající Josefa Kaňka [21]. Na desce se nachází text: „*Bratru Josefu Kaňkovi veliteli II obvodu O.H.J 17. / vězněného pro hasičskou myšlenkou / umučen 16. 3. 1945. v koncentrač. táboře v Terezíně. / věnuje O.H.J. 17/II. a hasičský sbor Dašice*“.

Další pomník, který uvádí oběti nacistické perzekuce se nachází v prostorech bývalé Telegrafie v Pardubicích [144]. Jedná se o pomník z neopracované žuly, na kterém je umístěna černá deska s vyrytým nápisem „*Obětem války / 1939-1945/ Telegrafie*“. Autorem desky je firma Prokeš z Holic. Pod tímto textem je uvedeno devět zaměstnanců Telegrafie, kteří zahynuli za války.

Pomník připomíná několik jmen, která jsou spojena se stávkou, jež se konala dne 19. září 1941. Stávky se tehdy účastnilo více jak 1 600 zaměstnanců. Zaměstnanci žádali lepší sociální podmínky. V reakci na stávku bylo gestapem zatčeno a posláno před soud 16 dělníků.²⁷⁰ Jednou z obětí byl František Barták, který byl odsouzen za poslouhání zahraničního rozhlasu a nabádání ke stávce. Barták byl ubit 4. července 1942 v pracovním táboře Griebo. Další obětí byl Stanislav Novák, který zemřel na tuberkulózu a dalším, kdo zemřel na útrapy vězení byl mechanik Šlégl, kterého však pomník neuvádí.²⁷¹ Na pomníku je také uvedeno jméno Josefa Kříže, který ukončil svůj život při výslechu na pardubickém gestapu.²⁷²

Dne 10. května 1947 byl odhalen pomník pouze s devíti jmény. Počet souzených nesouhlasí s počtem jmen uvedených na pomníku. Některá jména na pomníku nepatří členům stávkového

²⁶⁹ Tamtéž, s. 297.

²⁷⁰ JOŽÁK, 1980, s. 96.

²⁷¹ ČESKÝ ROZHLAS. *Stávka v Telegrafii měla své oběti*. [online]. 2021 [cit. 2024-04-25]. Dostupné z: <https://pardubice.rozhlas.cz/telegrafia-matka-tesly-8578501/2>.

²⁷² JOŽÁK, 1980, s. 96.

výboru. Pomník byl v minulosti značně poškozen, ale v nedávné době byl pomník opraven a navrácen na své místo.²⁷³

Památku Josefa Kříže připomíná černá pamětní deska v budově bývalého ředitelství pošt a telegrafů v Pardubicích [128]. Při výslechu gestapem zde vyskočil z okna a spáchal sebevraždu. Na desce je vyrytý nápis „*Po výslechu gestapem byl vyhozen z okna dne 22. září 1941 Josef Kříž elektromechanik telegrafie*“.

Další pomník obětem perzekuce najdeme u vstupní brány pardubické věznice [132]. V tomto prostoru se původně nacházela Zemská donucovací pracovna.²⁷⁴ Pomník připomíná tři dozorce z pracovny, kteří zahynuli v koncentračních táborech. Pomník se skládá z žulového podstavce a žulového náhrobku s černou pamětní deskou. Na pomníku je umístěna bronzová trnová koruna a letopočty „1939 1945“. Na desce je nápis „*Za vlast a čest zaměst. Sboru položili život: Frant. Vojtěch umučen v Ravensbrücku v roce 1941 ve stáří 51 let / Jan Štencl umučen v Dachau v roce 1942 ve stáří 49 let / Frant. Froš zastřelen v roce 1943 ve stáří 46 let.*“

V Jedousově se nachází dva válečné pomníky [51]. První z nich je věnovaný devíti padlým v první světové válce a ten druhý je věnován Čestmíru Strouhalovi, který zemřel v roce 1945 v Terezíně. V pamětní knize dobrovolného sboru hasičského v Jedousově je o této události uvedeno následující: „*V terezínské pevnosti byl 2. května 1945 umučen Čestmír Strouhal, syn Strouhala Frant. Zemřel za osvobození vlasti společně s jinými spoluvězni. Budiž jim země lehká, kterou milovaly.*“²⁷⁵

V souvislosti s úmrtím Čestmíra Strouhala byl do pamětní knihy vložen vystřižený novinový článek s názvem „*Druhý květen v Terezíně*“. Článek se věnuje popravě 51 vězňů z cely č. 44, většinou mladých členů levicových odbojových skupin, jako byla organizace Předvoj. Autor článku popisuje naděje a následné zklamání terezínských vězňů, kteří v posledních dnech války očekávali brzké propuštění a svobodu. Právě do cely č. 44 byl 10. dubna umístěn i Čestmír Strouhal.²⁷⁶ Text zní následovně: „*Všichni čekají, až začne chodit vrchní terezínský katan Roicko s papírem v ruce a bude zase vybírat těch několik šťastných, kteří dnes opustí*

²⁷³ ČESKÝ ROZHLAS. *Stávka v Telegrafii měla své oběti*. [online]. 2021 [cit. 2024-04-25]. Dostupné z: <https://pardubice.rozhlas.cz/telegrafia-matka-tesly-8578501/2>.

²⁷⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²⁷⁵ Pamětní kniha dobrovolného sboru hasičského Jedousově, s. 60. [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: <https://jedousov.nase-kronika.cz/book/002>.

²⁷⁶ KOŽENÝ, Jiří. *Čestmír Strouhal*. [online]. 2020 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jedousov.cz/cestmir-strouhal/ms-1403>.

brány pevnosti. Konečně v dopoledních hodinách přichází, vězni už v něm nevidí svého katana, který chladnokrevně strílel ranou do týla, ale zří v něm přicházet vysvobození. Jména vězňů jsou čtena ve dveřích cel, dál se katané neodváží, bojí se, zbabělci, tyfového bacilu.

Konečně je vyvedeno z cely č. 44 prvních 8 vězňů. Ale co to? Jsou na půl oblečení, je mezi nimi jeden těžce nemocný, kterého vedou dva kamarádi, někteří jsou bosí. Všichni už víme, kam jsou vyváděni! Tváře vězňů, beztak bezkrevné, jsou teď jako žlutá křídla. Jsou vybírání a odváděni další po osmi a jsou mezi nimi i takoví ubožáci, kteří nemohou jít a jsou nesení.

V zápětí se ozývají s popraviště výstřely a my, kteří jsme zbyli, tiskneme mlčky rty, někteří se v duchu modlí.

*Všechna radost včerejšího dne se rozplynula a zbyl v duši jen obrázek nešťastníků odváděných na smrt. Katané je srazili několik kroků před cílem, aby zaplnili maličkou část obrovské jámy, která byla připravena pro všechny politické vězně terezínské pevnosti.*²⁷⁷

Oba pomníky stojí před vchodem do kaple ve středu obce. Pomník Čestmíra Strouhala se skládá z neopracovaného žulového kamene umístěný v květinovém záhonku. Na kameni jsou vyobrazeny zlaté listy lípy. Zlatým písmem je na náhrobku napsáno „Čestmír Strouhal *12. září 1924, zemřel, umučen 2. května 1945, v Terezíně – Malé pevnosti. Tvoje umučení nás zavazuje a národ nezapomíná“.

Dvě oběti německého věznění jsou připomínány v obci Kasaličky [53]. Od roku 2006 se zde nachází malý žulový pomník připomínající Josefa Hajna a Josefa Voženílka.²⁷⁸

Jejich osudy jsou spojeny s paravýsadkem SILVER B, který byl vysazen spolu s desantem ANTHROPOID a SILVER A v noci z 28. na 29. prosince 1941 na území Protektorátu. Desant SILVER B měl za úkol navázat spojení s domácím odbojem a předat mu vysílačku. Členy tohoto výsadku byli rt. Jan Zemek a čet. Vladimír Škácha.²⁷⁹ SILVER B měl původně přistát u Vortové, ale chybou navigace skončili parašutisté na okraji obce Kasaličky u Přelouče. Zde jim místní sedlák František Chvojka pomohl ukrýt vysílačku a padáky. Parašutisté si po pár týdnech vysílačku u Chvojky vyzvedli a Kasaličky opustili.²⁸⁰

²⁷⁷ Pamětní kniha dobrovolného sboru hasičského Jedousově, s. 67.

²⁷⁸ BŘEČKA, Jan. *Informační tabule – SILVER B*, Kasaličky, 2021.

²⁷⁹ JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A. Dokumenty (Naše vojsko)*. Praha: Naše vojsko, 1992, s. 16.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 24.

V únoru 1945 přijeli do obce členové pardubického gestapa, kteří v obci začali se zatýkáním. Mezi zatčenými byl i sedlák František Chvojka, Josef Hajn a Josef Voženílek. Záznam z pamětní knihy obce Kasaličky uvádí o této události následující: „V měsíci únoru 1945 přijela pátrací komise z Pardubic od gestapa to bylo německé velitelství k Chvojkovi do čísla 23 do jeho domku a při prohlídce domovní našli šňůry od padáku a proto že to ty lotři dobře znaly hned vynutily na Chvojkovi že za chvíly jim z půdy shodil balík a v něm byl oblek a padák parašutistů a teď začalo zle.

Chvojkovi hned svázaly těma šňůrama ruce odvedli ho k starostovi kterým byl t.č. Robovský frant. Rolník v čísle 5. Hned ty lotři řekli že nechají vesničku postřílet a občani zničit proto že jsme zde podporovaly cizinecké vyzvědače a lidi kteří pracovaly na zničení německa a toho byly schopny. Hned oba Chvojkove odvezly do Pardubic na gestapo a teď čekaly jsme brzoli přijedou pro nás ostatní. Druhý den když jsme se vracely z pohřbu Josefa Bažanta z čísla 7 který byl raněn mrtvicí a hned zemřel jeli nám naproti ženský s pláčem že máme si pospíšit neb na nás čekají ty lotři z Pardubic co bylo to pro nás za překvapení to se nedá vypsát. To stalo se takto: Když byli Chvojkové vyslýcháni jistě za trestu ran a aby jmenovaly kdo ještě o tom ví jmenoval Chvojka mladší Hajna Jos. 42letého z čísla 27 Pavelku Čěnka asi 48letého z čísla 18 a Voženilka Josefa a 53letého z obecního domku čís. 30 a tak hned jak jsme přišly bez veškerého vyptávání byly sebrány a do Pardubic gestapáky v jejich autu odvezeni. Tam po čtrnácti denním týrání aby se přiznaly že to věděly byli odvezeni do koncentračního tábora do Terezína, odkud se Hajn Jos. a Voženílek Jos. již mezi nás nevrátily. Zemřely po velkém nelidském utrpení těsně před převratem v květnu.“²⁸¹

Oba Chvojkové se vrátili v pořádku do obce, ale v kronice můžeme spatřit jisté výčitky na jejich účet, protože se údajně stavěli do role hrdinů a nepřijmuli vinu za zemřelé.²⁸² Z kroniky nelze vyčíst, jak tomu ve skutečnosti bylo s návratem Chvojků, můžeme pouze citovat úryvek: „Nejlepší ze všeho bylo že oba Chvojkové se v pořádku vrátily a stavěly se hrdiny že oni byly u partyzánů a ještě dosud dělají jako by se nic nestalo. Dvakrát byl mladší Chvojka zajištěn a po krátkém čase propuštěn neb mu pomáhal jistý partyzán který skutečně tady spadl a starší Chvojka mu pomohl. Snad se dočkáme že bude přece spravedlnosti učiněno za dost

²⁸¹ SOKA Pardubice, OÚ Kasaličky, SK 304, s. 13-14.

²⁸² Tamtéž, s. 14.

a on potrestán že dal uhasit nevinné životy dvou dobrých lidí a sousedů kteří zde zanechaly ženy a děti a při zatýkání ani rozloučit se se svými drahými nemohly.“²⁸³

Pomník byl umístěn ve středu obce u staré sochy svatého kříže. Jedná se o malý žulový pomníček s textem: „*Utrpením k svobodě / Terezín 1945 / Josef Hajn † 42 let / Josef Voženílek † 53 let / Čest jejich památce*“.

Další válečný pomník se nachází v obci Kojice, kde byl po první světové válce zbudován mohutný pískovcový pomník obětem první světové války [55]. Po druhé světové válce bylo na pomník přidáno jméno Josefa Soukupa, zavražděného během druhé světové války.

Pomník se skládá z pískovcové sochy lva, sedící na piedestalu. Na bočních stranách podstavce se nachází jména padlých v první světové válce. Na přední straně je vyrytý nápis „*Obětem světové války / 1914 1918 / 1939 1945 / Josef Soukup*“. Uprostřed desky jsou vyobrazeny dva lipové listy.

V kojické kronice se o Soukupovi zmiňuje následující záznam: „*Josef Soukup z č. 36. byl zatčen v Praze za protistátní smýšlení a letákovou činnost. Byl vězněn v koncentračním táboře ve Flossenburku kde byl také utýrán.*“²⁸⁴

Na pomníku v Mněticích (viz kapitola 3.1) je mezi jmény padlých i Zdeněk Hrdlička, který byl v roce 1942 umučen v Mauthausenu. Hrdličkovy bylo v době úmrtí 32 let.

V Lázních Bohdaneč najdeme pamětní desku a hrob místního lékaře Rudolfa Průchy, který zemřel v koncentračním táboře v Ambergu v roce 1945. Rudolf Průcha se během okupace zapojil do ilegální činnosti, o které se v obecní kronice píše následovně: „*Členové Sokola Jan Hromádko, dr. Rud. Průcha a plukovník Tiller, byli zapojeni do ilegální skupiny generála Bílého v Praze. Hromádko rozšiřoval ileg. časopis Boj a nosil ho i na četnickou stanici, kde byl velitel Václav Můr. Když 31. srpna 1941 byl vrchní Můr jako legionář dán do pense, nastoupil Jan Dřínek, který přišel z Čes. Budějovic. Vrchní Dřínek byl spojka il. Skupiny majora JUDr. Bohdana Ševčíka. Když byl zatčen pošt mistr Hromádko, sešli se na četnické stanici vrchní Dřínek, Dr. Průcha, plukovník Tiller a býv. Četník Emanuel Pscheidt a ujednali některé věci schovat a něco raději zničit. Jejich činnost pokračovala.*“²⁸⁵

²⁸³ Tamtéž, s. 14.

²⁸⁴ SOKA Pardubice, AO Kojice, SK 318, s. 125.

²⁸⁵ SOKA Pardubice, AM Bohdaneč, SK 370, s. 290.

K zatčení Rudolfa Průchy došlo dne 7. března 1942. O jeho smrti je v kronice krátký zápis: „*Tento den, daleko v Německu zemřel vzácný muž, MUDr. Rudolf Průcha a byl pochován v Ambergu.*“²⁸⁶

Černá pamětní deska s pozlaceným nápisem „*Zde žil a pracoval MUDr. Rudolf Průcha položil život za vlast v Amberku 11. V. 1945.*“ se nachází na Masarykově náměstí [66]. Na místním hřbitově se nachází Průchův hrob, označený dřevěným křížem [67]. Rudolfa Průchu připomíná i pamětní deska v budově bývalé nemocniční pojišťovny v Pardubicích (viz kapitola 7.3).

Na Masarykově náměstí byla v minulosti umístěna i pamětní deska poštmistra Jana Hromádky. Tato deska se na uvedeném místě již nenachází.²⁸⁷ Jan Hromádka zemřel v Drážďanech, kde byl 15. října 1943 popraven pro velezradu.²⁸⁸

Na návsi v Moravanech se nachází pomník, připomínající oběti obou světových válek [75]. Mezi oběťmi jsou i tři osoby, které zemřely v německém zajetí. Prvním z nich byl Jiří Klička, narozený 30. ledna 1913. Klička byl 6. listopadu 1942 popraven ve Vratislavi. Druhou obětí byl 46letý František Bažant, který zemřel 26. června 1943 v Terezíně. Posledním umučeným byl redaktor František Zlesák, který zahynul 23. dubna 1945 ve Flossenbürgu.²⁸⁹

Pomník má podobu žulového čtyřstranného sloupu s plamenem na vrcholu. Po stranách soklu se nachází čtyři bílé mramorové reliéfy, vyjadřující loučení, umírajícího vojáka, marné čekání a návrat. Na bočních stranách sloupu jsou vytesána jména obětí první světové války. Na přední straně je vyrytý nápis „*K uctění památky spoluobčanů padlých ve světové válce*“ a „*na oslavu našeho osvobození věnuje občanstvo*“. Na zadní straně je „*Vy jste padli abychom my mohli svobodně žít*“. Nad textem se nachází znaky českých zemí a Slovenska a pod textem jsou vyryté letopočty „*19 26/VII 14–19 28/X 18*“. Jména pěti obětí druhé světové války jsou vyryta na přední části soklu.

O zbudování moravanského pomníku bylo rozhodnuto 28. května 1922 na schůzi zástupců všech politických stran. Pomník je dílem sochaře V. Semeráda z Olomouce. Plot kolem

²⁸⁶ Tamtéž, s. 359.

²⁸⁷ ŠTASTNÝ, Ivo. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. Vets.cz [online]. 2006 [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/3390-lazne-bohdanec/?vp-page=2&do=vp-showPage>.

²⁸⁸ SOKA Pardubice, AM Bohdaneč, SK 370, s. 312.

²⁸⁹ SOKA Pardubice, MNV Moravany, SK 446, s. 54.

pomníku zhotovil zámečník Emil Michálek. Penězi na pomník přispěli jednotlivci, spolky i korporace. Odhalení pomníku proběhlo 27. srpna 1922.²⁹⁰

Také pomník v Opatovicích nad Labem (viz kapitola 3.1) připomíná několik obyvatel, kteří byli z různých důvodů odvedeni do Německa, kde byli vězněni a následně i zemřeli. Jedná se o Josefa Žáka, Jana Volka a Františka Vacka. V záznamu v pamětní knize se o zatčeních píše následující: „Dne 18/6 1941 zatčen pro sabotáž Josef Žák narozen 2/6 1896 a popraven v Berlíně 12/7 1943.

Jan Volek, naroz. 7/6 1894 zatčen 15/3 1941, popraven 12/7 1943 v Berlíně zároveň s J. Žákem, kteří byli oba pro stejnou věc zatčeni.

Dne 18/3 1942 byl zatčen František Vacek, poněvadž gestapo při prohlídkách domů našlo u něho zbraň (nepoužitelnou). Zemřel 21/9 1943 na pracovišti tábora v Georgeu-Bayreuth.“²⁹¹

V Ostřešanech u Pardubice se v parku uprostřed obce nachází velký pomník připomínající oběti obou světových válek [95]. Pomník byl odhalen roku 1934 a autorem návrhu je architekt Karel Řepa²⁹² a sochař Miloslav Baše.²⁹³ Na soklu je dále podepsán kameník Václav Marek.²⁹⁴

Pomník je tvořen krychlovým soklem, na jehož stranách jsou bronzovými písmeny sepsána jména a domovní čísla padlých ve světových válkách. Na podstavci je socha, klečícího raněného vojáka s puškou.

Na pomníku je uvedeno šest obětí okupace. Z nichž pět zahynulo v německém věznění, a to Josef Bláha, Jan Doležal, František Pilný, Bohuslav Roček a Bohumil Slezák. První z nich, Josef Bláha, byl zatčen v roce 1940 a zemřel o dva roky později v Dachau. Jan Doležal byl pro ilegální činnost v KSČ v březnu 1943 zatčen a vězněn v Terezíně a v Mnichově byl na Vánoce roku 1944 popraven. Pro účast v KSČ byl v Berlíně popraven i Bohumil Slezák.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 47-49.

²⁹¹ SOKA Pardubice, OÚ Opatovice, SK 491, s. 210.

²⁹² BARTOŠ, PANOCH, 2003, s. 135.

²⁹³ MERTELÍK, Pavel, PANOCH, Pavel. *Smrti ke svobodě: východem Čech za pomníky světové války a architekturou I. republiky*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018, s. 111.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 111.

František Pilný byl umučen v koncentračním táboře Oberansberg, kam byl zavřen pro sabotáž v Explosii. Za protifašistickou činnost byl v Berlíně popraven i Bohuslav Roček.²⁹⁵

Ve stupních prostorách pardubického pivovaru se v minulosti nacházela pamětní deska, připomínající poručíka Pulpána, který byl v Berlíně 12. srpna 1942 popraven pro ilegální činnost v odbojové organizaci Obrana národa. Deska byla odstraněna.²⁹⁶

V podniku bývalé pekárny KaPo v Pardubicích je umístěna pamětní deska (viz kapitola 2.1) připomínající zakladatele firmy, kteří byli v roce 1943 umučeni v koncentračním táboře v Osvětimi.

Podobná deska se nachází v Doubravicích [185]. Ta připomíná zaměstnance firmy Explosia Jaroslava Dvořáka, popraveného na Zámečku a Felixe Manna, který byl 17. dubna 1942 popraven v Berlíně.

V budově pošty v Pardubicích na třídě Míru se nachází mramorová pamětní deska, která připomíná pět osob, které pro odbojovou činnost zahynuly v německém věznění [140]. Jedná se o Tomáše Bílka, Martu Exnarovou, Jaroslava Hauslera, Františka Kloučka a Josefa Vodsedálka.²⁹⁷

Další deska se nachází na domě v Polské ulici v Pardubicích [138]. Na černé desce je text *„Zde žily a odtud navždy odešly aby statečně obětovaly život na oltář vlasti. MUDr. Vilma Ducháčková, která dotrpěla dne 19. února 1944 v Braunsdorfu. Učitelka Růžena Vojtěchová, popravená v červnu 1943 v Drážďanech. Zakladatelky a Předsedkyně rady žen v Pardubicích.*

Podobnou pamětní desku najdeme v Rosicích nad Labem na stěně hostince U Skálů [181]. Jedná se o černou desku s textem *„Okresní hasičská jednota v Pardubicích č. 17. věnuje tuto desku svému bývalému veliteli bratru Josefu Skálovi, který byl umučen pro hasičskou myšlenku 13.V.1945 v Terezíně. Kéž tito mrtví vzkřísí všechny živé! Josef Skála podlehl onemocnění tyfu.²⁹⁸ Tryzna za Josefa Skálu se konala 20. září 1945.²⁹⁹*

²⁹⁵ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. Evidence válečných hrobů. [online]. 2009 [cit. 2024-04-14]. Dostupné

z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6982>.

²⁹⁶ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

²⁹⁷ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. Evidence válečných hrobů. [online]. 2009 [cit. 2024-05-08]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-39243>.

²⁹⁸ SOKA Pardubice, MNV Rosice, SK 781, s. 237.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 229.

Jméno Josefa Skály je uvedeno i na velkém rosickém pomníku (viz kapitola 2.1) obětí světových válek. Mezi obětmi je uveden i František Kolín, který byl umučen v koncentračním táboře, protože poslouchal cizí rozhlas.³⁰⁰

Dalších devět obětí perzekuce je uvedeno na pomníku v parčíku ve Svítkově (viz kapitola 2.1). Zatýkání a perzekuce započaly ve Svítkově už na konci roku 1939. Svítkovský kronikář Zdeněk Utíkal ve vzpomínkách na okupaci píše o umučených občanech následující: *„První zatýkání bylo učiněno již 5. prosince 1939 za velezradu pana Josefa Housky, po všech útrapách zemřel dne 31. května 1945 v Praze-Krči... Dalším zatčeným byl dne 12. března 1940 pan František Pilarš za rozdávání letáků, nevrátil se z věznice, zemřel dne 10. listopadu 1942... Dále to byl pan Jaroslav Tureček, který byl zatčen dne 15. listopadu 1941 za politiku, člena komunistického ilegálního hnutí, nevrátil se, zemřel dne 12. března 1942... V měsíci březnu byl zatčen pan František Pliml, za sabotáž na prachárně, zemřel již v měsíci listopadu, vše proběhlo v roce 1942... Dále následoval Em. Lederer, který byl zatčen dne 19. dubna 1942 za smíšené manželství, zemřel v koncentračním táboře v Mauthausenu... Na Pardubickém Zámečku byl zastřelen dne 3. června 1942 pan Luděk Matura³⁰¹, narozený dne 9. srpna 1920, za napomáhání skupině Silver... Za napomáhání, za ilegální činnost a za montování součástí pro krátké vlny v přijímačích, byl zatčen v roce 1943 pan Antonín Tůma, zemřel dne 20. dubna 1945... Všichni tito občané byli internováni do různých koncentračních táborů a to: Na Pankráci, Drážďany, Berlín, Waldheim, Buchenvald, Pardubice, Terezín, Budišín, Svatoňovice, Bayruth, Gribo, Osvětim.“³⁰²*

Další pardubická pamětní deska se nachází v prostorách Střední průmyslové školy elektrotechnické [124]. Tato deska připomíná dva studenty, kteří byli pro ilegální činnost popraveni.³⁰³ Na desce je pozlacený text *„Na paměť skupiny českých studentů 7.B pardubické reálky, vězněných za nacistické okupace. Z nich byli popraveni: Jaroslav Pácl, narozen 14.1.1924 popraven v Brandenburku 20. 11. 1944 / Miloslav Potůček, nar. 24.2.1925 popraven v Drážďanech 11.1.1945 / Zemřeli za svobodu – nezapomeneme!“*

V 1. patře budovy pardubického magistrátu nalezneme pomník, připomínající 60 zaměstnanců ředitelství pošt a telegrafů, kteří zemřeli za nacistické okupace [130]. Mnoho z nich zemřelo

³⁰⁰ Tamtéž, s. 237.

³⁰¹ Luděk Matura byl ve skutečnosti popraven 2. července 1942. KYNCL, 2023, s. 247.

³⁰² UTÍKAL, 2000, s. 4.

³⁰³ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

v německém zajetí. Před budovou magistrátu je umístěna informační tabule, uvádějící autory pomníku F. Mašitu a G. Kyncla. Slavnostní odhalení pomníku se odehrálo 26. října 1946.³⁰⁴

Samotný pomník má podobu velké kamenné desky, na které jsou v horní části letopočty „1939 1945“. Jména 60 zaměstnanců jsou rozdělena do tří sloupců po dvaceti jménech. Před pomníkem je umístěna černá urna.

Umučení občané jsou v Přelouči připomínáni pomníkem, nacházejícím se v parku u městského kina [170]. Pomník se skládá ze tří samostatných pískovcových částí, přičemž prostřední blok je největší a dvě boční desky nesou jména 25 a 26 obětí a jejich stáří. Na hlavní části pomníku, která připomíná kamennou zeď, jsou umístěny letopočty „1938-1945“ a nápis „*Občanům našeho města obětím fašismu a rasismu / Čest jejich památce*“. Před pomníkem je položený základní kámen s pozlacenou tabulkou s textem „*Základní kámen k památníku I. a II. odboje slavnostně uloženy *9. května 1947* / Kámen pochází z lomu Němci vyhlazené obce Ležáky / Znovu uložen 7. května 2004*“.

První pokus o realizaci tohoto pomníku proběhl v roce 1947. Národní výbor chtěl umístit pomník do prostoru mezi sokolovnou a kinem. Po prvotních sporech, věnoval statkář Linhart svůj pozemek městu zcela zdarma, aby zde mohl být postaven nový pomník. Pozemek byl na jaře upraven a dne 9. května 1947 byl slavnostně položen základní kámen z lomu v Ležákách. Komitét se tehdy nedokázal dohodnout na podobě pomníku a události po únoru 1948 situaci ještě ztížily. Objevila se varianta, že by se připevnila pamětní desky na podstavec nového přeloučského tanku (viz kapitola 4.3.2). Záměr na zbudování pomníku zanikl v roce 1959, kdy se peníze z fondu daly na oslavy 700 let města Přelouče. Základní kámen byl dokonce přesunut na okraj parku. Pomník byl zbudován až v roce 1990 podle návrhu akademické sochařky Dagmar Štěpánkové – Černé. Po roce 2000 přibýly k pomníku dvě desky se jmény obětí a původní základní kámen se vrátil před pomník. Slavnostní odhalení pomníku se uskutečnilo dne 7. května 2004.³⁰⁵

Velké množství občanů Přelouče bylo během okupace zatčeno nebo popraveno. Lidé byli v této době zatýkáni z mnohých příčin.

³⁰⁴ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. Evidence válečných hrobů. [online]. 2009 [cit. 2024-04-16]. Dostupné

z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-37298>.

³⁰⁵ PEŠTA, Matěj. Deset let od odhalení památníku obětím fašismu a rasismu v Přelouči. *Přeloučský rošt*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 6.

Jednou z nich byla politická angažovanost v komunistické straně. Na začátku války měla komunistická strana v Přelouči 11 členů. Čtyři z nich byli zatčeni a tři z nich se z německého věznění už nevrátili. Byli to Josef Kučera, František Munk a Josef Perner.³⁰⁶

Dalším důvodem bylo poslouchání zahraničního rozhlasu, čemuž se věnuje následující pasáž z přeloučské kroniky: „Zahraniční rozhlas z Londýna a Moskvy byl pilně mnoha občany poslouchán přes to, že gestapáci dali z radiových přístrojů odstranit krátké vlny. Zdejší hodinář František Frýba vyráběl a prodával tajně t.z. „čerčilky“ (od Churchila), jako náhradu pro poslouchání na krátkých vlnách, ale byl vyzrazen a popraven v Bregi (Břehy, Briezi) se svým pomocníkem Oldřichem Libenským (nar. 24.11.1912 v Praze) dne 11. srpna 1944.“³⁰⁷

Důvodem k zatčení mohlo být i vysílání do zahraničí, jak tomu bylo i u Jindřicha Fröda: „Rovněž pro poslouchání zahraničního rozhlasu a vysílání zpráv do zahraničí popraven byl Jindřich Fröde, narozený 24. prosince 1900 v Žamberku, zaměstnaný v Radiotechně v Přelouči jako radiomechanik. Měl vlastní vysílačku. Byl vyslýchán v Pardubicích, v Praze, v Terezíně a popraven Mauthausenu dne 13. února 1942. Přes nelidské týrání a mučení nikoho neprozradil. Spojku se zahraničím měl přes Kolín. Vysílačku převážel s místa na místo v tehdejším protektorátu. Pravděpodobně některý chycený člen spojky v Kolíně jej prozradil, ač není vyloučeno, že to mohl být někdo v Přelouči. Pozůstalá manželka ani dcera nebyly do tohoto případu zasvěceny, s ničím se jim otec nesvěřoval. Zároveň byl s ním zatčen soused Vaněk, ale byl po roce věznění propuštěn. Vysílačka nebyla nalezena.“³⁰⁸

Další obětí byl Rudolf Sobotka, který zemřel v německé káznici, kde byl vězněn pro odbojovou činnost.³⁰⁹ Pro přechovávání zbraní byl vězněn v Terezíně František Theimer, který zde na následky týrání zemřel. Spolu s Theimerem byl zatčen i jeho kolega Ladislav Král, který věznění přežil, ale zemřel krátce po návratu s podlomeným zdravím.³¹⁰

Pomník svým umučeným dali zbudovat i občané Sezemic. Šest zavražděných sportovců je připomínáno jednolítým nepravidelným žulovým pomníkem, usazeným na nízkém podstavci [190]. Na pomníku je vyrytý nápis „S.K.S národním mučedníkům sportovcům“, pod kterým jsou postupně uvedena jména a fotografie obětí. Na soklu je nápis „Obnoveno městem Sezemice v roce 2018“.

³⁰⁶ SOKA Pardubice, AM Přelouč, SK 719, s. 408.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 408.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 409.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 410.

³¹⁰ Tamtéž, s. 411.

Pomník byl odhalen na místním sportovišti v rámci sportovních slavností, protože čtyři z obětí byli sportovci. Autor pamětní knihy zaznamenal slavnostní odhalení pomníku následovně: „V neděli dopoledne dne 12. srpna při tradiční slavnosti byla odhalena na sportovním hřišti pamětní deska čtyřem umučeným a popraveným sportovcům ze Sezemic. Do žulového památníku jsou zlatým písmem vytesána jména našich mučedníků Bohumila Horáka, Bedřicha Schejbala, Arnošta Štégla a Josefa Horáka. Proslov při odhalení pronesl odbor. Učitel Jaroslav Panáček, vhodné recitace přednesli Božena Kovařičová a Milan Landhaus. Na zahájení a ukončení slavnosti zapěl vhodné sbory pěvecký spolek Bendl.“³¹¹

Všech šest mužů, které pomník připomíná, bylo popraveno nacisty. Prvním z nich byl Bohumil Horák, jenž byl popraven 21. srpna 1940 v Praze, kvůli sabotážní činnosti v semtínské továrně. Dalším popraveným byl divizní generál československé armády František Horáček, kterého nacisté popravili v Praze dne 29. září 1941 z politických důvodů. Dále pomník uvádí Oldřicha Rozinka, zemřelého 21. července 1943, Arnošta Štégla, popraveného 26. července 1944 a Josefa Horáka, který zemřel v koncentračním táboře Flossenbürg dne 2. února 1945. Posledním uvedeným je zámečník Bedřich Schejbal, který byl popraven 2. července 1942 zastřelen na zámečku v Pardubicích.³¹² Těchto šest mužů je uvedeno i na sezemickém pomníku obětí světových válek (viz kapitola 7.1).

Na velkém sezemickém pomníku je uvedeno 27 jmen obětí druhé světové války. Mezi nimi je i František Mandy, který byl v Praze zastřelen v rámci druhého stanného práva.³¹³ Další obětí je bankovní úředník Slavie Karel Kerzel, který byl z politických důvodů vězněn v koncentračním táboře. Kerzel se vrátil z tábora, ale následně zemřel dne 3. července 1945 v Motole na tuberkulózu. Z nejasných důvodů byl zatčen Jaroslav Kosina, který umírá 12. března 1943. Stejně tomu bylo i v případě Bohumila Koubka, který byl v srpnu 1942 na neznámém místě popraven.³¹⁴

Pomník podobný tomu v Sezemicích, věnovaný všem sportovcům, se nachází u hokejového stadionu v Pardubicích [131]. Na pomníku se nachází kovový znak Sportovního klubu Pardubice a pamětní deska, připomínající padlé sportovce ve světových válkách.

³¹¹ SOKA Pardubice, AM Sezemice, SK 810, s. 833.

³¹² Tamtéž, s. 816-817.

³¹³ Tamtéž, s. 771.

³¹⁴ Tamtéž, s. 817-818.

V areálu závodu Explosia se nachází pomník a pamětní deska. Pomník je tvořen neopracovaným žulovým kamenem a pamětní deskou [183]. Pomník byl odhalen 5. května 1948. Na desce je zobrazen atom, stylizovaný do podoby trnové koruny. Deska připomíná Jana Čepila a Josefa Chvojku, kteří byli zatčeni za sabotáž. Čepila zemřel v roce 1942 v Osvětimi a Chvojka byl umučen ve Flossenbürgu v roce 1944.³¹⁵

Bronzová pamětní deska, připomínající zemřelé zaměstnance se nachází na jedné z administrativních budov [184]. Uprostřed desky je reliéf ženy. Text desky zní následovně: „*V boji proti německým okupantům položili tito zaměstnanci závodu Explosia v Semtíně život za vlast.* Na desce je uvedeno 16 jmen. Mezi nimi je i Jaroslav Dvořák a Felix Mann, kteří mají společnou desku v Doubravici. Další obětí je Adolf Švadlenka, který má pamětní desku v Mikulovicích (viz kapitola 7.3). Na této desce je uveden i Josef Bláha a František Pilný, kteří jsou mezi oběťmi na pomníku v Ostřešanech. Jednou z obětí je i Arnošt Smrž, jehož jméno je uvedeno i na pamětní desce na třídě Míru (viz kapitola 3.1).

U kostela v obci Slepotice se nachází pomník obětem obou světových válek [191]. Pomník uvádí dvě oběti druhé světové války. Jde o českého pilota ve službách Francie Emila Morávka a Adolfa Sochu, který 12. ledna 1943 zemřel v koncentračním táboře v Dachau.

Pomník byl slavnostně odhalen dne 8. května 1932 a připomíná jedenáct padlých ze Slepotic, tři z Bělešovic a jednoho z Jiříček. Postaven byl na náklady místního sdružení republikánského dorostu. Pískovcový pomník zobrazuje truchlícího vojáka, který se s čepicí v pravé ruce opírá o náhrobní kámen, nesoucí desku se jmény padlých. V horní části této desky se nachází nápis „*Našim bratrům kteří život dali za svobodu svého národa 1914-1918.* Na soklu se nachází druhá deska, na které jsou uvedeny dvě oběti druhé světové války. Dole na podstavci je patrný podpis autora pomníku Václava Zahálky z Pardubic.³¹⁶

Pomník, který také původně připomínal pouze vojáky první světové války, najedeme podél cesty, vedoucí z obce Tupesy [229]. Pomník se skládá z neopracovaného pískovce a soklu. Na pískovci se nachází pamětní deska se jmény jedenácti padlých. Desku zhotovila v roce 1928 firma Hubáček. Po druhé světové válce přibyla na pomníku deska druhá, na které stojí: „*Václav Haras umučen v Dachau 1943 ve věku 19 r.*

³¹⁵ MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. Evidence válečných hrobů. [online]. 2009 [cit. 2024-04-26]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-39728>.

³¹⁶ SOKA Pardubice, OÚ Slepotice, SK 836, s. 37.

Nepřímou obětí německé perzekuce je i Václav Jegrman ze Starého Mateřova. Jegrman byl jedním z chlapců, kteří byli v rámci poněmčovacího plánu vzati na práci do Rakouska. Tam v důsledku těžké nemoci v Ebswaldě 26. ledna 1942 zemřel. Na jeho památku byla na prvoválečném pomníku na návsi v Mateřově odhalena pamětní deska [200].³¹⁷

³¹⁷ SOKA Pardubice, AO Starý Mateřov, SK 883, s. 157.

7 Desant SILVER A a jeho spolupracovníci

Na podzim roku 1941 byl sestaven tříčlenný desant s názvem SILVER A. Tato jednotka byla pověřena úkolem navázat spojení s domácím odbojem, se kterým byl v říjnu 1941 přerušen kontakt, poté co gestapo zajistilo vysílačku SPARTA 1. Členy desantu byl velitel nadporučík Alfréd Bartoš, zástupce velitele rotmistr Josef Valčík a radiotelegrafista svobodník Jiří Potůček.³¹⁸ Desant seskočil na území protektorátu v noci z 28. na 29. prosince 1941, společně s paraskupinami ANTHROPOID a SILVER B.³¹⁹

Konkrétně měla jednotka za úkol navázat a udržet spojení se zahraničním odbojem v Anglii, vyhledávat vedoucí pracovníky domácího odboje a být jim ku pomoci v boji s okupanty, spojit se s agentem A-54,³²⁰ zorganizovat zpravodajskou síť a podávat hospodářské, politické a vojenské informace a plnit další speciální akce, které měly být upřesněny později. Členové desantu spoléhali na záchytné adresy a kontakty na Pardubicku a Hradecku, které jim byly Londýnem předány.³²¹ Bartoš mohl také využívat své osobní kontakty, protože před válkou žil v Sezemicích u Pardubic.

Skupina SILVER A úspěšně a svědomitě plnila své úkoly až do poloviny roku 1942, kdy byla její rozsáhlá síť kontaktů odhalena gestapem. V rámci následného teroru a zatýkání přišli všichni členové skupiny o život a s nimi i většina jejich spolupracovníků.³²² Velké množství spolupracovníků SILVER A bylo mezi popravenými na pardubickém Zámečku, kde bylo od 3. června do 9. července 1942 zavražděno 194 osob.³²³

Pardubice a mnoho dalších obcí si prostřednictvím pamětních desek a pomníků připomínají své spoluobčany, kteří padli za obětí nacistické perzekuce během druhého stanného práva, ať už za domnělou, nebo skutečnou spolupráci s odbojem.

7.1 Pomníky Alfréda Bartoše

Velitel desantu Alfréd Bartoš je připomínán několika pamětními deskami a pomníky, které se nacházejí v Pardubicích a v Sezemicích, kde Bartoš prožil své dětství.

³¹⁸ JELÍNEK, 1992, s. 17.

³¹⁹ Tamtéž, s. 16.

³²⁰ Člen pražské služebny Abwehru.

³²¹ Tamtéž, 1992, s. 19-20.

³²² Tamtéž, 1992, s. 124-127.

³²³ ŠMEJKAL, Pavel. *Silver A. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2018, s. 58.

V Sezemicích se nachází pomník, připomínající Alfréda Bartoše [186]. Tento pomník byl slavnostně odhalen 17. června 2007 za účasti politiků a bývalých letců RAF.³²⁴ Pomník je tvořen pískovcovou sochou, zobrazující horní polovinu těla Alfréde Bartoše, která vystupuje z neopracovaného soklu. Na soklu se nachází nápis „*Kpt. Alfréd Bartoš velitel skupiny Silver A / 1916 1942*“. Vedle pomníku se nachází kámen, na kterém je umístěna pamětní deska s textem „*Plk. in memoriam Alfréd Bartoš / Narodil se ve Vídni. V Sezemicích prožil dětství a navštěvoval měšťanskou školu. Za II. světové války se účastnil protinacistického odboje. Odešel přes Francii do Velké Británie a po speciálním výcviku byl vysazen do okupované vlasti. Byl velitelem paradesantní skupiny Silver A, která navázala rádiové spojení s Londýnem. Alfréd Bartoš zemřel hrdinou smrtí 22. června 1942 v Pardubicích*“.

Dále je v Sezemicích na domku č. p. 140, kde prožil své dětství,³²⁵ umístěna pamětní deska s Bartošovou fotografií a textem „*Na památku čs. parašutisty kpt. Alfréda Bartoše *23. IX. 1916 †21. VI. 1942*“ [188].

Jméno Alfréda Bartoše najdeme i na dalším sezemickém pomníku, a to na pomníku padlých v první a druhé světové válce, nacházející se v prostoru před hřbitovním kostelem [189]. Pietní místo vzhledově připomíná antický chrám, v jehož středu je umístěn pískovcový reliéf znázorňující truchlící dívku. Nad dívkou je vyobrazena ratolest a vojenská helma. Po stranách pomníku jsou zdobné pilastry a dvě pamětní desky, na kterých je uvedeno celkem 88 jmen vojáků, kteří padli v první světové válce. Po druhé světové válce byly přidány další dvě desky, nesoucí 27 jmen obětí druhé světové války, včetně Alfréda Bartoše a jeho matky Antonie Bartošové. Pamětní desky jsou dnes již špatně čitelné.

Slavnostní odhalení proběhlo 28. října 1922 a náklady spojené s výstavbou pomníku byly uhrazeny městem Sezemice. Dále se o této památce dočteme v sezemické pamětní knize následovně: „*V den svobody oslavilo město Sezemice památku obětí světové války velkolepou a důstojnou tryznou.*

Na svahu pod kaplí u hřbitova vybuodovala obec svým nákladem (12.500 Kč) monumentální mausoleum, dílo umělecké podle návrhu prof. architekta Materky, jež vlévá do duše pozorovatelovy veliký klid a smutek. Vybuodoval je stavitel Václ. Burda z Pardubic.

³²⁴ SCHILLEROVÁ, Majka. Oslavy 780 let města Sezemice. *Speciální vydání sezemických novin*. 2007, roč. 2, č. 3, s. 5.

³²⁵ Tamtéž, s. 2.

V prostředním poli poutá oko basreliéf genia Smrti od sochaře Zelenky v Chrudimi. Dvě mramorové desky³²⁶ hlásají budoucím věkům jména 88 mrtvých spoluobčanů...

O 2. hod. odpolední ubíral se z Velkého náměstí obrovský průvod všech korporací, spolků, školních dětí a občanstva z města i okolí. V jeho středu byla nesena trnová koruna a tři tabla mrtvých, jež zahajovala smutný zástup sirotků, vdov a válečných poškozců. Za hlubokého ticha, jež přerývaly občas zvuky tklivé hudby, bral se zástup podobný přesmutnému pohřbu zamklými ulicemi z řad diváků ozýval se tichý pláč a nebylo téměř oka, jež bylo ušetřeno slz. U pomníku zapěly střídavě těl. jednota „Sokol“ a „Dělnická tělocv. jednota“ chorály, starosta Jos. Urban uctil jménem obce památku padlých spoluobčanů a procházející jejich smutnou řadou, líčil hrdinské činy, jimiž se někteří zasloužili.

*Roušky padly a zástupy se rozcházely v tichém zadumání.*³²⁷

Další pamětní deska se nachází v Pardubicích na rohu Sladkovského a Smilovy ulice [109]. Deska označuje místo, kde 21. června 1942 padl postřelený Alfréd Bartoš, poté co se dostal do přestřelky s členy pardubického gestapa. Incident se odehrál v době, kdy bylo zatýkání spolupracovníků desantu v plném proudu, ale Bartoš o této skutečnosti patrně zatím nevěděl. Bartoš se v Pardubicích vydal směrem k bytu manželů Krupkových v Pernerově ulici, kam se měl dostavit na schůzku. V bytě na něho však čekali gestapáci Joseph Krebs a Hubert Hanauske. Bartoš neznámé muže v okně zpozoroval a dal se na útěk. Krebs a Hanauske Bartoše pronásledovali až na roh Smilovy a Sladkovského ulice, kde se Bartoš dostal do obklíčení a následně si dobrovolně vzal život dvěma ranami z pistole.³²⁸ Bartoš byl převezen do nemocnice, kde v ranních hodinách dne 22. června umírá.³²⁹

Deska Alfréda Bartoše je jednou z 12 pamětních desek, které byly instalovány v roce 1970 na popud HDK OV ČSPB Pardubice. Jedná se o bronzové pamětní desky jednotného vzhledu, které nahradily původní umakartové, které už byly v šedesátých letech poškozeny a výtvarnou úroveň neodpovídaly jejich významu. Desky byly pořízeny na náklad oddělení školství a kultury městského národního výboru. Desky byly vyrobeny podle návrhu akademického grafika Remeše v pražských dílnách. Jejich rozměry jsou 60 na 40 cm a každá váží přibližně

³²⁶ Dnes jsou desky žulové.

³²⁷ SOKA Pardubice, AM Sezemice, SK. 810, s. 388-393.

³²⁸ Ve zprávě Hanauska a Krebse je uvedeno, že Bartoš padl po zásahu ranou, kterou vystřelil Krebs. Tomu však neodpovídá lékařská zpráva, podle které se Alfréd Bartoš zastřelil dvěma ranami z pistole, kterou si přiložil ke spánku. JELÍNEK, 1992, s. 162.

³²⁹ JELÍNEK, 1992, s. 107-109.

pět kg. Celkový náklad na jednu desku činil 2 100 Kčs. Samotný materiál činil 1 300 Kčs, odlití 300 Kčs, návrh 300 Kčs a osazení 200 Kčs.³³⁰

Stejně jako u ostatních pamětních desek, i na této se nachází mučednická trnová koruna. Text desky je následovný: „21.6.1942 v těchto místech hrdinně obětoval svůj mladý život v boji proti nacistickým okupantům para-skupiny „SILVER A“ npor. Alfréd Bartoš“.

7.2 Lesopark Jiřího Potůčka

V době, kdy byli Bartoš a Valčík již po smrti a většina spolupracovníků zatčena, ukrýval se Jiří Potůček v Rosicích nad Labem v bytě Jana Nováčka. I přes obtížnou situaci se do poslední chvíle snažil pokračovat v činnosti a hledal vhodné místo, odkud by mohl vysílat pomocí vysílačky Libuše. Potůček se nějaký čas ukrýval v Bohdašíně u učitele Satrana. Odtud také odvyšlal Londýnu svoji poslední depeši, ve které informuje o své nelehké situaci následovně: „26. června 1942, Libuše, 06260/42. Ležáky u Vrbatova Kostelce (Skuteč), kde jsem byl se svou stanicí, byly srovnány se zemí. Lidé, kteří nám pomáhali, byli zatčeni. Fred v ten den v Ležákách nebyl. Nevím o něm a on neví o mém nynějším umístění. Doufám však, že se nám podaří dát se opět dohromady. Zůstal jsem nyní sám. Lidé se bojí a jsou nedůvěřiví, lze těžko navazovat nové styky. Pro případ, že bych se nesešel s Fredem, udejte mi jméno a adresu jeho nástupce. Udejte mi, prosím, heslo depeši 869-97, šifrou tohoto telegramu. Příští vysílání ve 23 hodin dne 28. června...“³³¹

Kvůli neustálým německým raziím a prohledávání lesů, nemohla zůstat Libuše dlouho na jednom místě.³³² Potůček se tedy 28. června přesunul k Antonínu Burdychovi do Končin u Horního Kostelce. Stalo se tak díky manželce učitele Satrana, sestře Antonína Burdycha. Satran se však 30. června dostal do rukou hradeckého gestapa a po brutálním výslechu byl Potůčkův nový úkryt odhalen. Němci téhož dne zamířili do Končin. Antonín Burdych byl při pokusu o útěk zabit. Otec Antonína Burdycha byl přinucen odkrýt poklop Potůčkovi skrýše, ten si však úspěšně prostřílel cestu a uprchl do polí. Během přestřelky byl Antonín Burdych st. smrtelně zraněn.³³³ Po několika nezdarech se Potůček vydal do Rosic nad Labem za Janem Nováčkem. Když tam 2. července dorazil, byl už Nováček zatčen. Potůček se obrátil s žádostí

³³⁰ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³³¹ JELÍNEK, 1992, s. 115-116.

³³² Tamtéž, s. 118.

³³³ ŠMEJKAL, 2018, s. 163.

o pomoc na Nováčkova domácího Josefa Fitzbauera, ale marně. Po Potůčkově odchodu Fitzbauer ohlásil věc na četnické stanici.³³⁴

Potůček se z posledních sil vydal dál, až došel k Trnové, kde vysílením usnul v malém lesíku. Tam ho později 2. července 1942 objevili český četníci, kteří ho ve spánku zastřelili.³³⁵

V lesíku zvaném *Trnovský borek*, kde Potůček zemřel, se dodnes nachází pomník, připomínající tuto událost [223].³³⁶ Slavnostní odhalení proběhlo 14. července 1946. Náklady činily 10 500 Kčs a zřízen byl rosickými občany. Pomník se skládá z žulového balvanu z Ležáckého lomu.³³⁷ Na pomníku se nacházela pamětní deska s nápisem „*Jiří Potůček *12.7.1919 - 2.7.1942 / Toto místo posvětil svou krví – zde položil svůj život na oltář vlasti velký idealista a bojovník za práva českého lidu, první český parašutista bojující v rámci západních spojeneckých armád, který seskočil r. 1941 nad svou vlastí, aby se zbraní v ruce bojoval pro její osvobození. Bojoval a padl na tomto místě, zasažením smrtící střelou vedenou germánskou zlobou, ale jeho skvělý duch žije dál – žije v srdcích českého národa do nichž se navždy zapsal zlatým písmem jako velký hrdinný bojovník Čech - / -Náš- / Jiří Potůček – Tolar.*“³³⁸

Z politických důvodů, byla pamětní deska v 50. letech odstraněna a nahrazena stručnějšími kovovými pásky, uvádějící pouze základní informace. Nový text na pomníku zněl: „*Zde padl hrdinnou smrtí v boji proti okupantům / Jiří Potůček – Tolar / 12.7.1919-2.7.1942 jeden z prvních českých parašutistů / Čest jeho památce!*“ Někdy po roce 1968 proběhla další, prozatím poslední, výměna desek. Na pomník byla umístěna žulová deska s pozlaceným textem, který zůstal téměř beze změn. Hlavní změna je v úvodní větě: „*Zde padl v boji proti německým okupantům...*“³³⁹

V roce 2010 začala revitalizace prostoru, jejíž součástí byla výstavba multifunkčního lesoparku. V rámci celkové rekonstrukce, bylo do prostoru lesoparku přidáno dalších pět pomníků, připomínající další československé parašutisty. Lesopark byl slavnostně otevřen 7. října 2010.³⁴⁰

³³⁴ JELÍNEK, 1992, s. 123.

³³⁵ Tamtéž, s. 123.

³³⁶ BROŽ, Radovan, Jiří KOTYK, Jiří ŠTĚPÁNEK. *SILVER A a Heydrichiáda na Pardubicku*. Pardubice: Evropské vydavatelství, 2012, s. 29.

³³⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³³⁸ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 29.

³³⁹ Tamtéž, s. 30.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 31.

Všech pět nových pomníků je tvořeno vysokým pískovcovým blokem a černou žulovou pamětní deskou. Dva z nich připomínají zbylé dva členy SILVER A, Alfréde Bartoše [224] a Josefa Valčíka [225]. Třetí pomník je věnovaný památce dvěma členům desantu ANTHROPOID, Jozefu Gabčíkovi a Janu Kubišovi [226]. Čtvrtý nese jméno Adolfa Opálky, velitele skupiny OUT DISTANCE [227]. Poslední pomník má na sobě připevněny dvě pamětní desky, z nichž obě připomínají jinou skupinu. První deska připomíná paraskupinu BIOSCOP, jejímiž členy byli Jan Hrubý a Josef Bublík. Druhá deska připomíná Jaroslava Švarce z výsadku TIN [228].

Kromě Bartoše a Potůčka, zemřeli všichni výsadkáři 18. června 1942 v kostele v pražské Resslově ulici.

7.3 Pomníky Spolupracovníků skupiny SILVER A

V roce 1970 bylo v Pardubicích instalováno 12 bronzových pamětních desek, které připomínají osoby, spojené s osudy paraskupiny SILVER A (viz kapitola 7.1). Na každé z nich je vyobrazena trnová mučednická koruna.³⁴¹

První deska je umístěna ve Smilově ulici na domu č. p. 24 a byla věnována veliteli desantu Alfrédu Bartošovi (viz kapitola 7.1). Původně se na tomto místě nacházela deska umakartová.³⁴²

Ve Smilově ulici najdeme i druhou ze zmíněných 12 desek, a to na domu č. p. 32. Tato deska připomíná lékaře Josefa Bartoně a jeho manželku Emilii Bartoňovou [110]. Text desky zní následovně: „*V tomto domě žili MUDr. Josef Bartoň *14.8.1902 / Emilie Bartoňová *20.7.1907 / Zahynuli v době heydrichiády 2.7.1942*“. I na tomto domě byla původně deska umakartová.³⁴³ Tato deska obsahuje faktickou chybu, týkající se úmrtí Emilie Bartoňové. Ta ve skutečnosti zahynula v koncentračním táboře v Osvětimi dne 23. prosince 1942.³⁴⁴

Doktor Bartoň byl aktivním členem odbojové skupiny Petiční výbor Věrní zůstaneme. Díky své znalosti těsnopisu, a protože byl dlouholetým radioamatérem, tak se stal jedním z nejvýznamnějších spolupracovníků výsadku. Parašutistům dal k dispozici vlastní vysílací

³⁴¹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ KYNCL, 2023, s. 231.

aparaturu, která sloužila jako záloha pro Libuši. Bartoň rovněž ošetřoval Bartoše, když trpěl revmatickou horečkou a Potůčka, který onemocněl zápallem plic.³⁴⁵

Josef a Emilie Bartoňovi byli zatčeni 20. června 1942 v rámci rozsáhlého zatýkání celé odbojové skupiny. Emilie Bartoňová byla s dalšími ženami spolupracovníků vězněna až do září v Pardubicích. Poslední zpráva rodině od ní přišla 16. října z Terezína a 11. listopadu byla převezena do Osvětimi. Zpráva o jejím úmrtí přišla 23. prosince 1942. Josef Bartoň byl 2. července 1942 popraven s dalšími významnými spolupracovníky na Zámečku.³⁴⁶

Pomník věnovaný Josefu Bartoňovi najdeme i ve Stojicích [201]. Bartoňův pomník je jedním ze tří pomníků, tvořící jednotnou kompozici, ohraničenou plaňkovým plotem. Hlavní částí kompozice je žulový pylon, se jmény obětí první světové války. Vedle velkého pomníku se nachází dva menší žulové kvádry. Na vršku obou kvádrů jsou umístěny bronzové trnové koruny. Po stranách jednoho z kvádrů je vyobrazena Československá republika omotaná ostnatým drátem, malý československý státní znak a ruka se zdviženými prsty a nápisem „*Věrní zůstaneme 1938*“. Na druhém kvádrů se nachází text „*Světlé památce našeho občana MUDr. Josefa Bartoně odb. dětského lékaře v Pardubicích, který byl za války pro vlasteneckou činnost dne 2. července 1942 v Pardubickém Zámečku německými okupanty umučen. Jeho choť umučena dne 23. prosince 1942 v plynové komoře v Oswiecimi.*“ Na další straně se nachází nápis „*Věrní zůstaneme 1945*“ a ruka se zdviženými prsty. Na protější straně je vyobrazen malý státní znak.

Josefa Bartoně připomíná i pamětní deska u vstupu do areálu pardubické nemocnice. Tato deska připomíná čtyři zemřelé zaměstnance tehdejší Masarykovy nemocnice.

Třetí pamětní deska byla umístěna ve Sladkovského ulici na domě č. p. 40. Tato deska je dedikována manželům Konvalinkovým a manželům Žváčkovým [111]. Tato deska žádnou předchozí nenahrazovala, narozdíl od desek Bartoše a Bartoňových.³⁴⁷ Na desce se nachází nápis „*V tomto domě žili Bohuslav Konvalinka *17.11.1899 / Anna Konvalinková * 11.4.1896 / JUDr. Vladimír Žváček *21.6.1903 / Aja Žváčková *5.10.1905 / Zahynuli v době heydrichiády 2.7.1942*“. I tato deska uvádí podobnou chybu, jako ta na domě Bartoňových. Z výše uvedených byli na zámečku popraveni pouze manželé Žváčkovi a Vladimír Konvalinka. Anna Konvalinková zemřela v koncentračním táboře.³⁴⁸

³⁴⁵ Tamtéž, s. 231.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 231.

³⁴⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁴⁸ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 24.

Byt Áji a Vladimíra Žváčkových byl na jaře roku 1942 místem častých konspiračních schůzek spolupracovníků SILVER A. Manželé Žváčkovi měli po Pardubicích množství kontaktů, a tak pomáhali při shánění falešných dokladů a potřebných potvrzení. Žváčkovi byli zatčeni spolu s dalšími dne 20. června a 2. července byli popraveni na Zámečku. Poslední slova paní Žváčkové, mířená na popravčí četou, zněla: „*Vy vrazi českého národa, ať žije Beneš!*“³⁴⁹ Manželé Žváčkovi byli členy spolku divadelních ochotníků, a proto jsou zmíněni na zlaté pamětní desce, nacházející se ve foyer Východočeského divadla [139]. Tato deska byla odhalena 2. července 2012, a kromě jmen popravených členů, je na ní citát z Antigony: „*Přišla jsem na svět milovat, nikoli nenávidět.*“

Domovníkem JUDr. Žváčka byl Bohuslav Konvalinka, který se svojí manželkou Janou, o konspiračních schůzkách v domě věděli. Konvalinka byl navíc členem KSČ. Také Konvalinkovi byli zatčeni 20. června, ale 2. července na Zámečku byl popraven pouze Bohuslav Konvalinka. Anna Konvalinková byla převezena do Osvětimi, kde 28. listopadu 1942 zemřela.³⁵⁰

Čtvrtá pamětní deska byla původně umístěna na domě č. p. 274 v Pernerově ulici, kde žilo pět členů rodiny Alfréda Bartoše [112]. Tento dům byl zbořen a deska byla přemístěna na novou budovu, postavenou v místech té původní. Nápis na desce zní: „*V této ulici žili Bartošová Antonie *1896 / Jirásek Čeněk *1891 / Jirásková Františka *1898 / Schejbal Bedřich *1919 / Chára Ferdinand / Zahynuli v době heydrichiády 2.7.1942*“. Tyto osoby byli původně připomínáni umakartovou pamětní deskou, která byla v roce 1970 nahrazena bronzovou. Deska z roku 1970 však spojila jména Bedřicha Schejbala a Ferdinanda Cháry a mylně uváděla jméno „*Schejbal Ferdinand*“. Tato chyba byla opravena až v nedávné době novou deskou, která odpovídá designu 12 desek z roku 1970.

Matka Alfréda Bartoše, Antonie Bartošová, věděla o činnosti svého syna a poskytovala mu útočiště.³⁵¹ Antonie Bartošová žila se svým druhem Ferdinandem Chárou, který se živil jako vojenský krejčí. Pravděpodobně upravoval oděvy pro parašutisty a využíval kontakty na gestapu, kde pro neznámého zaměstnance soukromě šil obleky. Ve stejném domě žila i sestra Antonie Bartošové, Františka Jirásková a její manžel Čeněk Jirásek. Oba manželé věděli o odbojové činnosti a svého synovce podporovali.³⁵² Další obětí se stal Bartošův bratranec, Bedřich Schejbal, který působil jako spojka mezi Pardubicemi a Ležáky. Schejbal také nosil

³⁴⁹ KYNCL, 2023, s. 261.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 244.

³⁵¹ Tamtéž, s. 232.

³⁵² Tamtéž, s. 240-243.

parašutistům potraviny od své tety Antonie Bartošové.³⁵³ Těchto pět Bartošových příbuzných bylo popraveno 2. července na Zámečku, protože napomáhali parašutistům.

Bedřich Schejbal je jednou ze šesti obětí, které jsou uvedeny na pomníku na sezemickém sportovišti (viz kapitola 6.2). Dále je Bedřich Schejbal, společně s Antoníí Bartošovou, Františkou Jiráskovou a Čeněkem Jiráskem uveden na velkém sezemickém pomníku obětí světových válek (viz kapitola 7.1).

Pátá deska, nacházející se v Nerudově ulici na domu č. p. 1840, je dedikována Lidmile Malé [113]. Na desce je nápis „*V tomto domě žila Ludmila Malá *28.8.1908 / Zahynula v době heydrichiády 2.7.1942*“. Na domě byla původně umístěna umakartová deska.³⁵⁴ Na této desce je chybně uvedeno datum úmrtí a jméno. Lidmila Malá zemřela 20. června, poté, co spolkla cyankáli.³⁵⁵

Lidmila Malá působila jako učitelka na Obecné škole dívčí v Pardubicích. Od svého kolegy Josefa Janáčka byla seznámena s Josefem Valčíkem, pro které pracovala jako spojka. Lidmila Malá byla 20. června zatčena, načež spolkala cyankáli, které obdržela od Valčíka.³⁵⁶

Šestá pamětní deska je věnována učiteli Josefu Janáčkovi a jeho manželce Ludmile [114]. Deska se nachází na domě č. p. 1842 v Havlíčkově ulici a její text zní takto: „*V tomto domě žili Josef Janáček *26.6.1898 / Ludmila Janáčková *6.8.1912 / Zahynuli v době heydrichiády 2.7.1942*“. I manželé Janáčkovi připomínala původně deska umakartová.³⁵⁷ Manželé Janáčkovi také patří k členům spolku divadelních ochotníků, kteří jsou uvedeni na pamětní desce v pardubickém divadle.

Další dvě pamětní desky, které připomínají Josefa Janáčka, najdeme ve vstupní hale bývalé dívčí školy na Skřivánku, kde Janáček učil. První deska je vytvořena z černé žuly v dřevěném rámu [126]. Tato deska vznikla v roce 1946 podle návrhu Stanislava Remeše.³⁵⁸ Text desky zní takto: „*Památce Josefa Janáčka odb. učitele měšť. Dívčí školy Drtinovy popraveného Němci 2. července 1942.*“ Druhá deska, která je Janáčkovi věnována nepřímo, se nachází hned vedle té první [125]. Jedná se o dřevěnou desku se zdobným černým kováním, které připomíná lipové listy. Nápis na desce zní „*Nezapomeneme učitelů, žáků a jejich rodičů –*

³⁵³ Tamtéž, s. 250.

³⁵⁴ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁵⁵ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 26.

³⁵⁶ KYNCL, 2023, s. 241.

³⁵⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁵⁸ ELEKTRONICKÝ PORTÁL STATUTÁRNÍHO MĚSTA PARDUBICE. *Pamětní deska Josefu Janáčkovi*. [online]. [cit. 2024-04-24]. Dostupné z: <https://pardubice.eu/pametni-deska-josefu-janackovi>.

obětí nacismu 1939-1945. Deska je z roku 1947 a jejím autorem je známý architekt Karel Řepa.³⁵⁹

Josef Janáček působil v Pardubicích jako učitel a intendant v divadle. Od druhé poloviny roku 1941 byl zapojený do odbojové činnosti. Aktivně spolupracoval s parašutisty od samého začátku, kdy s Valčíkem a Švadlenkou vyzvedávali vysílačku Libuši, která byla po seskoku ukryta u Poděbrad. Janáček pomohl sehnat pracovní knížky a následně i zaměstnání pro parašutisty. Samotná vysílačka se po nějaký čas nacházela i u Janáčka doma. Janáčkovi byli 20. června zatčeni a spolu s dalšími popraveni na Zámečku dne 2.července 1942.³⁶⁰

Na dome č. p. 342 v ulici 17. listopadu se nachází sedmá deska. Ta připomíná Josefa Jánského [115]. Na desce je nápis „*V tomto domě žil Ing. Josef Jánský *6.10.1911 / Zahynul v době heydrichiády 2.7.1942*“. Jméno Josefa Jánského je rovněž uvedeno na pamětní desce v divadle.

Jánský působil jako ředitel pardubického velkostatku. Úzce spolupracoval s výsadkáři a krátkodobě uschoval vysílačku ve své kanceláři. Pro svou činnost byl 21. června zatčen a popraven 2. července 1942.³⁶¹

Osmá deska se nalézá na domě č. p. 660 v ulici Jana Palacha a je věnována Františku Vaškovi [116]. Její text zní: „*V tomto žil František Vaško *1.10.1904 / Zahynul v době heydrichiády*“. Vaško byl původně připomínán mramorovou pamětní deskou.³⁶²

František Vaško byl pronajímatelem lomu Hluboká u Dachova, odkud Libuše vysílala téměř nepřetržitě od 4. ledna do 10 června 1942. Byl také aktivním členem četnické odbojové organizace Čenda. Dne 20. června byl Vaško zatčen se svojí manželkou Marií. František Vaško byl popraven 2. července 1942 na Zámečku. Marie Vašková byla poslána do koncentračního tábora v Ravensbrücku, kde se dožila konce války. Mariin bratr Vratislav Truhlář, který žil ve stejném domě, zvolil raději sebevraždu než zatčení.³⁶³ Františkův bratr Jindřich, správce lomu Hluboká, byl mezi popravenými z 2. července.³⁶⁴

³⁵⁹ BARTOŠ, PANOCH, 2003, s. 137.

³⁶⁰ KYNCL, 2023, s. 241.

³⁶¹ Tamtéž, s. 242.

³⁶² SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁶³ ŠMEJKAL, 2018, s. 114-115.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 101.

Devátou desku najdeme v Machovoňově pasáži na třídě Míru [117]. Tato deska, připomínající Antonína Hebkého, byla v nedávné době zrestaurována do původní podoby. Na desce je nápis „*V tomto domě žil Antonín Hebký *1899 / Zahynul v době heydrichiády*“.

Antonín Hebký pracoval jako inspektor Rolnické pojišťovny. Hebký zařídil Bartošovi práci v pojišťovně, jako její zástupce. Práce pojišťovacího agenta umožňovala Bartošovi možnosti volného pohybu, aniž by vzbudil pozornost.³⁶⁵ Hebký také obstaral převoz vysílačky do Lázní Bohdaneč a několikrát u něho v bytě přespávali členové desantu. Dne 20. června byl Hebký zatčen a 2. července popraven.³⁶⁶

Jméno Antonína Hebkého najdeme i na pomníku v obci Křičev [61]. Jedná se o prvoválečný pískovcový pomník, jehož součástí je socha lva a československý státní znak. K obětem první světové války byly přidány oběti okupace, mezi kterými je i Antonín Hebký.

Desátá pamětní deska se nalézá v Pardubičkách v záhonku před domem č. p. 110 [118]. Připomíná Boženu Hovorovou tímto textem“ „*V tomto domě žila Božena Hovorová *1889 / Zahynula v době heydrichiády*“. Dům prošel opravou, po které byla pamětní deska z domu odstraněna, ale v nedávné době byla zrekonstruovaná deska navrácena.

V bytě Boženy Hovorové byly na jaře 1942 ukryty obě vysílačky desantu a také samotný radista Potůček. Božena Hovorová byla v době zatýkání ukryta se svým synem v obci Brambory, ale dne 24. června jela navštívit svoji matku do Pardubic. V ten den ji zatkli na zastávce u Pardubické nemocnice. Božena Hovorová a její druh Jaroslav Šorm byli popraveni 2. července na Zámečku. Její syn František Hovora válku přežil.³⁶⁷

Poslední dvě desky, tvořící soubor 12 desek, zmizely z očí veřejnosti. První z nich připomínala Taťánu Hladěnovou a druhá deska nesla jména manželů Paloušových.

Deska Taťány Hladěnové byla umístěna na domě č. p. 108 na třídě Míru, kde žila se svým manželem Františkem Hladěnou. Dům byl později zbořen a deska byla umístěna na špatně viditelném místě v jednom z obchodů v novém domě.³⁶⁸ Dnes není deska vůbec viditelná. Buď byla úplně odstraněna, anebo je skrytá uvnitř jednoho z obchodů. Deska měla stejný

³⁶⁵ JELÍNEK, 1992, s. 36.

³⁶⁶ KYNCL, 2023, s. 235.

³⁶⁷ Tamtéž, 2023, s. 238.

³⁶⁸ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 21.

vzhled, jako ostatních 11 a stálo na ní: „*V tomto domě žila Táňa Hladěnová *20.9.1920 / Zahynula v době heydrichiády 2.7.1942*“.³⁶⁹

V bytě manželů Hladěnových byli parašutisti po nějaký čas ubytováni. Taťána působila jako spojka mezi Prahou a Pardubicemi. Dne 1. července byla spolu s Hanou Krupkovou převezena na pražské gestapo, kde údajně dostala nabídku na záchranu života jako Hana Krupková, ale odmítla ji. Byla popravena 2. července s dalšími.³⁷⁰

Pamětní deska manželů Paloušových se nacházela v Pernerově ulici na domu č. p. 463. Tento dům byl zbourán, stejně jako dům Antonie Bartošové, ale v tomto případě deska navracena nebyla. I tato deska byla stejného typu jako ostatní a nápis na ní zněl: „*V tomto domě žili Alvín Palouš *20.6.1899 / Marie Paloušová *18.6.1987 / Zahynuli v době heydrichiády*“.³⁷¹ Původní deska na domě byla umakartová.³⁷²

Ing. Alvín Palouš byl majitelem elektrozávodu v Pardubicích. Patřil k těm, kteří prosazovali policejní přihlášení parašutistů, což jim ulehčilo práci v protektorátu. Také pomáhal při opravách a udržování vysílačky. Marie Paloušová měla varovat Jiřího Potůčka v Ležákách, ale požádala Ludka Maturu, aby varování vyřídil on. Manželé byli zatčeni 20. června a popraveni 2. července.

Kromě výše uvedených 12 pamětních desek, byly v Pardubicích instalovány i další desky, které připomínají spolupracovníky SILVER A.

Svoji desku má i Věra Junková [119]. Jedná se o bronzovou desku, umístěnou v Hronovické ulici na domě č. p. 25. Nápis na desce se nachází text „*V tomto domě žila Věra Junková nar. 24. června 1917 popravena v době heydrichiády dne 2. července 1942*“.³⁷³ Věra Junková bydlela s rodiči ve Studánce v domě č. p. 201, kde byla deska původně umístěna. Po opravě domu v 80. letech byla deska odstraněna a přemístěna na její dnešní lokaci.³⁷³

Věra Junková byla bývalou přítelkyní a spolužačkou Alfréda Bartoše. Od začátku aktivně spolupracovala s výsadkáři a zároveň zapojila i některé členy své rodiny. Po svém zatčení byla Junková nucena 22. června určit totožnost zraněného Bartoše. Poté byla poslána na Zámeček, kde byla 2. července popravena.³⁷⁴

³⁶⁹ Tamtéž, s. 21.

³⁷⁰ KYNCL, 2023, s. 236.

³⁷¹ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 27.

³⁷² SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁷³ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 24.

³⁷⁴ KYNCL, 2023, s. 244.

Dalším významným spolupracovníkem desantu byl hoteliér Arnošt Košťál [120]. Mramorová pamětní deska, připomínající Košťála, byla umístěna na fasádě bývalého hotelu Veselka, který do roku 1972 stával na konci dnešní třídy Míru.³⁷⁵ Text desky zněl následovně: „*Památce vlastence mučedníka Erny Košťála majitele hotelu Veselka který byl zastřelen dne 2. července 1942 v Zámečku u Pardubic / Okresní hospodářská skupina hostinských v Pardubicích*“. Deska se nyní nachází v depozitáři VČM v Pardubicích.³⁷⁶

Dnes Arnošta Košťála připomíná bronzová pamětní deska, která byla v roce 2008 vsazena do dlažby v místech, kde stával hotel Veselka. Na pamětní desce je vyobrazen reliéf, znázorňující Veselku a následující text: „*Na tomto místě stával do roku 1972 hotel Veselka, významné centrum pardubického společenského a kulturního života. / Zde se narodil 20.5.1883 první český aviatik Ing. Jan Kašpar. / Ve dnech 24. – 25.9.1922 tu byl ubytován prezident republiky T. G. Masaryk. / V období druhé světové války se stal hotel centrem protifašistického odboje a místem příprav atentátu na Heydricha v souvislosti s činností výsadku SILVER A. / Za tuto odbojovou činnost byl hoteliér a majitel hotelu Veselka A. Košťál popraven na Zámečku 2.7.1942. / Investorem nového projektu je Magnum Int., a.s. Magnum městu Pardubice 1.5.2008*“.

Arnošt Košťál byl od roku 1936 majitelem známého pardubického hotelu Veselka. Košťál patřil v Pardubicích ke známým osobnostem s řadou kontaktů. Veselka byla v době okupace prvotřídním podnikem, který navštěvovali i členové pardubického gestapa. Samotný Košťál byl u gestapáku dobře zapsán, což se hodilo pro zamaskování své odbojové činnosti. Košťál od těchto lidí získával informace a předával je parašutistům. Parašutista Josef Valčík byl zaměstnán ve Veselce jako číšník pod jménem Miloslav Šolc. Zde vystupoval jako syn Košťálova známého hoteliéra z Ostravy, který přijel získat do Pardubic zkušenosti. Valčík tak běžně obsluhoval členy gestapa. Valčík musel opustit Pardubice poté, co byly odhaleny jisté nesrovnalosti v jeho policejní přihlášce. Košťál byl společně s Valčíkem předvolán na služebnu gestapa. Košťál se dostavil sám a Valčíkovu nepřítomnost vysvětlil tím, že ho musel propustit, poněvadž to byl lajdák a rozbil v podniku nějaké talíře. Po atentátu na Heydricha dodával Košťál z Veselky potraviny ukrytým parašutistům v kostele sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Po Čurdově zradě začalo v Pardubicích zatýkání, které se nevyhnulo ani Košťálovi,

³⁷⁵ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

³⁷⁶ BROŽ, KOTYK, ŠTĚPÁNEK, 2012, s. 25.

kteřý byl spolu s dalšími spolupracovníky popraven na Zámečku dne 2. července. Košťálova rodina byla ušetřena, protože v posledních dnech stihl zařídít rozvod se svojí ženou.³⁷⁷

V parku ve Svítkově se nachází pomník Luďka Matury, který se aktivně zapojil do odbojové činnosti [214]. Matura obstarával falešné průkazy pro členy odboje. Dne 17. června jel do Ležáků varovat Jiřího Potůčka před probíhajícím zatýkáním. Varování předal mlynáři Švandovi a vrátil se domů, kde ho 21. června zatklo gestapo. Popraven byl 2. července 1942.³⁷⁸

Pamětní deska Luďka Matury se původně nacházela na budově bývalé pošty v Přerovské ulici, kde se Matura v roce 1920 narodil. Tento dům byl v minulosti zbourán a na novou budova se už deska nevrátila. Deska byla v roce 2017 připevněna na kámen a umístěna do parku vedle pomníku obětí světových válek (viz kapitola 2.1).³⁷⁹

Tato černá žulová deska nese nápis „*Národ neznadil, raději padl / Br. Luděk Matura *9.8.1920 popravený dne 2.7.1942*“.

Pamětní desku dalšího významného odbojáře najdeme v bývalé budově ředitelství pošt a telegrafů, kde během okupace sídlila pardubická služebna gestapa [129].³⁸⁰ Ta je věnována Františku Hladěnovi, který po krátkém, ale velmi brutálním výslechu vyskočil z okna ve třetím poschodí a zabil se. Hladěna se chtěl pravděpodobně vyhnout dalšímu trýznění a riziku, že prozradí své spolupracovníky.³⁸¹ Další možností je, že byl Hladěna z okna vyhozen, protože věděl příliš mnoho informací o machinacích uvnitř gestapa.³⁸²

František Hladěna byl manželem Taťány Hladěnové, se kterou společně ve svém bytě ubytovali parašutisty. Hladěna spolupracoval prakticky od začátku, a protože vlastnil automobil pomáhal s převozy. Díky svým stykům na gestapu získával důležité informace.³⁸³

Zlatý nápis na černé pamětní desce zní: „*Zde zemřel pro vlast a národ Franta Hladěna v heydrichiádě 20.VI.1942.*“

³⁷⁷ PRCHAL, Vítězslav, HORÁK, Slavomír. Život a odbojová činnost Arnošta Košťála, hoteliéra na Veselce (26. 6. 1904 - 2. 7. 1942). *Východočeský sborník historický Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice*, 1999, č. 8, s. 120-128.

³⁷⁸ KYNCL, 2023, s. 247.

³⁷⁹ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 56.

³⁸⁰ ŠMEJKAL, 2018, s. 55.

³⁸¹ JELÍNEK, 1992, s. 106.

³⁸² ŠMEJKAL, 2018, s. 55.

³⁸³ KYNCL, 2023, s. 236.

Františku Hladěnovi je věnována i další, tentokrát bronzová, pamětní deska [217]. Ta se nachází před závodním ploché dráhy ve Svítkově, kde se jezdí závod Zlatá přilba. František Hladěna byl spoluzakladatelem tohoto závodu. Deska byla slavnostně odhalena v roce 2013. Uprostřed desky je vyobrazena trofej závodu, kterou je zlatá přilba. Nad přilbou je napsán text „Věnováno zakladatelů Zlaté přilby, nejstaršího plochodrážního závodu na světě.“ Po obou stranách přilby jsou jména dvou zakladatelů, napsaná takto: „Františku Hladěnovi *1903 †1942“ a „Adolfu Trnkovi †1972“. Ve spodní části text pokračuje následovně: „U příležitosti závodu o Zlatou přilbu, konaného v roce 2013 po padesáté na stadionu ve Svítkově, věnoval městský obvod Pardubice VI.“

Dalším, kdo v této době napomáhal odboji byl Jaroslav Dvořák, kterého připomíná pamětní deska v Doubravici na domě č. p. 36 (viz kapitola 6.2). Dvořák byl zaměstnancem firmy Explosia, kde zjišťoval dodávky výbušnin pro odboj. Pro SILVER A také získával potravinové lístky a výbušniny. Zatčen byl 27. června a popraven 2. července.³⁸⁴

Na pamětní desce na budově v areálu Explosie (viz kapitola 6.2) je připomínán i Jaroslav Dvořák a Adolf Švadlenka. Švadlenka patřil k těm, kteří navázali spolupráci s parašutisty na samém začátku. Švadlenkovu desku nalezneme na jeho domě v Mikulovicích [72]. Deska byla odhalena 30. června 1946 za přítomnosti sociálnědemokratického ministra průmyslu Bohumila Laušmana. Švadlenka před válkou dělal Laušmanovi šoféra. Deska vznikla z popudu obce a místní pobočky Československé sociální demokracie.³⁸⁵ Na černé desce je pozlacený nápis „Do tohoto dne 28.12.1941 na jméno Adolf Švadlenka, dostavili se z příkazu zahraničního odboje z Anglie čeští parašutisté skupiny „SILVER A“ s vysílací stanicí „Libuše“, aby s pomocí uvědomělých vlastenců započali osvobozovací boj proti nacistickým uchvatitelům. Po půlroční plodné práci pro vlast byla tato skupina zradou umlčena a její spolupracovníci v nedalekém zámečku dne 2.7.1942 téměř do posledního vyvraždění. Mezi nimi položil svůj mladý život na oltář vlasti hodný syn národa soudruh Adolf Švadlenka, stár. 38. let, jehož duch žije a bude žít i nadále v srdcích českého národa. Na věčnou památku věnuje org. čl. soc. dem. v Mikulovicích.“ Další pomník z roku 1946, věnovaný Adolfu Švadlenkovi, najdeme i v obci Blížňovice na Chrudimsku.³⁸⁶

Dům Adolfa Švadlenky v Mikulovicích byl jedním ze záchytných adres, které poskytl poslanec Bohumil Laušman. Po neúspěšném pokusu o kontakt s Františkem Buršou na

³⁸⁴ Tamtéž, s. 233.

³⁸⁵ VALENTA, František, Kronikář obce Mikulovice, [písemné sdělení]. Pardubice, 6.3.2024.

³⁸⁶ KOBETIČ, Pavel. *Pomníky a pamětní desky Chrudimska*. Chrudim: Okresní muzeum, 2002, s. 12.

domluvené adrese v Chrudimi, kde byl Burša již zatčen, parašutista Valčík zamířil na další adresu v nedalekých Mikulovicích. Valčík zaklepal na Valčíkovi dveře večer 29. prosince. Švadlenka pomohl Valčíkovi vyzvednout Libuši z místa přistání. V Mikulovicích se později Valčík setkal s Bartošem a Potůčkem. Švadlenka a jeho přítel Valenta z Mikulovic dále sháněli informace, dělali spojky a později i zprostředkovali styk s Valčíkovou rodinou na Moravě.³⁸⁷ Švadlenka byl zatčen 20. června přímo v továrně Explosia a 2. července 1942 popraven.³⁸⁸

Další pamětní deska se nachází v Opatovicích nad Labem. Tato deska připomíná starostu a hostinského Jana Jozífa [93]. Společně s obecním tajemníkem Františkem Nyklíčkem pomohli obstarat domovské listy pro parašutisty.³⁸⁹ Oba byli zatčeni 17. června, poté co gestapo našlo Jozífem a Nyklíčkem podepsané, ale nevyplněné domovní listy v Bartošových materiálech. V opatovické pamětní knize je tento zápis: „Dne 14/6 1942³⁹⁰ v souvislosti s atentátem na Heydricha je zatčen zdejší starosta p. Jan Jozíf, nar. 18/4 1885 a Frant. Nyklíček, knihovník, * 10/4 1887. Oba jsou zastřeleni 2/7 1942 v Pardubicích na Zámečku.“³⁹¹

Pamětní deska Jana Jozífa je umístěna na domu č. p. 83. Na desce je nápis „Památce vlastence mučedníka Jana Jozífa hostinského a starosty v Opatovicích n/L. který byl zastřelen dne 2. července 1942 v Zámečku v Pardubicích. Okresní hospodářská skupina hostinských v Pardubicích.“

Jména Jozífa i Nyklíčka jsou uvedena na společném pomníku obětí obou světových válek v Opatovicích (viz kapitola 3.1).

Mezi oběti heydrichiády patří i bratři Stanislav, Václav a František Tycové. Všichni tři se aktivně zapojili do odbojové činnosti a úzce spolupracovali se skupinou SILVER A. Stanislav a Václav jsou připomínáni na pomníku obou světových válek na návsi v Dražkovicích (viz kapitola 2.1). Františkovi je věnována pamětní deska u vstupu do pardubické nemocnice.

Stanislav a Václav vlastnili autoopravnu v Dražkovicích, a tudíž měli k dispozici automobily, které využili, aby na začátku ledna převezli padáky a pomocný přijímač, který Bartoš s Potůčkem zakopali u Senic.³⁹² Dne 4. ledna se pak přijímač stěhoval z Dražkovic do lomu

³⁸⁷ JELÍNEK, 1992, s. 20, 26-28,

³⁸⁸ KYNCL, 2023, s. 254.

³⁸⁹ JELÍNEK, 1992, s. 34, 104-105.

³⁹⁰ V pamětní knize je uvedeno chybné datum zatčení. Zatýkaní proběhlo 17. června. ŠMEJKAL, 2018, s. 102.

³⁹¹ SOKA Pardubice, OÚ Opatovice, SK 491, s. 210.

³⁹² JELÍNEK, 1992, s. 28.

Hluboká. Oba bratři byli zatčeni 20. června, ale 2. července byl popraven pouze Stanislav. Václav byl poslán do Terezína a poté do Osvětimi, kde 3. února 1943 zemřel.³⁹³

Jejich bratr František pracoval jako vrchní strojník v pardubické Masarykově nemocnici. Pomáhal shánět elektrosoučástky, potraviny, potravinové lístky a spolu se svojí manželkou Marií zajišťoval některé zprávy pro vysílání. Zatčen byl 28. června. Po brutálních výsleších ochrnul na dolní končetiny. Zavražděn byl 10. června 1944 v Terezíně.³⁹⁴

Pamětní deska na pardubické nemocnici je vytvořena z černé žuly a její instalace proběhla v roce 1949 [141].³⁹⁵ Na desce se nachází vytesaný nápis „*Našim umučeným zaměstnancům / František Tyc / František Řezníček / Oldřich Krampol / MUDr. Josef Bartoň / 1939-1945*“. Na desce je připevněn bronzový reliéf znázorňující pravou ruku se zdviženými dvěma prsty v přísahajícím gestu. Pod dlaní se nachází heslo „*Věrní zůstaneme*“. Autorem této známé předlohy je Karel Pokorný, který tvořil podle původního návrhu sochaře Miloslava Bašeho a architekta Karla Řepy.³⁹⁶ Mezi oběťmi je uveden i Josef Bartoň, který také spolupracoval s desantem.

V Pardubičkách byla po druhé světové válce odhalena další deska, připomínající Františka Tyce [137]. Pamětní deska byla odstraněna a poškozena. V současnosti je uložena v budově úřadu městského obvodu Pardubice IV. Deska je skleněná a umístěna v dřevěném rámu. Text desky zní následovně: „*Nacistickou zlovůli připraveni o život Tyc František zaměstn. Masarykovy nemocnice v Pardubicích, zastřelen 10.6.1944 v Terezíně. Kránich Benedikt zaměstnanec fy. Mika, † 28.9.1944, po útrapách v koncentračním táboře Gross Rosen.*“

Deska s podobným designem, jako je ta u nemocnice, se nachází ve vstupních prostorách budovy bývalé nemocniční pojišťovny [142]. Tato deska je z červené žuly a je na ní umístěn reliéf zdvižené ruky „*Věrní zůstaneme*“. Na desce je vyrytý nápis „*Cvejn Bohumil / Sobotka Rudolf / Pištora Antonín / Šorm Jaroslav / MUDr. Průcha Rudolf / Nezapomeneme popravených – umučených zaměstnanců okres nemoc. Pojišťovny v Pardubicích / 1942-1945*“.

³⁹³ KYNCL, 1992, s. 256.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 257.

³⁹⁵ ELEKTRONICKÝ PORTÁL STATUTÁRNÍHO MĚSTA PARDUBICE. *Pamětní deska obětem II. světové války – nemocnice*. [online]. [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://pardubice.eu/pametni-deska-obetem-ii-svetove-valky-nemocnice>.

³⁹⁶ VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA. *Karel Pokorný, Věrní zůstaneme, 1945*. [online]. 2020 [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/exhibit/karel-pokorny-verni-zustaneme-1945/>.

V této budově měli kanceláře Antonín Pištora a Jaroslav Šorm, kteří se podíleli na falšování pracovních knížek pro parašutisty. Šorm byl zatčen 25. června a 2. července byl se svojí družkou Boženou Hovorovou popraven na Zámečku. Ve stejný dny byl zatčen a popraven i Antonín Pištora.³⁹⁷

Na této desce je zmíněn i Rudolf Průcha z Lázní Bohdaneč, kterého zde připomíná pamětní deska (viz kapitola 6.2).

Ve Smilově ulici se nachází pamětní deska připomínající nevlastního otce Věry Junkové Adolfa Švarce, který pracoval v tiskárně J. Otto & Růžička [136]. Zde se úspěšně ujal výroby falešných dokumentů, které mohli Bartoš s Valčíkem využít pro nástup do zaměstnání. Švarc se svojí manželkou byli zatčeni až 7. července. Švarc zemřel 19. listopadu 1942.³⁹⁸

Deska z černé žuly nese nápis „*Na věčnou paměť zaměstnanců graf. ústavu J. Otto & Růžička Adolf Švarc *28. XII.1888 / †19.XI.1942 / umučen v Osvětimi / Pilot R.A.F. rotný Karel Danihelka *12.V.1915. / †4.III.1942 / padl při útoku na Emden*“.

Deska se původně nacházela na fasádě bývalé tiskárny, ale po její demolici v roce 2016 byla odstraněna.³⁹⁹ Deska byla umístěna na fasádu nového bytového domu, který zde byl postaven.

Také v Přelouči najdeme pomník, připomínající spolupracovníka skupiny SILVER A, který byl pro svoji činnost popraven na pardubickém Zámečku. Tento malý kamenný pomník s pamětní deskou ve Stantejského ulici připomíná Miloše Stantejského, který byl spolu s obyvateli Ležáků popraven na Zámečku [179]. Stantejský pracoval jako účetní lomu v Ležákách. Desantu pomáhal shánět součástky pro vysílací stanici a navázal přátelství s radistou Jiřím Potůčkem. K zatčení Miloše Stantejského došlo 22. června, načež byl propuštěn. O dva dny později byl opětovně zatčen a následně popraven na Zámečku.⁴⁰⁰

Pomník věnovaný Miloši Stantejskému od architektky Terezy Šmídové byl odhalen v roce 2017. Ve stejném roce byl jmenován Osobností města Přelouče in memoriam.⁴⁰¹ Text na pamětní desce zní následovně: „*V domě č.p. 557 v Žižkově ulici žil Miloš Stantejský (1920-1942), přeloučský občan. Od roku 1939 pracoval jako účetní v Ležákách. Zapojil se zde do odbojové činnosti v souvislosti s paraskupinou SILVER A. Byl popraven německými okupanty dne 24. června 1942 na pardubickém Zámečku. Čest jeho památce!*“

³⁹⁷ KYNCL, 2023, s. 250-251.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 244.

³⁹⁹ ŠMEJKAL, 2018, s. 48.

⁴⁰⁰ KYNCL, 2023, s. 171.

⁴⁰¹ PEŠTA, Matěj. Heydrichiáda, Ležáky a Přelouč. *Přeloučský rošt*. 2022, roč. 32, č. 6, s. 25.

Dalším zavražděným byl Václav Vaněk z Pohřebačky. Vaněk byl železničním zaměstnancem a pravděpodobně dodával informace svému bratrovi Josefu Vaňkovi, který byl sám pro odbojovou činnost 5. června 1942 popraven. K zatčení Václava Vaňka došlo 12. června a jeho poprava následovala 18. června 1942 na pardubickém Zámečku.⁴⁰²

Na vlakovém nádraží na okraji Pohřebačky se na perónu nachází pamětní deska s tímto textem: „*Za osvobození vlasti položil život za okupace v letech 1939-45 železniční zaměstnanec Václav Vaněk / Čest jeho památce*“ [167]. Václav Vaněk je připomínán i na pomníku na návsi v Pohřebačce [162]. Jedná se o žulový čtyřhranný sloup, v jehož vrchní části je vyobrazen český lev. Po stranách jsou vytesána jména padlých první i druhé světové války.

Také na pomníku v Mněticích je uvedeno jméno osoby, která byla popravena na Zámečku (viz kapitola 3.1). Jedná se o Josefa Chrbolku bratrance Věry Junkové. V jeho bytě se zotavoval nemocný Potůček. Sám Chrbolka jezdil se zprávami do Ležáků. Zatčen byl 25. června a popraven s dalšími dne 2. července 1942.⁴⁰³

7.4 Památník Zámeček

Během druhé světové války bylo v prostorách pardubického Zámečku zřízeno popraviště, na kterém bylo mezi 3. červnem a 9. červencem 1942 zavražděno 194 lidí. Zde se členové německé Schutzpolizei pluku Böhmen aktivně účastnili zabíjení skutečných i domnělých odpůrců nacistického režimu.⁴⁰⁴ Dne 24. června zde bylo zavražděno 33 obyvatel Ležáků, z toho 18 žen a 15 mužů.⁴⁰⁵ Přímé napojení na parašutisty bylo prokázáno pouze u 57 popravených a dalších 11 bylo popraveno, aniž by jejich spolupráce s parašutisty byla odhalena.⁴⁰⁶

Areál památníku Zámeček se nachází v prostorách parku, kde stávalo popraviště. Výstavbou průmyslového areálu byl památník oddělen od samotné budovy Zámečku. Položení základního kamene proběhlo 5. července 1946. O této události informovalo místní periodikum Rudá ZÁŘ následovně: „*Pardubický zámeček symbolikou východních Čech. Pod záštitou okresního a místního národního výboru v Pardubicích položí dne 5. července 1946 Svaz*

⁴⁰² KYNCL, 2023, s. 127.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 240.

⁴⁰⁴ KYNCL, Vojtěch. *Ležáky: obyčejná vesnice, Silver A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2008, s. 113-114.

⁴⁰⁵ JELÍNEK, 1992, s. 114.

⁴⁰⁶ KYNCL, 2023, s. 28.

osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu, Pardubice, základní kámen k památníku popravených v zámečku. Návrh památníku projde soutěží. Této pietní slavnosti zúčastní se všichni političtí vězňové z východních Čech současně s občanstvem a vzpomenu našich popravených vlastenců. Očekává se příjezd vzácných hostů...“⁴⁰⁷

Zásluhu na stavbě měl i bývalý partyzán ze skupiny Václavík a Jan Kozina Bohumil Horák, který se dobrovolně účastnil stavební brigády. V této době se do Čech za práci stěhovalo velké množství slovenských Romů. V Pardubicích jim byly zřízeny domovy v bývalém zajateckém táboře, jehož správou byl pověřen Bohumil Hrabal. Bylo potřeba zajistit pardubickým Romům pracovní pozice. Mnoho z nich se pod vedením Horáka účastnilo stavebních prací na památníku. Úryvek z článku z časopisu Hlas revoluce zní následovně: „Cikáni byli začleněni jako pracovníci do stavebnictví a bratr Horák je jakýmsi velitelem této stačlenné cikánské stavební armády... Tak se stal partyzán bratr Horák při plnění své jednoroční stavební brigády dobrovolným vychovatelem cikánských obyvatel města Pardubic. Díky jemu mají cikánští stavebníci značnou zásluhu o vybudování památníku obětem nacistické persekuce v parku pardubického zámečku, který byl 31. října t. r. slavnostně odhalen. Cikánští stavebníci se postarali o dovoz a složení žulových kvádrů, z nichž je památník zbudován.“⁴⁰⁸

Pomník byl slavnostně odhalen 31. října 1949, ale práce na památníku pokračovaly i po odhalení pomníku a skončily až v roce 1975 dostavbou pavilonu. Návrh a zhotovení památníku byl výsledkem kolektivní práce mnoha osob. Autorem ideového návrhu byl dr. Karel Jičínský. Architektonickou úpravu pomníku a prostranství navrhl architekt Karel Kalvoda, pískovcový reliéf zhotovil Jaroslav Zelený z Chrudimě a sadová úprava je dílem zahradního architekta Františka Velínského. Keramické vlysy na kubusech vytvořili posluchači Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze pod vedením profesora Eckerta. Architekt František Příborský vyprojektoval pavilon a jeho vnitřní zařízení projektoval Vilém Lechner. Dřevěnou skulpturu a bronzovou desku se jmény vytvořil sochař Dobroslav Zahradník. Barevnou vitráž zhotovila výtvarnice Vlasta Zahradníková a reliéf ve vstupní síni vytvořila keramička Zuzana Koutová.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 23.

⁴⁰⁸ Partyzán br. Horák vychovatelem Cikánů. *Hlas revoluce*. 1949, roč. 11, č. 48. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:a76755f0-1f9d-11e2-80b9-000d606f5dc6?page=uuid:9e13ae50-1f79-11e2-bc52-000d606f5dc6>.

⁴⁰⁹ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

Samotný pomník, stojící dodnes v místech popraviště, je vytvořený z žuly [246]. Vystupují z něho tři žulové plastiky, symbolizující popravčí kůly. Na pomníku je umístěn pískovcový reliéf, znázorňující hrdě stojícího muže a ženu, která si rukou zakrývá zrak. Pod reliéfem se nachází kovový nápis „*Vaše smrt – naše svoboda*“. Před nápisem se nachází kovová mísa pro řecký oheň. U základního kamene u paty jsou uloženy urny s popelem obětí.⁴¹⁰

V roce 2017 proběhla architektonická soutěž s cílem vybrat vhodný návrh rekonstrukce a modernizace Památníku Zámeček.⁴¹¹ Rekonstrukce proběhla podle vítězného návrhu architektů Jana Žalského a Víta Podráského. Práce skončily v roce 2021.⁴¹² Autorem ideového konceptu a libreta expozice je Vojtěch Kyncl.⁴¹³

Realizace projektu dostala řadu ocenění. V roce 2022 obdržel památník Cenu za mimořádný společenský přínos a Cenu předsedy Senátu Parlamentu České republiky. V roce 2023 získal projekt titul Stavba roku 2023 v Pardubickém kraji. Nejnovější ocenění dostal památník 16. května 2024 v rámci festivalu BIG Architecture Ljubljana Festival, kdy obdržel mezinárodní cenu BIG SEE Architecture award v kategorii Veřejné a kulturní budovy a stavby infrastruktury.⁴¹⁴

Během rekonstrukce byl starý pavilon s expozicí zbořen, zpevněná plocha zmenšena a plot okolo areálu odstraněn. Hlavní změnou byla výstavba nového objektu expozice, situovaného převážně v zemi. Střecha objektu je porostlá trávou a zdi z betonu. Dále byly zhotoveny nové cesty a tribuna. Proběhla terénní úprava a dosazení dřevin. Samotné popraviště za pomníkem bylo před rekonstrukcí těžce znatelné, protože pískovcový val zarostl křovím. Parková úprava v místech valu byla odstraněna a les dosazen tam, kde byl v době poprav. U samotného pomníku stály dvě mohutné stély s keramickými mozaikami, které byly po rekonstrukci přeneseny na nové místo uvnitř budovy expozice.⁴¹⁵ Na prvním z nich lze spatřit matnou postavu ženy kladoucí květiny a nápisem „*Vy mučedníci které pojí táž sudba tatáž smrt týž hrob vy kdož jste vše i život dali za vznešené své ideály vy padli za svá lidská práva vám budiž věčná čest a sláva*“ [247]. Na druhé mozaice se nachází následující text: „*Vy kdož jste padli*

⁴¹⁰ MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE, *Památník Zámeček architektonický návrh a koncepce expozice národní kulturní památky v Pardubicích*, Pardubice, 2019, s. 11.

⁴¹¹ MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE, *Architektonická soutěž o návrh Památník Zámeček.*, Pardubice, 2017, s. 7.

⁴¹² MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE, 2019, s. 4-6.

⁴¹³ Tamtéž, s. 45.

⁴¹⁴ PAMÁTNÍK ZÁMEČEK. *Památník Zámeček Pardubice získal mezinárodní cenu BIG SEE Architecture Award.* [online]. 2024 [cit. 2024-06-1]. Dostupné z: <https://www.zamecek-memorial.cz/pamatnik-zamecek-pardubice-ziskal-mezinarodni-cenu-big-see-architecture-award>.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 6, 11, 13.

bez své viny na bojištích a kdekoli daleko od své domoviny vy které už nic nebolí vy věčný spánek smrti spící vy bezejmenní mučedníci vy jejichž rozptýlená jména jsou jak stíny jitřních hvězd vy ať jsi muž anebo žena jste dovedli svou oběť nést vy padlý za svá lidská práva vám budiž věčná čest a sláva“ [248].

7.5 Další pomníky parašutistů

Tato podkapitola se bude krátce věnovat připomínkám dalších parašutistů na Pardubicku, kteří přímo nespoupracovali s desantem SILVER A.

Takový pomník se nachází v Horních Ředících (viz kapitola 3.1), na kterém je mezi oběťmi uveden i parašutista Stanislav Srazil, jenž se na podzim roku 1942 zúčastnil výsadku skupiny ANTIMONY. Jedním z úkolů této skupiny bylo pátrat po osudech členů desantu SILVER A, kteří v této době byli už všichni po smrti. Na začátku roku 1943 byli dva členové desantu František Závora a Lubomír Jasínek dopadeni Němci, načež se otrávil. Němcům však padl do rukou poslední člen desantu Stanislav Srazil. Ten byl donucen se zúčastnit rádiové protihry a navázat spojení s Londýnem. Srazilovi se však povedlo Vojenskou rádiovou ústřednu v Londýně předem smluvenými signály varovat.⁴¹⁶ Němci však Srazilův záměr časem odhalili, načež byl poslán do Terezína, kde byl v dubnu 1944 popraven.⁴¹⁷

Pomník u kostela nebyl v Horních Ředících jedinou připomínkou tohoto parašutisty. Na zasedání obecního zastupitelstva Horních Ředíc bylo dne 24. března 1994 rozhodnuto uspořádat menší pietní slavnost k uctění památky zmíněného parašutisty poručíka in memoriam Stanislava Srazila. Oslava se konala 7. května 1994 na sedmdesáté páté výročí Srazilových narozenin. V rámci oslav byla na domě čp. 167 odhalena malá pamětní deska.⁴¹⁸ Tato deska byla z fasády domu později odstraněna.

Další parašutista je připomínán v Dašicích, kde se od roku 1946 nachází pamětní deska z bílého kamene, věnována parašutistovi Miroslavu Křičenskému [20]. Text na desce zní následovně: „*Miroslav Křičenský škpt. Zahraničních vojsk sestřelen 13.3.1943 u Mnichova / kamarádu hrdinovi občane a posádka“.*

V pardubickém periodiku ZÁŘ byl této desce věnován krátký článek: „*Květnové oslavy v Dašicích. 5. května byla odhalena pamětní deska škpt. Zahraničních vojsk Mirku*

⁴¹⁶ JELÍNEK, 1992, s. 140, 144.

⁴¹⁷ SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice, Hroby a pomníky, Uč. 13/5.

⁴¹⁸ Tamtéž.

Kříčenskému, který byl sestřelen jako parašutista při letu nad Německem. O 8. hodině ranní připochovala k pamětní desce čestná baterie voj. útvaru, Sokol, Junák a hasiči, následováni mohutným průvodem všeho obyvatelstva, v jehož čele byla nesena státní vlajka. Velmi početnou a krásnou skupinu tvořily ženy KSC v bílých halenkách a rudých šátcích. Při odhalení pamětní desky promluvil: pplk. Těšitel jako slavnostní řečník, velitel místní posádky, zástupce občanstva Vlad. Hruša a ministr průmyslu B. Laušman, jehož byl M. Kříčenský v zahraničí velitelem. Desku převzal pak do ochrany předseda MNV s. Dindr. Po odhalení pamětní desky odebral se průvod do ulice Štenclovy, aby vzdal čest památce našich umučených soudruhů Ant. Štencla a Lad. Faila u jejich pamětní desky. Tam recitační sbor Duha přednesl Hrubínovu báseň Pražský máj, při níž pohnutím tekly slzy. Pak defilovalo před pamětní deskou našich soudruhů vojsko a krojované spolky. Závěrem byli účastníci slavnosti přítomni děkovným bohoslužbám ve zdejším chrámu Páně. Hromadně byly v kostele naše krojované soudružky, které tím prakticky dokázaly toleranci v náboženských otázkách.“⁴¹⁹

V samotných Pardubicích se na náměstí Dukelských hrdinů nachází pomník věnovaný všem československým parašutistům a letcům z druhé světové války [133]. Pomník má podobu žulového pylonu, na jehož vrcholu je kovová socha, symbolizující letecká křídla. Na jedné straně je znak československých letců a na druhé straně je znak výsadkářů. Na pomníku je nápis „československým letcům a parašutistům světové války / Město Pardubice svaz letců ČR. Masarykova společnost“. Pomník byl odhalen v roce 2004 a je dílem sochaře Jaroslava Brože.

V lesoparku Jiřího Potůčka v Trnávce najdeme další tři pomníky, které jsou věnovány členům desantů ANTHROPOID, OUT DISTANCE, BIOSCOP a TIN (viz kapitola 7.2).

⁴¹⁹ SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 20.

8 Pomníky letců

Další menší skupinou válečných pomníků jsou památky připomínající československé letce, kteří bojovali a zahynuli ve službách britského nebo francouzského letectva. V některých případech je pomník nebo pamětní deska věnována letci samotnému. Jindy jsou jedni z mnoha obětí, které pomník připomíná.

Příklad takového pomníku se nachází v Lánech na Důlku. Zde byl před pomníkem obětí první světové války z roku 1938 zbudován pomník letci Karlu Šimonovi, který tragicky zahynul při cvičném letu [62].⁴²⁰ Pomník Karlu Šimonovi byl odhalen v roce 1946. Jeho autorem byl akademický sochař Baš. V roce 2015 proběhlo zrestaurování pomníku.⁴²¹ Součástí pomníku je bronzové letadlo, umístěné na žulovém kůlu, na kterém je připevněna pamětní deska s textem „*Bratr Karel Šimon, nar. 7./XII. 1919 odešel za hranice 5./7. 1939 a bojoval hrdinně jako četař čs letectva ve Velké Británii za osvobození naší vlasti. Zahynul tragicky 24./IV. 1943, zřítiv se letadlem do moře.*“ Na blízkém hřbitově se nachází Šimonův hrob, na kterém je umístěno podobné bronzové letadlo.

Další samostatnou památku věnovanou letcům najdeme v Ostřetíně. Zde byla v roce 2005 na zdi místního obecního úřadu odhalena pamětní deska připomínající tři letce RAF, a to Oldřicha Tošovského, Františka Schejbala a Jaroslava Vlachého [101]. Tošovský zemřel v roce 1940 a Schejbal roku 1943. Oba jsou uvedeni mezi padlými na pomníku obětí světových válek v Ostřetíně (viz kapitola 3.1). Jaroslav Vlach válku přežil a zemřel až v roce 1981. Pamětní deska z černé žuly je umístěna v pískovcovém rámu. V horní části rámu se nachází reliéf znaku československého letectva a ve spodní části je vyrytý letopočet „2005“. Na desce jsou vyobrazení tři letci a nápis „*Piloti z Ostřetína, kteří bojovali za vlast v britském královském letectvu RAF v letech 1939-1945*“.

Také na pomníku v Opatovicích nad Labem najdeme mezi oběťmi jméno letce (viz kapitola 3.1). Jedná se o Aloise Volka, o kterém se v opatovické pamětní knize píše následovně: „*V zahraniční armádě hrdinně bojoval a o vánocích 1943 padl štábní kapitán letec Alois Volek, příslušník tři sta jedenácté bombardovací perutě nad Biskajským zálivem. Hrdina byl básníkem v prvním rozletu.*“⁴²²

⁴²⁰ ŘEHÁČEK, HOLASOVÁ, 2022, s. 207.

⁴²¹ VAŠÍČKOVÁ, Petra, Úřad městského obvodu Pardubice IV, [písemné sdělení]. Pardubice, 13.3.2024.

⁴²² SOKA Pardubice, OÚ Opatovice, SK 491, s. 212.

Podobně tomu je i v Moravanech, kde se na pomníku obětí světových válek (viz kapitola 6.2) nachází jméno Josefa Jiroutka, který zahynul v roce 1944 v Anglii. Krátký zápis z obecní kroniky zmiňuje ocenění, které se letci dostalo po válce: *„Dne 14. listopadu 1946 byl z rozhodnutí presidenta republiky dr. Ed. Beneše vyznamenán Čs. válečným křížem in memoriam padlý letec-hrdina Jos. Jiroutek z Moravan, který dne 19. června 1944 zahynul v Anglii při havárii letadla typu Liberator. Pietní slavnost byla konána v sokolovně za účasti spolků a korporací a četného občanstva. Přípravu slavnosti a program zajistila škola s učitelským sborem a dětmi.“*⁴²³

Dalším příkladem podobné památky je pomník ve Slepoticích (viz kapitola 6.2), na které je uveden letec Emil Morávek, který zemřel ve službách Francie. Pamětní deska na pomníku uvádí následovně: *„Starší četař Emil Morávek český pilot ve službách Francie / Narozen 8.6.1914 ve Slepoticích padl v boji 15.6.1940 na území obce Heuilley – Legrand ve Francii“*.

V Dašicích u pomníku obětí první světové války se nachází pomníček, věnovaný letci Antonínu Kubizňákovi [19]. Na černé žulové desce je nápis *„Kapitán Antonín Kubizňák pilot RAF 311 peruť / 14.5.1911 Dašice / 16.1.1941 Severní moře“*.

V samotných Pardubicích najdeme ve Smilově ulici pamětní desku, která kromě jména Adolfa Švarce připomíná i českého letce Karla Danihelku (viz kapitola 7.3). Na desce je vyrytý nápis *„Pilot R.A.F. rotný Karel Danihelka *12.V.1915. / †4.III.1942 / padl při útoku na Emden“*.

Další pomník věnovaný všem československým letcům se nachází na dukelském náměstí v Pardubicích (viz kapitola 7.5).

⁴²³ SOKA Pardubice, MNV Moravany, SK 446, s. 87.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo stanovit počet pomníků, památníků, pamětních desek a válečných hrobů na Pardubicku a zařadit je do vybraných tematických kategorií. Snaha určit jejich počet narazila na mnoho překážek. Mezi nejvýznamnější faktory patří absence uceleného seznamu těchto památek a skutečnost, že nové pomníky a pamětní desky neustále vznikají nebo naopak zanikají.

Komplikace vznikaly i při snaze zařadit památku do jedné z vybraných kategorií. Mnoho pomníků a pamětních desek totiž připomíná více obětí, které zemřeli za různých okolností, a tudíž je nemožné je zařadit do jedné skupiny. Tyto pomníky a pamětní desky musely být zařazeny do dvou a více kategorií. U některých pomníků vyvstal problém, že se mi nepovedlo zjistit žádné informace o osobách, které jsou na něm uvedeny, a tudíž jsem nemohl pomník spolehlivě zařadit. Tak tomu bylo například u pomníku na návsi v Bezděkově z roku 1922, který připomíná oběť nacistické zločiny Vladimíra Šimka [1].⁴²⁴ Některé pomníky nebylo možné zařadit do vybraných kategorií, protože se jednalo o pomníky věnované všem obětem války, jako tomu je například u pomníku v Komárově u Přelouče [58], u hřbitova v Lázních Bohdaneč [68] nebo u sousosí před holickým hřbitovem [31]. Další pomník, který nezapadal do žádné z kategorií, je i mohutný pardubický pomník na Zborovském náměstí od Františka Zuzky [103].

Podle mého výzkumu se v současné době nachází na území pardubického okresu 198 pomníků, památníků, pamětních desek a vybraných válečných hrobů, vztahujících se k událostem druhé světové války.⁴²⁵ Tyto pomníky jsou dislokovány na 75 lokalitách z nichž některé jsou samostatné obce a zbylé jsou součástí obce větší.

Většina památek se nachází v dobrém stavu a je o ně pečováno. U menšího počtu pomníků je vlivem času a počasí nečitelný text. Žádný z uvedených pomníků, památníků, hrobů a pamětních desek se nenachází v takovém stavu, že by hrozil jejich brzký zánik. Během terénního výzkumu jsem narazil na jev, kdy pamětní desky byly trvale odstraněny, kvůli opravě nebo bourání domu, na kterém se původně nacházely. Tyto případy však nejsou pravidlem a mnoho desek se po opravě nebo zbourání domu vrátilo nebo přesunulo na jiné místo.

⁴²⁴ SOKA Pardubice, OÚ Bezděkov, SK 10, s. 127.

⁴²⁵ Včetně pamětní desky připomínající pardubickou synagogu a pamětní desky věnované Františku Tycovi a Benediktu Kranichovi. Obě desky byly odstraněny, ale i přes to je možné se k nim dostat.

Dalším častým jevem, na který jsem během bádání narazil, je přeměna prvoválečných pomníků na pomníky připomínající oběti obou světových válek. Tento fenomén je pravděpodobně možné vysvětlit špatnou finanční situací po druhé světové válce a časovou náročností, kterou stavba nových pomníků vyžaduje. Na Pardubicku se nachází okolo 30 pomníků obětí světových válek, které byli původně dedikovány pouze obětem první světové války a později doplněny o jména padlých v důsledku druhé světové války.

Během mého výzkumu jsem zaznamenal, že nemalé číslo pomníků nebo pamětních desek bylo v minulosti odstraněno, na druhou stranu se v posledních letech objevilo mnoho nových památek. Podařilo se mi zaznamenat 12 pamětních desek a pomníků, které byly odstraněny, aniž by se vrátily na své místo. Nových, zrekonstruovaných nebo obnovených památek se v posledních 25 letech objevilo okolo 31. Mezi ně počítám i nově zrekonstruovaný památník na Zámečku. Můžeme tedy tvrdit, že pomníků a památníků spíše přibývá, než ubývá.

Co se týče přístupnosti, tak většina památek je umístěna na viditelných a snadno přístupných veřejných místech. Některé pomníky a pamětní desky se nacházejí uvnitř budov úřadů a jiných institucí, případně v uzavřených areálech podniků. Většinou se jedná o pomníky a pamětní desky, připomínající oběti z řad zaměstnanců dané instituce. Obtížně přístupný je i pardubický židovský hřbitov, který je normálně uzamčený. Návštěvníci musí požádat o klíče a zapsat se do návštěvní knihy na vrátnici městského hřbitova. Podobná situace je i v Horní Rovni, kde jsou dvě pamětní desky umístěny uvnitř místního kostela sv. Kateřiny, který není volně přístupný.

Výsledkem terénního výzkumu je poznatek, že v okrese se nalézají 54 druhoválečných pamětních desek. Z nich je 21 ozdobeno nějakou formou sochařské výzdoby, jako je plastika nebo reliéf. Na zbylých 33 deskách je pouze prostý text, případně fotografie připomínané osoby. Pomníků, připomínajících druhou světovou válku, najdeme v okrese celkem 118. Pomníků, jejichž součástí je výrazná skulptura, plastika nebo reliéf, je na Pardubicku 42. Součástí některých jsou figurální sochy, zvířecí sochy, abstraktní sochy, reliéfy nebo jiné symbolické sochy. Těch bez větší sochařské nebo umělecké výzdoby je 76. Obvykle mají podobu pamětní desky umístěné na kameni, pylonu, menhiru, náhrobku apod. Hrobů válečných zajatců a neznámých vězňů je na Pardubicku celkově 26. Může se jednat buď o hrob s jednoduchým náhrobním kamenem, anebo složitější náhrobek s uměleckou výzdobou. Sovětské hroby jsou zpravidla označeny rudou hvězdou.

Oběti náletů z roku 1944 jsou na Pardubicku připomínány na 11 pomnících a pamětních deskách. Padlé během květnového povstání připomíná celkem 63 pomníků a pamětních desek. V okrese se nachází devět hrobů, věnovaných sovětským zajatcům, kteří zahynuli při pochodech smrti. Pomníků, pamětních desek a hrobů připomínajících sovětské vojáky a partyzány je 20.⁴²⁶ Do kategorie pomníků osvobození Rudou armádou můžeme zařadit pouze jediný větší pomník, a to Památník osvobození v Pardubicích. Dále to této kategorie můžeme započítat další čtyři menší pomníky, které však svým dosahem nedosahují takového. Osm hrobů je věnovaných obětem transportů smrti a sedm památek je dedikována židovským obětem. Mezi těchto sedm památek řadím i pamětní desku, která byla odstraněna z pardubického Domu služeb a přemístěna do obřadní místnosti na židovský hřbitov. Oběti nacistické perzekuce jsou uvedeny na 36 pomnících a pamětních deskách.⁴²⁷ Členům desantu SILVER A a jejich spolupracovníkům je věnováno 42 pomníků, pamětních desek a památníků. Ostatní parašutisté, kteří přímo nespolečovali s desantem SILVER A, jsou připomínáni na dalších šesti pomnících a pamětních deskách. Osm pomníků a pamětních desek je dedikováno letcům, kteří padli v zahraničním letectvu.

Mnou prezentovaná čísla musí být brána s určitou rezervou. Z výše uvedených důvodů není možné některé pomníky a pamětní desky jednoznačně zařadit, a proto jsou závěry této práce v tomto ohledu pouze orientační a čísla uvedená v jiných pracích se mohou lišit.

Domnívám se, že tato práce může do budoucna pomoci příštím badatelům v jejich činnosti. Tematická kategorizace druhoválečných pomníků a památníků na Pardubicku dosud nebyla zpracována, a tudíž věřím, že tato práce bude, i přes své nedostatky, v tomto ohledu přínosem.

⁴²⁶ I v případě památek sovětských vojáků a partyzánů a památek sovětských zajatců se některé památky tematicky prolínají a spadají do obou kategorií.

⁴²⁷ Památky připomínající osoby popravené na Zámečku řadím do kategorie související s činností skupiny SILVER A.

Seznam zkratk

AM – Archiv města

AO – Archiv obce

ČSBS – Český svaz bojovníků za svobodu

ČSM – Československý svaz mládeže

MNV – Místní národní výbor

OÚ – Obecní úřad

SČM – Svaz české mládeže

SOKA – Státní okresní archiv Pardubice

Svazarm – Svaz pro spolupráci s armádou

Seznam pramenů a literatury

Prameny

BŘEČKA, Jan. Informační tabule – SILVER B, Kasaličky, 2021.

Kronika městečka Choltic [cit. 2024-04-10]. Dostupné z: <http://choltice.nase-kronika.cz/book/002-Kronika-mestyse-Choltice>.

OÚ, Kronika obce Dubany 1938-1959.

OÚ, Kronika obce Dubany do roku 1937.

OÚ, Řečany nad Labem, Pamětní kniha staničního úřadu Řečany nad Labem, díl I., vložka 6.

OÚ, Kronika obce Urbanice 2019-2022.

OÚ, Kronika obce Urbanice díl 1.

Pamětní kniha dobrovolného sboru hasičského Jedousově [cit. 2024-03-28]. Dostupné z: <https://jedousov.nase-kronika.cz/book/002>.

Pamětní kniha obce Břehy [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.brehy.eu/kronika-obce-brehy/>.

Pamětní kniha obec Litošice [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.litosice.cz/soubor/kronika-obce/>.

Pamětní kniha obce Trnávka [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: https://www.trnavka-obec.cz/e_download.php?file=data/editor/110cs_1.pdf&original=Pam%C4%9Btn%C3%AD+kniha+obce+Trn%C3%A1vka.pdf.

Partyzán br. Horák vychovatelem Cikánů. *Hlas revoluce*. 1949, roč. 11, č. 48, s. 3. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:a76755f0-1f9d-11e2-80b9-000d606f5dc6?page=uuid:9e13ae50-1f79-11e2-bc52-000d606f5dc6>.

SOKA Pardubice, AM Bohdaneč.

SOKA Pardubice, AM Holic.

SOKA Pardubice, AM Přelouč.

SOKA Pardubice, AM Sezemice.

SOKA Pardubice, AO Býšť.

SOKA Pardubice, AO Kojice.

SOKA Pardubice, AO Litětiny.

SOKA Pardubice, AO Starý Mateřov.

SOKA Pardubice, AO Svítkov.

SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice.

SOKA Pardubice, MNV Dražkovice.

SOKA Pardubice, MNV Dříteč.

SOKA Pardubice, MNV Holice.

SOKA Pardubice, MNV Moravany.

SOKA Pardubice, MNV Rosice.

SOKA Pardubice, MNV Staré Jesenčany.

SOKA Pardubice, OÚ Bezděkov.

SOKA Pardubice, OÚ Bílé Vchýnice.

SOKA Pardubice, OÚ Horní Ředice.

SOKA Pardubice, OÚ Chvojenec.

SOKA Pardubice, OÚ Kasaličky.

SOKA Pardubice, OÚ Komárov (u Holic).

SOKA Pardubice, OÚ Libišany.

SOKA Pardubice, OÚ Opatovice.

SOKA Pardubice, OÚ Slepotic.

SOKA Pardubice, Památník osvobození Pardubice, 1952–1957 (NAD 631), Spisy.

SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 19.

SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 20.

SOKA Pardubice, ZÁŘ 1946-1948, roč. 2, č. 23.

UTÍKAL, Zdeněk. Vzpomínky Zdeňka Utíkala, Svítkov, 2000.

VALENTA, František, Kronikář obce Mikulovice, [písemné sdělení]. Pardubice, 6.3.2024.

VAŠÍČKOVÁ, Petra, Úřad městského obvodu Pardubice IV, [písemné sdělení]. Pardubice, 13.3.2024.

Zákon č. 122/2004 Sb. Zákon o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Literatura

BAČA, Dalibor, BARTLOVÁ, Anežka, BARTLOVÁ, Milena, GEBAUER, Kurt, HENDRYCH, Jakub et al. *Manuál Monumentu*. Praha: UMPRUM, 2016. ISBN 978-80-87989-04-3.

BARTOŠ, Štěpán, PANOCH, Pavel. *Karel Řepa: pardubický architekt ve věku nejistot*. Pardubice: Helios, 2003. ISBN 80-85211-15-7.

BROŽ, Radovan, Jiří KOTYK, Jiří ŠTĚPÁNEK. *SILVER A a Heydrichiáda na Pardubicku*. Pardubice: Evropské vydavatelství, 2012.

FRAJDL, Jiří, KMONÍČEK, Josef. *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách: sborník dokumentů: k 20. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965.

FRAJDL, Jiří. *Květnové povstání ve východních Čechách 1945. Kraj (Kruh)*. Hradec Králové: Kruh, 1975.

HEROUT, Jaroslav. *Jak poznávat kulturní památky. Jak (Mladá fronta)*. Praha: Mladá fronta, 1986.

HOJDA, Zdeněk, POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomněnky*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-093-4.

JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A. Dokumenty (Naše vojsko)*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0112-0.

JELÍNEK, Zdeněk. *Vzpomínky na okupaci: Kolín a Koliňané v době nacistické okupace, protinacistické rezistence a boje za národní svobodu v letech 1939–1945 II. díl*. Kolín: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1987.

JOŽÁK, Jiří. *Památná místa protifašistického boje Východočeského kraje. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků)*. Praha: Naše vojsko, 1980.

KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017. ISBN 9 8-80-7286-308-2.

KOBETIČ, Pavel. *Pomníky a pamětní desky Chrudimska*. Chrudim: Okresní muzeum, 2002. ISBN 80-902531-9-9.

KYNCL, Vojtěch. *Děs dýchl do tváře: Heydrichiáda a oběti pardubického Zámečku 1942*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2023. ISBN 978-80-7286-404-1.

KYNCL, Vojtěch. *Ležáky: obyčejná vesnice, Silver A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2008. ISBN 978-80-86559-96-4.

MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE, *Architektonická soutěž o návrh Památník Zámeček*. Pardubice, 2017.

MAGISTRÁT MĚSTA PARDUBICE, *Památník Zámeček architektonický návrh a koncepce expozice národní kulturní památky v Pardubicích*. Pardubice, 2019.

MERTELÍK, Pavel, PANOCH, Pavel. *Smrtí ke svobodě: východem Čech za pomníky světové války a architekturou 1. republiky*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018. ISBN 978-80-7560-195-7.

NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945. 1938-1953*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2781-8.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl devatenáctý. Praha: J. Otto, 1902.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl dvacátý. Praha: J. Otto, 1903.

Pod hvězdou Davidovou: Židé na Pardubicku od 16. století do současnosti: výběrový katalog k výstavě uspořádané ve Státním okresním archivu Pardubice v roce 2012. Pardubice: Státní okresní archiv Pardubice, 2014. ISBN 978-80-86487-09-0.

ŘEHÁČEK, Jan, HOLASOVÁ, Hana. *Z historie do současnosti Městského obvodu Pardubice VI*. Pardubice: Městský obvod Pardubice VI, 2022. ISBN 978-80-11-02042-2.

ŠMEJKAL, Pavel. *Silver A. Průvodce (Academia)*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2808-2.

Periodika

BIČÍK, Zdeněk. Letecké nálety na Pardubice v roce 1944 (souhrnný přehled). *Východočeský sborník historický Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice*, 1991, č. 1, s. 187-196. ISSN 1213-1733.

GALANDAUER, Jan. Hrob neznámého vojína v proměnách času. *Historie a vojenství: časopis vojenského historického ústavu*. 1999, roč. 48, č. 2, s. 251-273. ISSN 0018-2583.

Historie vzniku pomníku rudoarmějce v Pardubicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2011, roč. 46, č. 7-8, s. 204-213. ISSN 1210-6275.

HUŇÁČEK, Miloslav. Nálety na Pardubice. *Zprávy klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2004, roč. 39, č. 9-10, s. 267-275. ISSN:1210-6275.

LATISLAV, Radek. O osudu přeloučského tanku rozhodla tři slova. *5plus2*. 2017, roč. 6, č. 43, s. 6-7.

Odhalení památníku na židovském hřbitově v Holicích. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2013, roč. 48, č. 1-2, s. 31-32. ISSN 1210-6275.

PEŠTA, Matěj. Deset let od odhalení památníku obětem fašismu a rasismu v Přelouči. *Přeloučský rošt*. 2014, roč. 24, č. 5, s. 6. ISBN 978-80-271-5019-9.

PEŠTA, Matěj. Heydrichiáda, Ležáky a Přelouč. *Přeloučský rošt*. 2022, roč. 32, č. 6, s. 25. ISBN 978-80-271-5019-9.

PEŠTA, Matěj. Ohlédnutí za životem v Přelouči v letech 1918-2018. *Přeloučský rošt*. 2018, roč. 28, č. 6, s. 3-23. ISBN 978-80-271-5019-9.

PEŠTA, Matěj. Přeloučský tank-pomník a srpen 1968. *Přeloučský rošt*. 2018, roč. 28, č. 7-8, s. 28. ISBN 978-80-271-5019-9.

PRCHAL, Vítězslav, HORÁK, Slavomír. Život a odbojová činnost Arnošta Košťála, hoteliéra na Veselce (26. 6. 1904 - 2. 7. 1942). *Východočeský sborník historický Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice*, 1999, č. 8, s. 120-128. ISSN 1213-1733.

SCHILLEROVÁ, Majka. Oslavy 780 let města Sezemice. *Speciální vydání sezemických novin*. 2007, roč. 2, č. 3, s. 4-5.

STŘEDA, Petr. Ztracený a znovuobjevený pomník obětí náletu na Pardubice. *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka. 2018, roč. 53, č. 1-2, s. 54-57. ISSN 1210-6275.

Internetové zdroje

BACHOR, Evžen. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. Vets.cz [online]. 2009 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/9942-pomnik-obetem-2-svetove-valky/#9942-pomnik-obetem-2-svetove-valky>.

ČESKÝ ROZHLAS. *Stávka v Telegrafii měla své oběti*. [online]. 2021 [cit. 2024-04-25]. Dostupné z: <https://pardubice.rozhlas.cz/telegrafia-matka-tesly-8578501/2>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD: KRAJSKÁ SPRÁVA ČSÚ V PARDUBICÍCH. *Charakteristika okresu Pardubice*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/x/charakteristika_okresu_pardubice.

DANIELA, Tauberová. OLOMOUCKÝ DENÍK.CZ. *Památník Rudé armády v Olomouci někdo počmáral hákovými kříži*. [online]. 2022 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z:

https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-osvobozeni-rudou-armadou-olomouc-hakove-krize-20220317.html.

ELEKTRONICKÝ PORTÁL STATUTÁRNÍHO MĚSTA PARDUBICE. *Pamětní deska Josefu Janáčkovi*. [online]. [cit. 2024-04-24]. Dostupné z: <https://pardubice.eu/pametni-deska-josefu-janackovi>.

ELEKTRONICKÝ PORTÁL STATUTÁRNÍHO MĚSTA PARDUBICE. *Pamětní deska obětem II. světové války – nemocnice*. [online]. [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://pardubice.eu/pametni-deska-obetem-ii-svetove-valky-nemocnice>.

HÁJEK, Ondřej. ČTK. *V Litoměřicích někdo poškodil sochu rudoarmějce, podstavec upravil do podoby pračky*. [online]. 2022 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2276540>. ISSN: 1213-5003.

KOŽENÝ, Jiří. *Čestmír Strouhal*. [online]. 2020 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.jedousov.cz/cestmir-strouhal/ms-1403>.

MINISTÈRE DE LA CULTURE. *Hommage d’Audrey Azoulay, ministre de la Culture et de la Communication, à Casimir Oberfeld*. [online]. 2016 [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.culture.gouv.fr/presse/archives-presse/Archives-Communiques-de-presse-2012-2018/Annee-2016/Hommage-d-Audrey-Azoulay-ministre-de-la-Culture-et-de-la-Communication-a-Casimir-Oberfeld>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6787>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-03]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-27833>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5303-6348>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6809>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-6982>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-16]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-37298>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-04-26]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-39728>.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY. *Evidence válečných hrobů*. [online]. 2009 [cit. 2024-05-08]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-39243>.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV. *Hrob – pomník "Osvobození" s hroby 27 padlých rudoarmějců*. [online]. 2005 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrob-pomnik-osvobozeni-s-hroby-27-padlych-rudoarmejcu-16253072>.

PAMÁTNÍK ZÁMEČEK. *Památník Zámeček Pardubice získal mezinárodní cenu BIG SEE Architecture Award*. [online]. 2024 [cit. 2024-06-1]. Dostupné z: <https://www.zamecek-memorial.cz/pamatnik-zamecek-pardubice-ziskal-mezinarodni-cenu-big-see-architecture-award>.

PAMĚŤ NÁRODA, *Jediný se zastal Židů při jejich deportaci z Pardubic. Zaplatil za to životem*. [online]. 2021 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/jediny-se-zastal-zidu-pri-jejich-deportaci-z-pardubic-zaplatil-za-zivotem>.

PAMĚŤ NÁRODA, *Rozhovor s PhDr. Konstantinem Korovinem*. [online]. 2023 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/korovin-konstantin-1945>.

ŠŤASTNÝ, Ivo. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. Vets.cz [online]. 2006 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/43-pardubice/?vp-page=6&do=vp-showPage>.

ŠŤASTNÝ, Ivo. SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. Vets.cz [online]. 2006 [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/3390-lazne-bohdanec/?vp-page=2&do=vp-showPage>.

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA. Karel Pokorný, *Věrní zůstaneme, 1945*. [online]. 2020 [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/exhibit/karel-pokorny-verni-zustaneme-1945/>.

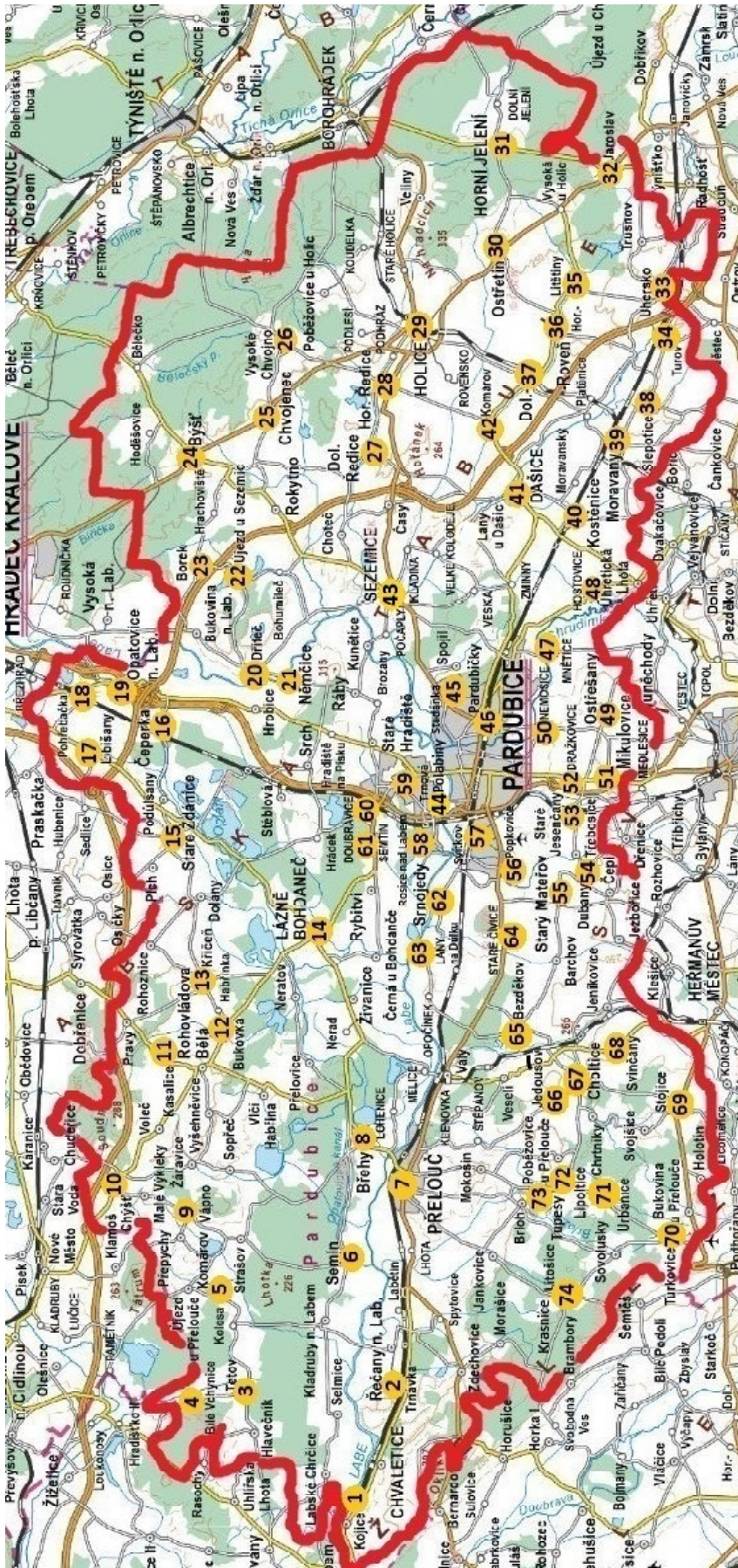
Obrázky dostupné online

[Hrob pěti neznámých partyzánů v Komárově u Holic] *Evidence válečných hrobů* [online]. 2009 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5303-6367>.

[Pamětní desky Josefa Svobody a Josefa Dvořáka v Horní Rovni]. *Evidence válečných hrobů* [online]. 2009 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5303-6348>.

[Pamětní deska zaměstnanců pošty v Pardubicích]. *Evidence válečných hrobů* [online]. 2009 [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=CZE5309-39243>.

Mapa lokalit

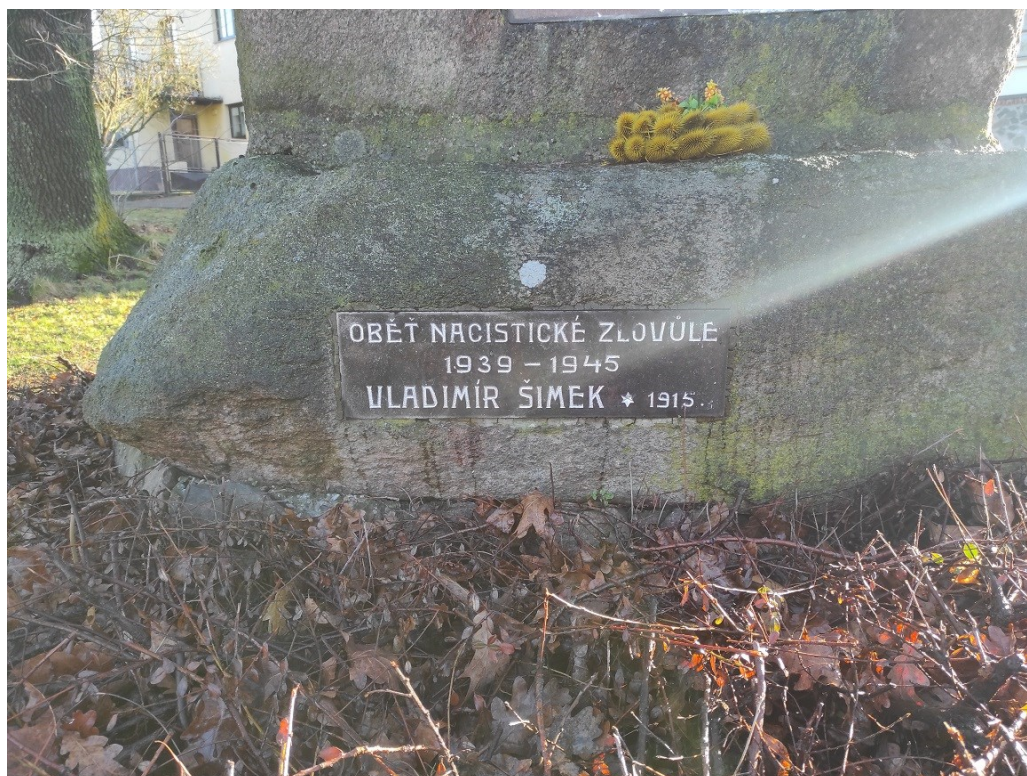
LEGENDA

1. Kojice	9. Vápen	17. Libušany	25. Chvojenec	33. Uherstvo	41. Dašice	49. Ostřešany	57. Svítkov	65. Bezděkov	73. Tupesy
2. Tmáčko	10. Chýst	18. Pohřebčinka	26. Vysoké Chvojno	34. Turov	42. Komárov u Hojc	50. Nemošice	58. Rošice nad Labem	66. Jedousov	74. Krasnice
3. Tětov	11. Kasálky	19. Opatovice nad Labem	27. Dolní Ředice	35. Litěňany	43. Sezenice	51. Mířalovice	59. Pardubice – Trnáv	67. Chotčice	
4. Bílá Vojnice	12. Bukovka	20. Dřetěč	28. Horní Ředice	36. Horní Rovň	44. Pardubice – Polabiny	52. Drazkvice	60. Doubravice	68. Svinčany	
5. Komárov u Přelouče	13. Křteč	21. Němčice	29. Hojčice	37. Dolní Rovň	45. Pardubice – Studánka	53. Staré Jeseňany	61. Semín	69. Stojice	
6. Semín	14. Lázně Bohdaneč	22. Újezd u Sezemce	30. Ostřetín	38. Slepčice	46. Pardubický	54. Dubany	62. Snojedly	70. Turkovice	
7. Přelouč	15. Staré Žánice	23. Borek	31. Horní Jelení	39. Moravany	47. Měčice	55. Starý Mateřov	63. Lány na Dálku	71. Urbanice	
8. Břehy	16. Čeparka	24. Byšt	32. Jaroslav	40. Kostánek	48. Hostovice	56. Popkvice	64. Staré Ččice	72. Lipolčice	

Obrázková Příloha

Obrázek 1 Pomník obětem světových válek v Bezděkově, zdroj – autor

Obrázek 2 Detail pomníku obětem světových válek v Bezděkově, zdroj – autor

Obrázek 3 Pomník osvobozené vlasti v Bílých Vchýnicích, zdroj – autor

Obrázek 4 Detail pomníku osvobozené vlasti v Bílých Vchýnicích, zdroj – autor

Obrázek 5 Pomník obětem světových válek v Borku, zdroj – autor

Obrázek 6 Detail pomníku obětem světových válek v Borku, zdroj – autor

Obrázek 7 Pomník Josefa Votruby v Borku, zdroj – autor

Obrázek 8 Hrob sovětského zajatce v Borku, zdroj – autor

Obrázek 9 Pomník obětem světových válek v Břehách, zdroj – autor

Obrázek 10 Pomník Františka Hrobaře a Josefa Zemana v Břehách, zdroj – autor

Obrázek 11 Památník osvobození v Bukovce, zdroj – autor

Obrázek 12 Pomník obětem první světové války v Býšti, zdroj – autor

Obrázek 13 Pomník Richarda Došela a Vasila Griva v Býšti, zdroj – autor

Obrázek 14 Pomník obětem světových válek v Čeperce, zdroj – autor

Obrázek 15 Detail pomníku obětem světových válek v Čeperce, zdroj – autor

Obrázek 16 Pomník Josefa Svatoně v Čeperce, zdroj – autor

Obrázek 17 Pomník obětem světových válek v Dašicích, zdroj – autor

Obrázek 18 Pomník Antonína Štencla a Ladislava Fajla v Dašicích, zdroj – autor

Obrázek 19 Pomník Antonína Kubizňáka v Dašicích, zdroj – autor

Obrázek 20 Pamětní deska Miroslava Křičenského v Dašicích, zdroj – autor

Obrázek 21 Pamětní deska Josefa Kaňka v Dašicích, zdroj – autor

Obrázek 22 Pamětní deska obětem světových válek v Dolní Rovni, zdroj – autor

Obrázek 23 Pomníky Josefa Koseka a Antonína Žáka v Dolní Rovni, zdroj – autor

Obrázek 24 Pomník Josefa Hudouska v Dolní Rovni, zdroj – autor

Obrázek 27 Detail pomníku obětem světových válek v Dražkovicích, zdroj – autor

Obrázek 28 Hrob obětí druhé světové války v Dřítči, zdroj – autor

Obrázek 29 Pomníky obětem světových válek v Dubanech, zdroj – autor

Obrázek 30 Pomník obětem druhé světové války v Dubanech, zdroj – autor

Obrázek 31 Pomník obětem druhé světové války v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 32 Pomník obětem holického povstání v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 33 Deska u pomníku holického povstání, zdroj – autor

Obrázek 34 Desky u pomníku holického povstání, zdroj – autor

Obrázek 35 Pomník obětem holického povstání v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 36 Pomník obětem holického povstání v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 37 Pomník obětem holokaustu v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 38 Deska u pomníku obětem holokaustu v Holicích, zdroj – autor

Obrázek 39 Hrob vojáků Rudé armády v Horním Jelení, zdroj – autor

Obrázek 40 Detail hrobu vojáků Rudé armády v Horním Jelení, zdroj – autor

Obrázek 41 Pamětní deska obětem druhé světové války v Horním Jelení, zdroj – autor

Ministerstvo obrany - Centrální evidence válečných hrobů

Obrázek 42 Pamětní desky Josefa Svobody a Josefa Dvořáka v Horní Rovni, zdroj – Ministerstvo obrany

Obrázek 43 Hrob vojáka Rudé armády v Horní Rovně, zdroj – autor

Obrázek 44 Pomník obětem druhé světové války v Horní Ředčích, zdroj – autor

Obrázek 45 Hrob neznámých vězňů v Hostovicích, zdroj – autor

Obrázek 46 Detail hrobu neznámých vězňů v Hostovicích, zdroj – autor

Obrázek 47 Pomník Františka Kubelky a Františka Nohejla v Cholticích, zdroj – autor

Obrázek 48 Hrob dvou německých vojáků v Cholticích, zdroj – autor

Obrázek 49 Pomník obětem světových válek ve Chvojenci, zdroj – autor

Obrázek 50 Pomník ruského partyzána v Jaroslavy, zdroj – autor

Obrázek 51 Pomník Čestmíra Strouhala v Jedousově, zdroj – autor

Obrázek 52 Socha kříže a pomník Josefa Hajna a Josefa Voženilka v Kasaličkách, zdroj – autor

Obrázek 53 Pomník Josefa Hajna a Josefa Voženilka, zdroj – autor

Obrázek 54 Pomník osvobození Rudou armádou v Kojících, zdroj – autor

Obrázek 55 Pomník obětem světových válek v Kojících, zdroj – autor

Obrázek 56 Detail pomníku obětem světových válek v Kojících, zdroj – autor

Obrázek 57 Hrob pěti neznámých partyzánů v Komárově u Holic, zdroj – Ministerstvo obrany

Obrázek 58 Pomník obětem světových válek v Komárově u Přelouče, zdroj – autor

Obrázek 59 Hrob neznámých vězňů v Kostěnicích, zdroj – autor

Obrázek 60 Pomník čtyř sovětských partyzánů v Krasnici, zdroj – autor

Obrázek 61 Pomník obětem světových válek v Křižni, zdroj – autor

Obrázek 62 Pomník Karla Šimona a pomník obětem první světové války v Lánech na Důlku, zdroj – autor

Obrázek 63 Detail pomníku Karla Šimona v Lánech na Důlku, zdroj – autor

Obrázek 64 Hrob Karla Šimona v Lánech na Důlku, zdroj – autor

Obrázek 65 Hrob neznámých vězňů v Lánech na Důlku, zdroj – autor

Obrázek 66 Pamětní deska Rudolfa Průchy v Lázních Bohdaneč, zdroj – autor

Obrázek 67 Hrob Rudolfa Průchy v Lázních Bohdaneč, zdroj – autor

Obrázek 68 Pomník obětem světových válek v Lázních Bohdaneč, zdroj – autor

Obrázek 69 Hrob sovětských zajatců v Libišanech, zdroj – autor

Obrázek 70 Pomník obětem světových válek v Lipolticích, zdroj – autor

Obrázek 71 Pomník obětem první světové s pamětní deskou Františka Roubínka v Litětíněch, zdroj – SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice

Obrázek 72 Pamětní deska Adolfa Švadlenky v Mikulovicích, zdroj – autor

Obrázek 73 Pomník obětem světových válek v Mnětichách, zdroj – autor

Obrázek 74 Detail pomníku světových válek v Mnětichách, zdroj – autor

Obrázek 75 Pomník obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 76 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 77 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 78 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 79 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 80 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 81 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 82 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 83 Detail pomníku obětem světových válek v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 84 Hrob neznámých vězňů v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 85 Pamětní deska Josefa Svobody v Moravanech, zdroj – autor

Obrázek 86 Pomník Miroslava Hájka mezi Němčicemi a Dřítčí, zdroj – autor

Obrázek 87 Pomník obětem druhé světové války v Němčicích, zdroj – autor

Obrázek 88 Pomník obětem světových válek v Nemošicích, zdroj – autor

Obrázek 89 Pomník Josefa Syručka v Opatovicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 90 Pomník obětem světových válek v Opatovicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 91 Detail pomníku obětem světových válek v Opatovicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 92 Detail pomníku obětem světových válek v Opatovicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 93 Pamětní deska Jana Jozífa v Opatovicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 94 Pomník sovětských zajatců v Opatovicích nad Labem a dnešní podoba tohoto místa, zdroj – autor, SOKA Pardubice, ČSBS-OV Pardubice

Obrázek 95 Pomník obětem světových válek v Ostřešanech, zdroj – autor

Obrázek 96 Detail pomníku obětem světových válek v Ostřešanech, zdroj – autor

Obrázek 97 Detail pomníku obětem světových válek v Ostřešanech, zdroj – autor

Obrázek 98 Detail pomníku obětem světových válek v Ostřešanech, zdroj – autor

Obrázek 101 Pamětní deska letců RAF v Ostřetině, zdroj – autor

Obrázek 102 Hrob sovětských zajatců v Ostřetině, zdroj – autor

Obrázek 103 Pomník železničního Bachmačského pluku v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 104 Památník osvobození v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 105 Detail památníku osvobození v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 106 Detail památníku osvobození v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 107 Původní návrh památníku osvobození v Pardubicích od J. Malejovského, zdroj – SOKA Pardubice, Památník osvobození Pardubice, 1952–1957 (NAD 631), Spisy

Obrázek 108 Původní návrh památníku osvobození v Pardubicích od J. Malejovského, zdroj – SOKA Pardubice, Památník osvobození Pardubice, 1952–1957 (NAD 631), Spisy

Obrázek 109 Pamětní deska Alfréda Bartoše v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 110 Pamětní deska manželů Bartošových v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 111 Pamětní deska manželů Konvalinkových a manželů Žváčkových v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 112 Pamětní deska pěti členů rodiny Alfréda Bartoše v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 113 Pamětní deska Lidmily Malé v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 114 Pamětní deska manželů Janáčkových v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 115 Pamětní deska Josefa Jánského v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 116 Pamětní deska Františka Vaško v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 117 Pamětní deska Antonína Hebkého v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 118 Pamětní deska Boženy Hovorové v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 119 Pamětní deska Věry Junkové v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 120 Pamětní deska Arnošta Košťála a hotelu Veselka v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 121 Pamětní deska Vladimíra Eliáše a Arnošta Smrže v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 122 Pamětní deska Vladimíra Eliáše v Polabinách, zdroj – Ministerstvo obrany

Obrázek 123 Pomník zaměstnancům železnic v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 124 Pamětní deska Jaroslava Pácla a Miroslava Potůčka v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 125 Pamětní deska učitelům, žákům a jejich rodičům v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 126 Pamětní deska Josefa Janáčka v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 127 Pamětní deska Josefa Trnky v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 128 Pamětní deska Josefa Kříže v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 131 Pomník obětem světových válek z řad sportovců v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 132 Pomník zaměstnancům Zemské donucovací pracovny v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 133 Pomník letcům a parašutistům druhé světové války v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 134 Pomník letcům a parašutistům druhé světové války v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 135 Pamětní deska obětem náletu v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 136 Pamětní deska Adolfa Švarce a Karla Danihelka v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 137 Pamětní deska Františka Tyce a Benedikta Kránicha v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 138 Pamětní deska Vilmy Ducháčkové a Růženy Vojtěchové v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 139 Pamětní deska obětem z řad spolku divadelních ochotníků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 140 Pamětní deska zaměstnancům pošty v Pardubicích, zdroj – Ministerstvo obrany

Obrázek 141 Pamětní deska zaměstnancům Masarykovy nemocnice v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 142 Pamětní deska zaměstnancům okresní nemocniční pojišťovny v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 143 Pomník obětem světových válek v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 144 Pomník zaměstnancům Telegrafie v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 145 Pomník obětem náletů v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 146 Hrob sovětských vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 147 Detail hrobu sovětských vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 148 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 149 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 150 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 151 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 152 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 153 Pomník československých vojáků v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 154 Pamětní deska obětem holokaustu v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 155 Pamětní deska obětem holokaustu v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 156 Památník obětem holokaustu v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 157 Detail památníku obětem holokaustu v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 158 Odstraněná pamětní deska obětem holokaustu a pardubické synagogy v Pardubicích, zdroj – Zdeněk Tobiáš

Obrázek 159 Hrob neznámých vězňů v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 160 Hrob sovětského vojáka v Pardubičkách, zdroj – autor

Obrázek 161 Pomník obětem světových válek v Polabinách, zdroj – Ministerstvo obrany

Obrázek 162 Pomník obětem světových válek v Pohřebačce, zdroj – autor

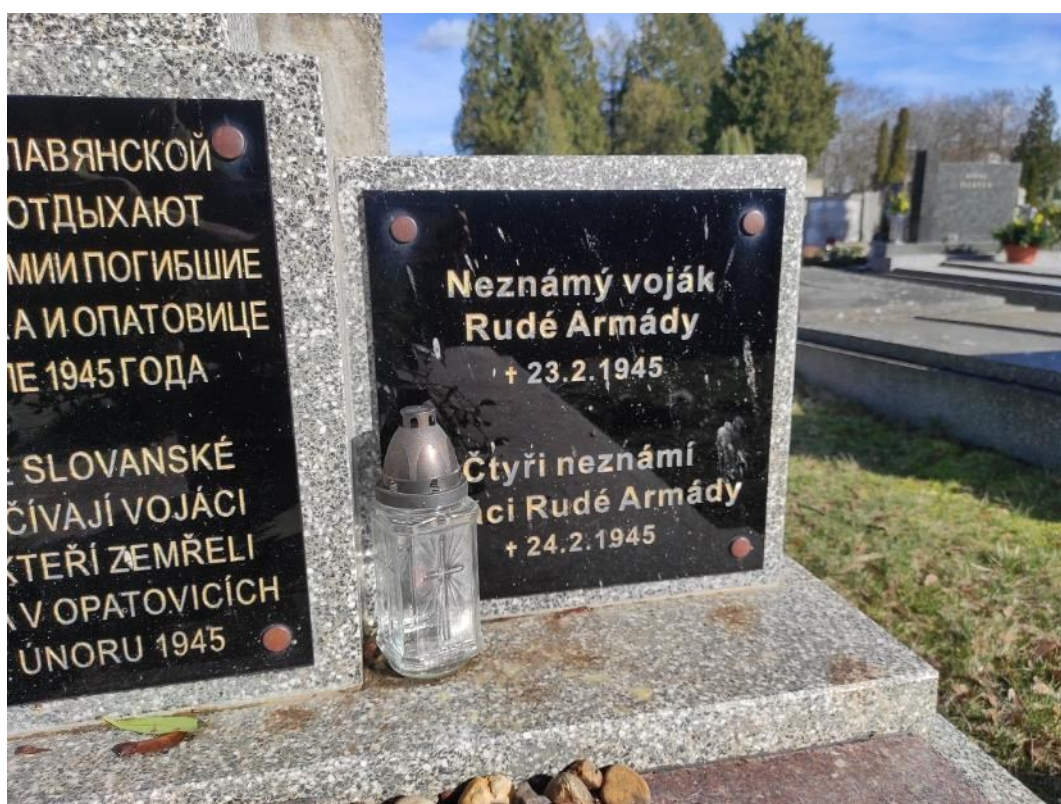
Obrázek 163 Hrob sovětských zajatců v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 164 Detail hrobu sovětských zajatců v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 165 Detail hrobu sovětských zajatců v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 166 Detail hrobu sovětských zajatců v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 167 Pamětní deska Václava Vaňka v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 168 Hrob Václava Vaňka v Pohřebačce, zdroj – autor

Obrázek 169 Pomník obětem světových válek v Popkovicích, zdroj – autor

Obrázek 170 Pomník obětem druhé světové války v Přelouči, zdroj – autor

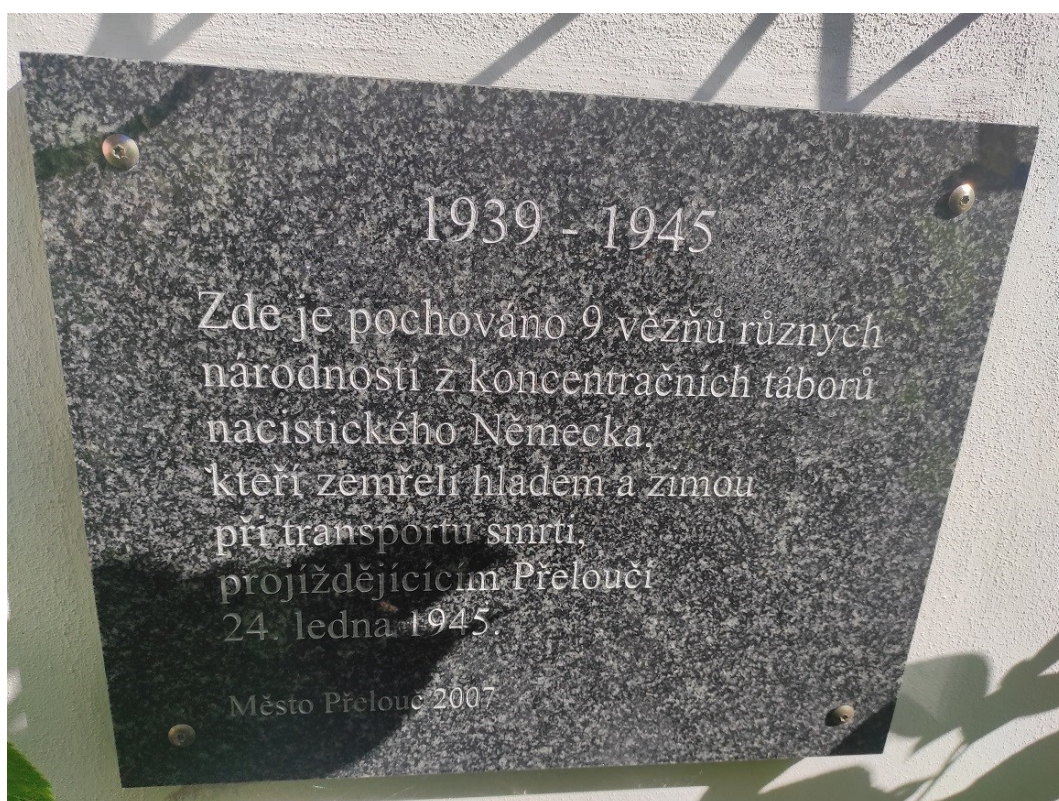
Obrázek 171 Pomník T. G. Masaryka, stojící na místě přeloučského tanku v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 172 Hrob neznámých vězňů v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 173 Detail hrobu neznámých vězňů v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 174 Detail hrobu neznámých vězňů v Přelouči, zdroj – autor

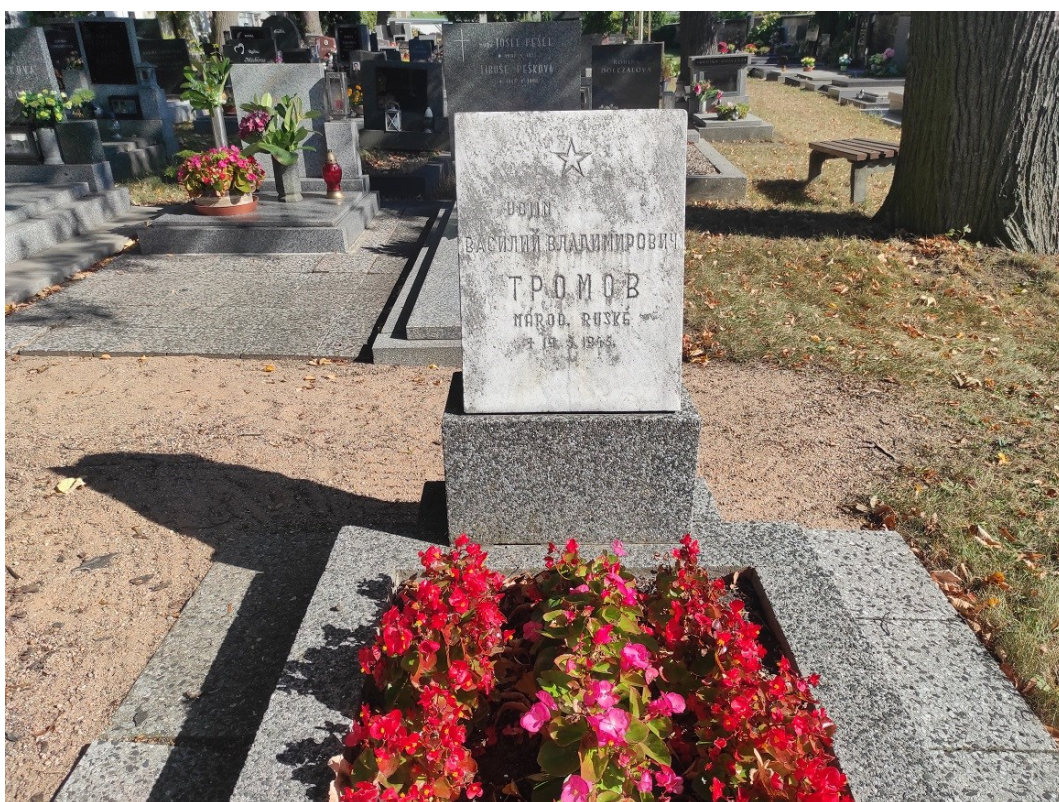
Obrázek 175 Hroby sovětských vojáků v Přebouči, zdroj – autor

Obrázek 176 Pamětní deska přesunutá z podstavce tanku ke hrobům sovětských vojáků v Přebouči, zdroj – autor

Obrázek 177 Detail hrobu sovětského vojáka v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 178 Detail hrobu sovětského vojáka v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 179 Pomník Miloše Stantejského v Přelouči, zdroj – autor

Obrázek 180 Pomník obětem světových válek v Rosicích nad Labem, zdroj – autor

Obrázek 181 Pamětní deska Josefa Skály, zdroj – autor

Obrázek 182 Pomník obětem světových válek v Semíně, zdroj – autor

Obrázek 183 Pomník v areálu Explosie v Semtině, zdroj – autor

Obrázek 184 Pamětní deska na budově Explosie v Semtině, zdroj – autor

Obrázek 185 Pamětní deska Jaroslava Dvořáka a Felixe Manna v Doubravici, zdroj – autor

Obrázek 186 Pomník Alfréda Bartoše v Sezemicích, zdroj – autor

Obrázek 187 Pamětní deska u pomníku Alfréda Bartoše v Sezemicích, zdroj – autor

Obrázek 188 Pamětní deska Alfréda Bartoše v Sezemicích, zdroj – autor

Obrázek 189 Pomník obětem světových válek v Sezemicích, zdroj – autor

Obrázek 190 Pomník obětem druhé světové války v Sezemicích, zdroj – autor

Obrázek 191 Pomník obětem světových válek ve Slepoticích, zdroj – autor

Obrázek 192 Hrob neznámých zajatců ve Slepoticích, zdroj – autor

Obrázek 193 Socha svatého kříže, pomník Hany Kasalové a pomník obětem první světové války v Srnojedech, zdroj – autor

Obrázek 194 Pomník Hany Kasalové v Srnojedech, zdroj – autor

Obrázek 195 Pomník obětem světových válek ve Starý Čvicích, zdroj – autor

Obrázek 196 Detail pomníku obětem světových válek ve Starých Čvicích, zdroj – autor

Obrázek 197 Pomník obětem světových válek ve Starých Jesenčanech, zdroj – autor

Obrázek 198 Hrob sovětských vojáků ve Starých Žďanicích, zdroj – autor

Obrázek 199 Detail hrobu sovětských vojáků ve Starých Žďanicích, zdroj – autor

Obrázek 200 Pomník obětem světových válek ve Starém Mateřově, zdroj – autor

Obrázek 203 Detail pomníku obětem světových válek ve Stojicích, zdroj – autor

Obrázek 204 Detail pomníku obětem světových válek ve Stojicích, zdroj – autor

Obrázek 205 Detail pomníku obětem světových válek ve Stojicích, zdroj – autor

Obrázek 206 Detail pomníku obětem světových válek ve Stojicích, zdroj – autor

Obrázek 207 Detail pomníku obětem světových válek ve Stojicích, zdroj – autor

Obrázek 208 Pomník Josefa Čížka u Stojic, zdroj – autor

Obrázek 209 Pomník obětem světových válek na Studánce, zdroj – autor

Obrázek 210 Detail pomníku obětem světových válek na Studánce, zdroj – autor

Obrázek 211 Pomník obětem světových válek ve Svinčanech, zdroj – autor

Obrázek 212 Pomník obětem světových válek ve Svítkově, zdroj – autor

Obrázek 213 Detail pomníku obětem světových válek ve Svitkově, zdroj – autor

Obrázek 214 Pomník Lud'ka Matury ve Svitkově, zdroj – autor

Obrázek 215 Hrob sovětských vojáků ve Svítkově, zdroj – autor

Obrázek 216 Detail hrobu sovětských vojáků ve Svítkově, zdroj – autor

Obrázek 217 Pamětní deska Františka Hladěny ve Svitkově, zdroj – autor

Obrázek 218 Pomník Mirečka Štického a Jeníčka Staňků, zdroj – autor

Obrázek 219 Pomník obětem světových válek v Tetově, zdroj – autor

Obrázek 220 Pomník obětem světových válek v Trnávce, zdroj – autor

Obrázek 221 Hrob neznámého vězně v Trnávce, zdroj – autor

Obrázek 222 Hrob sovětského vojáka v Trnávce, zdroj – autor

Obrázek 223 Pomník Jiřího Potůčka v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 224 Pomník Alfréda Bartoše v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 225 Pomník Josefa Valčíka v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 226 Pomník Josefa Gabčíka a Jana Kubiše v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 227 Pomník Adolfa Opálky v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 228 Pomník Jana Hrubého, Josefa Bublíka a Jaroslava Švarce v Trnové, zdroj – autor

Obrázek 229 Pomník obětem světových válek v Tupesech, zdroj – autor

Obrázek 230 Hrob sovětského vojáka v Turkovicích, zdroj – autor

Obrázek 231 Pomník obětem fašismu v Turově, zdroj – autor

Obrázek 232 Pomník Stanislava Kacařírka a Josefa Pýchy v Turově, zdroj – autor

Obrázek 233 Hrob sovětských zajatců v Uhersku, zdroj – autor

Obrázek 234 Pomník obětem světových válek v Újezdu u Sezemic, zdroj – autor

Obrázek 235 Pomník Josefa Nalezinka v Urbanicích, zdroj – autor

Obrázek 236 Pomník obětem světových válek v Urbanicích, zdroj – autor

Obrázek 237 Detail pomníku obětem světových válek v Urbanicích, zdroj – autor

Obrázek 238 Pomník obětem válek ve Vápně, zdroj – autor

Obrázek 239 Hrob válečných zajatců ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

Obrázek 240 Detail hrobu válečných zajatců ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

Obrázek 241 Pomník obětem světových válek ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

Obrázek 242 Detail pomníku obětem světových ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

Obrázek 243 Detail pomníku obětem světových ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

Obrázek 244 Detail pomníku obětem světových ve Vysokém Chvojně, zdroj – autor

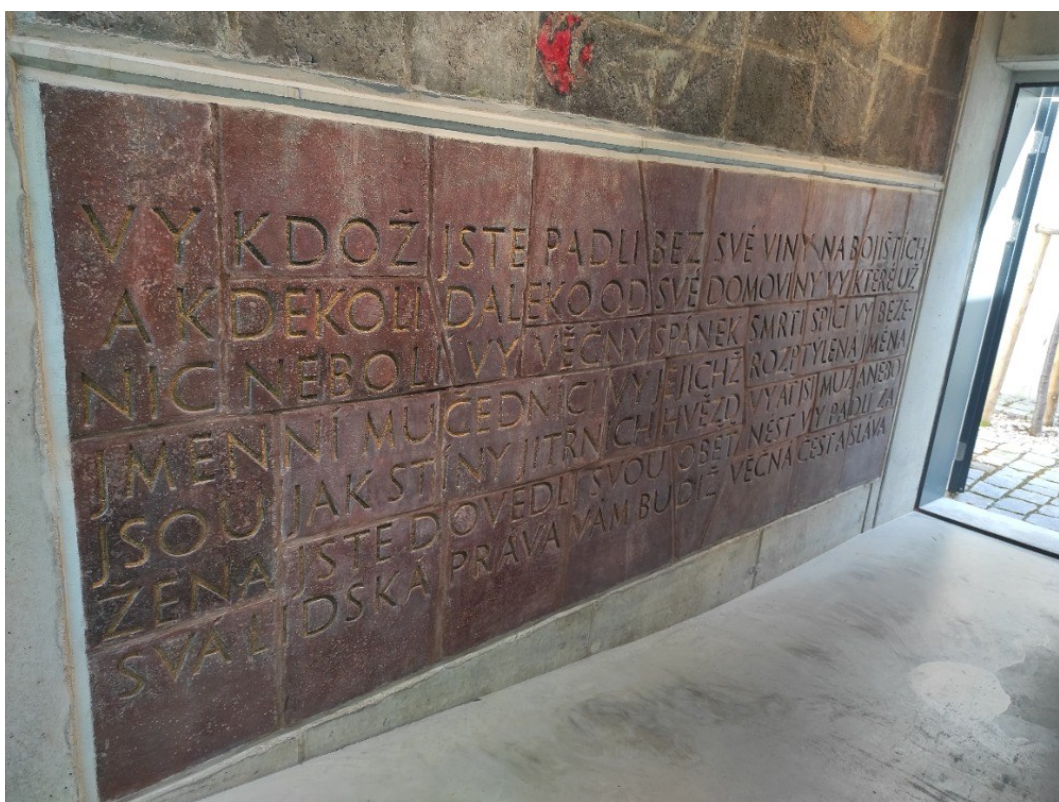
Obrázek 245 Hrob sovětských zajatců ve Zdechovicích, zdroj – autor

Obrázek 246 Památník Zámeček v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 247 Mozaika Památníku Zámeček v Pardubicích, zdroj – autor

Obrázek 248 Mozaika Památníku Zámeček v Pardubicích, zdroj – autor

Z naší obce v řadách bojovníků za svobodu našeho národa padli tyto občané :

Mládež byla „totálně“ nasazena na práci „do Říše“, to zn. do Německa. Nejvíce byly postiženy ročníky 1918 - 1924. Příslušníci ročníku 1924 byli nasazeni na kopání železných kopí v Rakousku a na Moravě, nebo na práci v továrnách v „Říši“. V období tzv. „heidrichiády“ byl vydan zákaz vycházení v nočních hodinách i pro naši obec (rok 1942). Byly soustavně prováděny kontroly obilí, dobytka i koní. Byl přísný lístkový systém.

Kulturní a společenský život byl ochrnut. Sokol sice nadobro nezanikl, vyvíjel činnost jako sportovní klub „Star“ - oddíl házené. Jinak jednotu Sokol byla zakázána.

Když se válka chýlila ke konci a německá vojska na všech frontách ustupovala, projižděli zdejší krajinou kolony koňských potahů s německými uprchlíky z oblastí Polska a východního Německa. Muselo se jim říkat „národní hosté“ a poskytovat jim veškerou pomoc zvláště při zajišťování přechodného ubytování.

V únoru a březnu roku čtyřicátého pátého, již na samém konci války, procházely naší krajinou transporty peších zajatců ruských, anglických i francouzských, ve velmi zbědovaném stavu.

Obrázek 249 Ilustrace z obecní kroniky obce Moravany se jmény obětí druhé světové války – SOKA Pardubice, MNV Moravany

Na podzim r. 1947 prováděly se v budově školy v rámci akce 2.M. rekonstrukce v celkové částce 40.262 Kčs. Štvan rozpočtu na tuto akci byl mezi MNV Moravany a MNV Platěnice (příspěvková obec) veden spor. Platěnice přispívaly do rozpočtu školy 1/6, zatímco Moravany 5/6.

Dne 11. října 1947 bylo započato ve škole se stavbou vodovodu a v sobotu odpoledne a v neděli dopoledne. Dobrovolné brigády místních občanů pracovaly vždy v sobotu odpoledne a v neděli dopoledne. Práce trvala téměř rok.

OSLAVY KVĚTNÝCH DNŮ při padly v roce 1946 na sobotu 5. května 1946. Děti vyslechly ve škole proslav řídicího učitele Josefa Bláhy

a po projevu odešli společně s učiteli k památníku padlých, kde položili květiny. Kytice květů byla položena též na společný hrob osvětimských mučedníků na místním hřbitově.

V předvečer 5. května zúčastnila se školní mládež též zapálení vatry u Lípy svobody a 5. května slavnostní tuzny u pomníku padlých a při odhalení pamětní desky se jmény obětí druhé světové války. Dne 9. května (svátek) konaly se veselé oslavy na náměstí, kde si děti i dospělí při živé hudbě v národních krojích zatančili.

Dne 14. listopadu 1946 byl z rozhodnutí presidenta republiky dr. Ed. Beneše vyznamenán

ČS. VÁLEČNÝM KŘÍŽEM IN MEMORIAM
PADLÝ LETEC - HRDINA JOS. JIROUTEK

z Moravan, který dne 19. června 1944 zahynul v Anglii při havarii letadla typu Liberator. Pietní slavnost byla konána v sokolovně za účasti spolků a korporací a četného občanstva. Přítomni byli též rodiče a příbuzní padlého. Přípravní slavnosti a program zajistila škola s učitelským sborem a dětmi.

Sdružení pro postavení pomníku padlým
vojínům ve Chvojenci

pořádá pod protektorátem obec. zastup. ve Chvojenci

v neděli dne 13. září 1931 ve školní zahradě

SLAVNOSTNÍ ODHALENÍ PAMÁTNÍKU PADLÝCH VOJÍNŮ

Slavnost počíná koncertem chvojenské
kapely o 1. hodině odpolední.

O půl 2. hodině průvod od lípy J. A. Ko-
menského k památníku padlých, kde bude

SLAVNOSTNÍ PROJEV
s odhalením pomníku.

Po slavnosti

ZAHRADNÍ KONCERT
v zahradě p. Jaroslava Půhoného.

Po koncertě

taneční zábavy v obou hostincích.

Podrobný program bude publikován.

K pietní této slavnosti uctivě zvou pořadatelé.

LEDOVÁ KRYTHLÁRNA PARDUBICE

Obrázek 251 Pozvánka na slavnosti odhalení pomníku padlých ve Chvojenci – SOKA Pardubice, OÚ Chvojenec

v různých koncentračních táborech a zejména holý
 tyto židé, bytem poslední v Sezemnicích, kteří odtud
 byli dopraveni 6. prosince 1942 (kromě Anny Szkutko-
 vé, která byla odvezena později) do koncentračního
 tábora v Terezíně:

Hynek Poláček,

Otilie Poláčková,

Pavel Poláček,

Věra Poláčková,

Jaroslav Löbl,

Emilie Löbllová,

Pavel Löbl,

Jindřich Ostrý,

Valerie Ostrá,

Egon Ostrý,

Anna Szkutková

a dva starí manželé Pickovi, bydlící tehdy u
 obchodníka Hyuka Poláčka v Sezemnicích.

Památce všech zemřelých čest!

Obrázek 253 Ilustrace z pamětní knihy Rosice nad Labem připomínající vypálení Ležáků – SOKA Pardubice, MNV Rosice

Pomník, zbudovaný vděčnými občany obětím první a druhé světové války, slavnostně odhalen a předán veřejnosti 7. července 1946. Podle slov řečníka učitele Lad. Fejtkuse bude pomník v naší obci strážcem svobody a vyhlášením do svědomí těch, kdož by chtěli národ oloupiti o tak těžce vybojovanou svobodu. - K řadě jmen obětí první války přibyla na pomníku jména těch, kteří zahynuli v době nesvobody:

Ivo Černý, dítě, zahynulo při nočním náletu 1944;
Vítězslav Ganz, iraelita, oběť rasové diskriminace;
Karel Havlíček,
Vladimír Klekr, usnul ve Spreevě na „total. masakr“;
Frant. Kolin, umučen v koncent. táboře pro poslech „ciziny“;
Frant. Kraus, zahynul při vyšinutí lokomotivy;
Karel Luftman, iraelita, oběť rasové diskriminace;
Jindř. Luftman, iraelita, oběť rasové diskriminace;
Rud. Luftman, iraelita, oběť rasismu (přejel krakorem);
Jos. Skála, zahynul na syfus v Terexině;
Emilie Černá, zahynula při nočním náletu r. 1944;
Antonie Divočká, zahynula při denním náletu 28.12.1944;
Jda Ganzová, iraelita, oběť rasismu;
Emilie Žáková, zahynula v Bůřkové domě č.19 při náletu;
Jiří Livora, zabít při náletu na Škodovku v Plzni.

Obrázek 254 Stránka z pamětní knihy Rosic nad Labem s výčtem obětí druhé světové války – SOKA Pardubice, MNV Rosice